

VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej akadémie vied

Recenzenti

doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.

doc. Mgr. Pavol Markovič, PhD.

ERIKA BRTÁŇOVÁ

Osvietenské písanie Ladislava Bartolomeidesa

Rozhovor Jozefa II. s Matejom I. Korvínom
v kráľovstve mŕtvych

VEDA

vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2022

Monografia je výstupom z grantového projektu *Osvietenské písanie. Poetika textov Ladislava Bartolomeidesa*. VEGA 2/0043/18; zodpovedná riešiteľka doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., Ústav slovenskej literatúry SAV.

Jazyková redakcia: Mgr. Peter Kolník
Návrh a spracovanie obálky: Mgr. Marek Petržalka
Grafický návrh a zalomenie: Jana Janíková

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9,
841 04 Bratislava, v roku 2022 ako svoju 4 612. publikáciu.

www.veda.sav.sk

Všetky práva vyhradené.

© doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., 2022
© VEDA, Slovenská akadémia vied, Bratislava 2022

ISBN 978-80-224-1930-7

Obsah

Osvietenské písanie Ladislava Bartolomeidesa	7
Osvietenský racionalizmus	8
Náboženská tolerancia a evanjelická a. v. cirkev	9
1. Spisovateľ Ladislav Bartolomeides	17
Vízia rozvoja slovenskej literatúry	17
Osudy diel	30
Osobnostný profil	37
Originálny autor	40
Skúsený editor	44
2. Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním	55
Obraz Jozefa II. v dobovej spisbe	55
Antický dialóg ako vzor	60
Matej Korvín a Jozef II. optikou tradície	63
Bartolomeidesov portrét Jozefa II.	67
Edičné sprístupnenie	74
Zásady prepisu	78
 Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých při přítomnosti některých jiných uherských králů držané	 81
 Rozhovor Jozefa II. s Matejom I. Korvínom v kráľovstve mŕtvych v prítomnosti niektorých iných uhorských kráľov	 101

Kalendárium života a diela Ladislava Bartolomeidesa	123
Pramene a literatúra	128
Resumé	135
Menný register	138

**Osvietenské písanie
Ladislava Bartolomeidesa**

Osvietenský racionalizmus

Charakterizovať osvietenstvo ako epochu nie je vôbec jednoduché. V úvahách odborníkov rezonuje myšlienka Immanuela Kanta, ktorá hovorí, že osvietenstvo je „vykročenie človeka z vlastnej nedospelosti“ („*der Ausgang des Menschen aus selbstverschuldeter Unmündigkeit*“), pričom sa myslí hlavne na osobnosť filozofa a spisovateľa. Táto definícia, ktorá sa týka úlohy náboženstva pri formovaní jednotlivca, má svoje časové obmedzenie, objavuje sa totiž až v roku 1784, keď osvietenská doba zakrátko končí.¹ S inou charakteristikou osvietenstva prichádza sto rokov pred Kantom Gottfried Wilhelm Leibniz, ktorý vidí nádej osvietenia v tom, že môže priviesť človeka k „rozumnému spôsobu života“, ktorému treba prispôbiť náboženstvo, lebo rozum a viera sa vzájomne podmieňujú. Boh vytvoril najlepší zo všetkých svetov a len človek veriaci v jeho stvoriteľské dielo je schopný rozpoznať vopred stanovenú harmóniu svojho bytia. Tento Leibnizov názor zanechal v poézii 18. storočia veľmi zreteľné stopy v podobe vízie slobodných ľudí, ktorí sa učia používať svoj rozum a zároveň opúšťajú svoju nedospelosť.² V slovenskom prostredí túto leibnizovsko-wolfovskú víziu literárne stvárnil Augustín Doležal vo veršovanej epickej skladbe *Pamětná celému světu Tragoedie aneb veršovné vypsání žalostného prvních rodičů pádu* (1791), tematizujúcej ideál pozemského života, ktorého pilierom je kresťanská viera, statočná práca a harmonický rodinný život, reprezentovaný ženou ako strážkyňou domova, starostlivou matkou a vernou družkou, a mužom ako filantropom a vlastencom.

Literatúra predstavovala pre osvietenských vzdelancov nástroj, s ktorého pomocou sa usilovali preniesť nový štýl myslenia do praktického správania ľudí; definovať poslanie človeka, jeho

¹ GREIF, Stefan: *Literatur der Aufklärung*. Paderborn : Wilhelm Fink Verlag, 2013, s. 9.

² Tamže, s. 10.

morálne záväzky a nakoniec aj jeho záľubu v peknom.³ Spolu s filozofiou sa stala intelektuálnym motorom osvietenského pohybu, uprednostňovaným médiom popularizujúcim vzdelanie a výchovu, zameranú na všestranné formovanie človeka s dôrazom na jeho estetickú, morálnu, svetonázorovú a náboženskú autonómiu.⁴

V slovenskom prostredí sa príklon vzdelancov k dobovému osvietenskému racionalizmu prejavil nielen v zintenzívnení literárnej tvorby, ale tiež v úsilí o kultivovanie štandardného jazyka ako nevyhnutných podmienok rozvoja národnej kultúry. K realizácii týchto snáh došlo v Uhorsku vďaka modernizačným reformám panovníčky Márie Terézie a jej dvoch synov Jozefa II. a Leopolda II. Opatrenia Jozefa II., ktoré zmenili celú sústavu habsburského štátu, dostali pre svoju radikálnosť označenie jozefínska revolúcia.⁵ Prostredníctvom razantných reforiem a administratívnych nariadení sa Jozef II. pokúsil o čo najväčšiu modernizáciu štátu a spoločnosti na poli cirkevnej politiky, byrokratizácie štátnej správy, výchovy, vzdelávania, práva, štátnej hospodárskej a kultúrnej politiky.⁶

Náboženská tolerancia a evanjelická a. v. cirkev

Zmena náboženských pomerov v habsburskom štáte v prospech nekatolíkov bola nevyhnutná. Podmienky pre život oboch evanjelických cirkví, aj augsburského aj helvétskeho vyznania, boli veľmi nepriaznivé. Ich fungovanie obmedzovala stupňujúca sa náboženská diskriminácia. Postup protireformácie načas

---

³ Tamže, s. 11.

⁴ BEUTEL, Albrecht: *Aufklärung in Deutschland*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 193.

⁵ MRVA, Ivan: *Mária Terézia, vladárka a matka*. Bratislava : Perfekt, 2018, s. 6 a 121.

⁶ ŠTAIF, Jiří: *Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích*. Praha : Argo, 2020, s. 23 – 24.

oslabili stavovské povstania Štefana Bočkaja, Gabriela Betlena a Františka Rákociho, ktoré boli prejavom zomknutia sa uhorskej šľachty, schopnej bez rozdielu pôvodu a vyznania spojiť sa na obranu svojich stavovských slobôd proti habsburskému absolutizmu. Touto cestou si Uhorsko dokázalo obhájiť svojbytné postavenie v rámci habsburskej monarchie.⁷ V poslednej tretine 17. storočia sa však situácia nekatolíkov na Slovensku zhoršila, došlo k ich perzekvovaniu. V septembri 1673 sa v Bratislave konal mimoriadny súd nad tridsiatimi tromi protestantskými kňazmi, ktorí boli obvinení zo spojenia so sprisaháním Františka Vešeléniho (1671) a odsúdení do vyhnanstva. Väčšia časť kňazov ešte počas väznenia v Komárne a Leopoldove prestúpila na katolícku vieru, ostatných odviezli do Neapola a predali na španielske galeje (1675). Na základe protestov z celej Európy bol kráľ Leopold I. napokon nútený zrušiť platnosť bratislavského súdu.⁸ Po potlačení ďalšieho stavovského povstania vedeného Imrichom Tökölym (1678) zvolal snem do Šopronu (1681), na ktorom potvrdil protireformačné opatrenia a deklaroval náboženskú slobodu. Vyústením vyhrotených pomerov bola poprava dvadsiatich štyroch prívržencov Tökölyho povstania, hlásiacich sa k evanjelickému vierovyznaniu, známa ako prešovské jatky.⁹ V tomto období protestantské cirkvi stratili veľkú časť svojich členov, väčšiu politickú podporu šľachty a tiež sa značne zmenšila materiálna základňa, ktorú predstavovali kostoly, školy a ostatný majetok. Hoci sloboda vyznania bola minimálna, cirkvi zostali v Uhorsku napriek tomu zachované na rozdiel od Čiech a Moravy, kde po porážke stavovského povstania vládnucimi Habsburgovcami (november 1620) došlo k rekatolizácii celej krajiny, a tým pádom

⁷ POJAR, Miloš: Reformace i protireformace ve střední Evropě. In: MA-CHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 67.

⁸ ČIČAJ, Viliam: Bratislavský súd. In: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997, s. 192.

⁹ KOHUTOVÁ, Mária: Tökölyho povstanie. In: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997, s. 315 – 316.

aj k prerušeniu kultúrneho vývoja spojeného s husitmi a evanjelikmi.¹⁰

Postoj habsburského dvora k nekatolíkom sa v Uhorsku výraznejšie nezmenil ani v prvej polovici 18. storočia. Cisárovná Mária Terézia podrobila cirkev štátnym záujmom. „U pápežskej kúrie dosiahla zníženie cirkevných sviatkov zo 40 na 16 ročne. Obmedzila púte, kostolné nadácie aj právo azylu v kostoloch, upravila štolové poplatky a pre vstup novicov do kláštorov vytvorila celý rad prekážok. Na druhej strane sa postarala o zriadenie nových farností, aby veriaci nemuseli pri ceste na bohoslužby prekonať veľkú diaľku. Roku 1776 rozhodla o vytvorení troch nových biskupstiev na území Slovenska. So súhlasom pápeža vzniklo banskobystrické, spišské a rožňavské biskupstvo. Boli vyčlenené z príliš rozsiahlych arcidiecéz Ostrihomskej a Jágerskej. Podporovala aj grécko-katolícku cirkev. Voči protestantom však všetky obmedzenia zostávali v platnosti, a to aj napriek naliehaniu jej najbližších radcov, dokonca ich na sklonku vlády sprísnila.“¹¹ K zavedeniu tolerancie došlo, až keď panovníčku vystriedal na tróne syn Jozef. Základom Jozefovej náboženskej politiky sa stalo nariadenie o náboženskej znášanlivosti vydané v októbri 1781, známe ako Tolerančný patent, ktoré malo posilniť pozíciu nekatolíkov. Panovník ho

¹⁰ „Roku 1621 byli z Čech vypovězeni všichni českí kazatelé, kteří se hlásili k České konfesi, o rok později odešli všichni němečtí luterští kněží a byl zakázán utrakvismus – přijímaní pod obojí. Z Moravy byli vypovězeni novokřtenci. Karlova univerzita byla převeděna pod správu jezuitů, kteří se vrátili do země. Roku 1624 byli z Čech a Moravy vypovězeni zbývající nekatolíčtí duchovní a v zemi se obnovovalo katolické náboženství u všeho obyvatelstva kromě šlechty. Nastalo násilím vnucené přestupování na katolickou víru. Roku 1627 byla postižena i nekatolická šlechta – kdo do půl roku nepřestoupil na katolictví, musel se vystěhovat ze země. Obnoveným zřízením zemským z roku 1627 bylo katolické náboženství prohlášeno za jediné povolené v Čechách, o rok později na Moravě. Tento stav trval až do tolerančního patentu Josefa II. 1781.“ In: POJAR, Miloš: *Reformace i protireformace ve střední Evropě*. In: Machovec, s. 59.

¹¹ MRVA, Ivan: *Novoveké Uhorsko*. In: SEGEŠ, Vladimír – MRVA, Ivan: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 211.

vydal s úmyslom využiť čo najviac potenciál tejto časti obyvateľstva v prospech štátu.¹²

Udelenie náboženskej slobody prijali evanjelickí veriaci s veľkým nadšením. Atmosféru a emócie, ktoré patent v ich spoločenstvách vyvolal, popisuje výstižne a farbisto literárny historik Jan Blahoslav Čapek, vynikajúci znalec dobovej literárnej spisby: „Byli vskutku oslněni a věřili upřímně v plnou rovnoprávnost duchovní; necítily vypočítavé pohnutky při tomto státním aktu, neuvědomovali si ponižující význam ‚toleranční‘ – že budou ‚trpěni‘; událost tak dlouho očekávaná vzrůstala do závratných obrysů a třeptala se barvami milostného léta. Pod lomenicemi návesních statků, pod mechem a dosky rozházených horských chaloupek a polních samot kvetly nejen představy o novém, radostně se zelenajícím životě duchovním, ale i sny o nové, přerodné době, která svou duchovní silou se rovná reformaci. Ostatně tento názor byl sdílen i muži vysoce vzdělanými, osvícenskými průkopníky.“¹³ Vzdělanci, prevažne kazatelia, vo svojich literárnych prácach oslavovali cisára Jozefa II. ako dobrého a spravodlivého vládcu. Oslavný charakter má aj spis *Vděčný protestant naproti svému snášenlivému císaři* od Johanna A. Wielanda¹⁴, kazateľa v sedmohradskom Hermannstadte (dnes Sibiu), ktorý sa krátko po svojom vydaní, dostal do rúk slovenského čitateľa prostredníctvom prekladu Štefana Leška, v tom čase učiteľa a organistu v cirkevnom zbore v Bratislave, ktorý chcel ním podporiť a povzbudiť novovznikajúce spoločenstvá.¹⁵ Wieland vyzýva protestantských veriacich k občianskej lojalnos-

¹² KÓNYA, Peter: Dejiny ECAV na Slovensku v rokoch 1610 – 1791. In: UHORSKAI, Pavel a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2002, s. 57 – 61.

¹³ ČAPEK, Jan Blahoslav: *Tři toleranční písně*. In: ČAPEK, Jan Blahoslav: *Záření ducha a slova. Literární stati a studie československé*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1947, s. 157.

¹⁴ *Der Dankbare Protestant Gegen Seinen Duldenden Kaiser* von J. A. v. W. Wien : 1782.

¹⁵ O Leškovi ako prekladateľovi sa zmieňuje Ján P. Ďurovič in: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 366.

ti a dôsledné plnenie si občianskych povinností pokladá za najvhodnejší spôsob vyjadrenia vďaky panovníkovi za udelenie náboženskej slobody. „Nu ale jakože túto povinnost vykonáti, jako mu máme děkovati? Zaliž máme jeden za všech, aneb všickni za jedného před jeho posvěcený trůn pospíchat, na naše kolena padnouti, a s slzami radosti jemu písebnou aneb ústní obět díkčinění přiněsti? – Jak nedokonalé, jak nevýmluvné by to vypadlo? Zdaž jestiť tuhá radost a srdce vroucím díkčiněním oplývající výmluvné? Který jazyk, které péro by bylo dostatečné ty rozličné náruživosti a citedlnosti vděčnosti tak mnoho tisíc lidí právě vyjádřiti a živě vymalovati? Nikoli, naše činy, naše skutky nechať za nás mluví, nechť jsou důvody našeho poděkování.“¹⁶ Prostřednictvím Wielandovho spisu boli členovia evanjelických komunit nabádaní k náboženskej znášateľnosti a k harmonickému súžitíu s katolíckymi veriacimi. „Vidí-li naši spolubratři, že v nás žádná naproti nim nenávisť místa nemá; vidí-li, že my s radostí všechny ty povinnosti vykonáváme, ku kterým i oni zavázáni jsou; vidí-li, že my našemu nejmilejšímu otci krajiny právě tak, jako oni věrní jsme; vidí-li, že my s nimi podle všemožné křesťanské lásky zacházíme a bratrskou láskou i přátelstvím je předcházeti se usilujeme, jistě, že se oni také nebudou za lásku nenávisť, za přátelství nepřítelstvím odplacovati; tak bude náš tovaryšský život samá jednomyslnost, sama jednota; tak potom přestane to starodávne nadvrhování: však jsou jen protestanti; tak sobě pokoj a spravedlnost v celé krajině políbení dají; a tak rakouská moc bude strachem svých nepřátelů.“¹⁷

Obraz ľudomilného panovníka, ktorého ústretovosť a priazeň voči svojim poddaným sa prejavuje nielen v otcovskom prístupe k nim, ale jeho milota a láska zrači sa aj na jeho tvári, je pôsobivo vykreslený v kázni *Den milostivého leta aneb první ra-*

¹⁶ *Vděčný protestant naproti svému snáselivému císaři*. V německém jazyku sepsaný od J. A. W. Nyní pak do SLovenčiny přeložený. [B. m. v. : B. v.], 1782, s. 7.

¹⁷ Tamže, s. 16.

dostné kázaní, ktorú Samuel Kellner predniesol dňa 9. júna 1783 v Revúcej po zverejnení výnosu Jozefa II. Gemerskou stolicou. Týmto aktom stolica povoľuje miestnym evanjelickým spoločenstvám stavať modlitebné domy a uvádzať kazateľov do úradu. „Co pak vidíš křesťane evanjelický? Aj vidíš milosti a lásky plný obličej tvého nejmilostivejšího císaře a krále uherského Jozefa Druhého, skrze nějž se tvé svědomí odevšeho násilí osvobozuje. Vidíš jeho pravú císařskou a otcovskou naproti poddaným svým náklonost, skrze kterou tou drahou křesťanskou lásku a jednomyslnost rozmnožiti a upevniti míní. Co pak slyšíš, Sione revucký? Aj slyšíš tou milosti plnou výpověď tvého nejmilostivejšího krále, v níž se tobě nejen stavení chrámů, ale také pokojné a svobodné vyznání tvého evanjelického náboženství dopuští. Slyšíš, kterak by on otcovským srdcem žádal, abys Krista a Slovo jeho ne na jiních místech, ale doma směle slyšel a vyznával. Ach! nejsi-liž tehdy šťastný, když si této milosti Boží plné časy a zlaté tak mluví století dočkal? Nejsi-liž blahoslavený, když jíž doma v pokoji Bohu služiti a tvé spasení napomáhati mužěš?“¹⁸

Realizovanie tolerančného výnosu v praxi nebolo však vôbec také jednoduché, ako by sa zdalo. S novou situáciou sa museli totiž vyrovnávať veriaci tak katolíckej konfesie, ako nekatolíckych spoločenstiev. Katolíci boli nútení zmieriť sa s právnymi zárukami udelenými nekatolíkom, ktoré im umožňovali výkon náboženstva na stanovených miestach a v súkromí, a nekatolíci museli zase pracovať na posilnení svojej dôvery v štátnu moc.¹⁹ K upevneniu tolerancie po smrti Jozefa II. prispel aj jeho mladší brat Leopold II. podpísaním zákona o slobode náboženského vyznania (č. 26 z r. 1791), ktorým potvrdil platnosť Tolerančného patentu a niektoré jeho ustanovenia rozšíril v prospech nekatolíkov. Tak sa mohla na Slovensku zorga-

¹⁸ KELLNER, Samuel: *Den milostivého leta aneb první radostné kázaní*. Vácov, 1785, s. 7 – 8.

¹⁹ KOWALSKÁ, Eva: *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : Veda, 2001, s. 39 – 40.

nizovať pomerne veľká evanjelická cirkev, ktorej počet zborov stúpól na 435.²⁰

Patentom nekatolícke obyvateľstvo získalo širšie možnosti vzdelávania. „Nekatolíci, ktorí mali dovtedy len nepatrnú možnosť zriadiť si vlastné školy a ustanoviť učiteľov, mohli si v obci, kde žilo aspoň 100 rodín a 500 osôb nekatolíckeho vyznania, zaviesť vlastnú ľudovú školu. Podmienkou bolo, aby učitelia ovládali predpísanú vyučovaciu metódu.“²¹ V dôsledku radikálnych zmien v obsahu vyučovania pribudli nové predmety, ako zostavovanie písomností občianskej povahy, zemepis, mravouka, základy hospodárenia. Tradičný mechanický výklad a memorovanie ustúpilo novej metóde, čítaniu a kladeniu dopĺňujúcich otázok – katechizovaniu. Cieľom bol rozvoj rozumových schopností a rozumový prístup sa dôrazňoval aj pri vyučovaní náboženstva.²² Na náprave situácie v elementárnom školstve sa príkladne podieľali aj evanjelickí učitelia a farári aplikovaním účinnejších metód výuky. Praktické zacielenie výuky presadzoval Samuel Tešedík vo svojom priemyselno-hospodárskom inštitúte v Sarvaši, v ktorom položil dôraz na výchovu pre štát užitočného, všestranne vzdelaného a zbožného občana.²³ K inovácii výuky prispel tiež Ladislav Bartolomeides zostavením niekoľkých učebníc.

Obnova cirkevného života evanjelikov sa prejavila nielen v rozvoji školstva, ale tiež v rozprúdení publikačných aktivít.²⁴ Jasným ukazovateľom tohto rozmachu bola väčšia a pestrejšia

²⁰ KIŠŠ, Igor: Protireformácia a doba tolerančného patentu v zemiach českých a na Slovensku. Porovnanie. In: *Čeští evangelici a toleranční patent*. Praha : Kalich, 1982, s. 146.

²¹ KOWALSKÁ, Eva: *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. stor.* Bratislava : Veda, 1987, s. 64 – 65.

²² Pressburger Zeitung, 20. 3. 1782. Podľa Kowalská, c. d., s. 25.

²³ Pozri bližšie DOBROTKOVÁ, Marta: Zemepanské mestečko Sarvaš a Samuel Tešedík. In: *Zemepanské mestá a mestecká v priebehu stáročí*. Eds. Annamária Kónyová – Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020, s. 277 – 291.

²⁴ Kowalská, c. d., s. 39.

knížná produkcia. Priaznivejšie pomery motivovali autorov k spracovaniu nových námetov a tém, ktorými reagovali nielen na potreby svojej cirkevnej komunity, ale tiež reflektovali celospoločenské dianie. Tento fakt vo svojej syntéze, v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí, 1826)

1826) zdôrazňuje Pavol Jozef Šafárik: „Len čo priateľské rané záblesky znášateľnosti a zákonom zaručenej slobody svedomia za slávneho panovania Márie Terézie a Jozefa II. zvestovali po toľkých búrkach jasný, pokojný deň, už sa zväčšil počet spisovateľov medzi Slovákmi a literatúra, vymaniac sa z úzkych hraníc teológie, začala sa dotýkať i predmetov občianskeho života.“²⁵ Sústreďenie sa autorov na problematiku pozemského života, na národné a spoločenské otázky literárny historik Ján Béder kladie do súvisu s rozvojom svetskej literatúry: „Novosť literatúry z konca 18. storočia sa najvýraznejšie manifestuje z jej ideovej náplne. Je osvieteniská a národnobuditeľská. Vedúcim prúdom literárneho vývinu sa stala literatúra svetská. Náboženské otázky boli zatlačené do úzadia, nad problémami posmrtného života zvíťazil záujem o súčasný život. Tak sa z úzkeho prúdu náboženského smerovania tematika svetskej literatúry rozložila na rôznorodé oblasti národného a spoločenského života.“²⁶ Príklon k svetským témam neznamena, že sa autori vzdali svojho náboženského presvedčenia. Hoci boli oslovovaní aj myšlienkovými prúdzeniami často dost' vzdaľujúcimi sa kresťanskej náuke, na otázky týkajúce sa národného a spoločenského života neprestali nahliadať optikou kresťanskej viery.

²⁵ ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Severozápadní Slovania*. 3. zv. Z nem. jazyka preložili, edične pripravili a poznámky napísali V. Betáková a R. Beták. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 50.

²⁶ BÉDER, Ján: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963, s. 143.

1. Spisovateľ Ladislav Bartolomeides

Vízia rozvoja slovenskej literatúry

O iniciatívach a snaženiach slovenských evanjelikov sa možno dozvedieť viac zo state *Über slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800 (O slovanskej literatúre v Uhorsku, jej osudoch a výtvoroch)*, uverejnenej vo viedenskom periodiku *Annalen der Literatur und Kunst* anonymne, neskôr pripísanej Ladislavovi Bartolomeidesovi.²⁷ O autorstve Bartolomeidesa svedčia v stati rozoberané témy, ktoré mu boli zvlášť blízke, ako úroveň slovenskej jazykovej kultúry, distribúcia kníh slovenským čitateľom, žánrová skladba domácej knižnej produkcie a nepochybne termín „*vkus*“, ktorý s obľubou používal. Hoci ako autori state by hypoteticky prichádzali do úvahy napríklad aj Samuel Ambrózy alebo Štefan Leška.

Úvodnú časť článku prinášajúcu hodnotenie domáceho literárneho života spolu s ďalšími Bartolomeidesovými literárno-kritickými príspevkami uverejnenými v tom istom periodiku zaradil v slovenskom preklade do svojej komentovanej antológie *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)* Cyril Kraus.²⁸ Bartolomeides prichádza s pozoruhodnou charakteristikou literárneho života na Slovensku. Vládu a reformnú politiku Jozefa II. označuje za mimoriadne dôležité a významné obdobie pre rozvoj slovenskej literatúry preto, lebo „poukázalo na potrebu kultivovania slovenskej reči v Uhorsku z hľadiska politického a ekonomického“.²⁹ Odlišné názory Slovákov na

²⁷ [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 49, stl. 389 – 392.

²⁸ KRAUS, Cyril (ed.): *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava : Veda, 1990, s. 59 – 61.

²⁹ „Sie bewies die Nothwendigkeit der Cultur der slawischen Sprache in Ungarn in staatswirthschaftlicher Hinsicht auf eine unverkennbare Wei-

pestovanie materinského jazyka hodnotí kriticky, pričom riešenie vidí v jeho samostanom rozvoji: „Zo samotných Slovákov sa jedna časť spolieha na Čechov a druhá pochybuje o možnosti rozvíjania materinskej reči a malá časť, ktorá sa povzniesla nad všetky predsudky, stala sa terčom posmechu závistlivcov a vtipkárov.“³⁰ Oceňuje iniciatívy vzdelancov usilujúcich sa o zvýšenie jazykovej kultúry prostredníctvom vydávania periodickej tlače (*Prešpurské noviny*, *Staré noviny literního umění*) a aktivít v rámci učeních spoločností. Celkový stav slovenskej literatúry posudzuje ako neuspokojivý. Prekážky v jej nedostatočnom rozmachu vidí v niekoľkých oblastiach: v jazykovej chybovosti vydávaných knížiek, ktorej príčinou sú tlačiarri neslovanského pôvodu, neznalí slovenského pravopisu, v nezaujíme kníhkupcov o predaj slovenských kníh, ktoré treba distribuovať do vzdialenejších regiónov krajiny, v knižnej ponuke určenej slovenskej populácii, ktorá je obmedzená na modlitebníky, katechizmy, šlabikáre a spevníky a napokon tiež v nevycibrenom čitateľskom vkuse Slovákov, u ktorých vyzdvihuje záujem o knihy. „Napokon Slováci, hoci nie je proti kupovaniu a čítaniu kníh, ak ich prinesiete do jeho domu spolu s inými tovarmi, ako to robia Židia, podomoví obchodníci a olejkári, je však dosť ľahostajný k svojmu jazyku, z celkom prirodzeného dôvodu, že mu chýba a musí chýbať vkus.“³¹

---

se. So wie dieser grosse Monarch und Menschenfreund Wissenschaften und Künste überall in seinen Staaten zu verbreiten, zu befördern und zu heben suchte, so nahm er auch besonders auf Veredlung der Nahrungszweige seiner Unterthanen Rücksicht.“ In: [Bartolomeides], c. d., stl. 390. Pozri tiež Kraus, c. d., s. 59.

³⁰ „Von den Slawen selbst verläst sich ein Theil auf die Böhmen, der andere verzweifelt an der Möglichkeit, seine Muttersprache auszubilden und der kleine Theil, der sich über alle diese Vorurtheile emporgeschwungen hat, wird zum Stichblatte des Witzes der Neider und Spötter.“ In: [Bartolomeides], c. d., stl. 389; pozri tiež Kraus, c. d., s. 59.

³¹ „Endlich ist der Slawe selbst, obschon er nicht unabgeneigt ist, Bücher zu kaufen und zu lesen, wenn man sie ihm, so wie es die Juden, Crociarii und Olejkari mit anderen Waren thun, in sein Haus bringt, noch zu indolent für seine Sprache, aus dem natürlichen Grunde, weil es ihm

Na potrebu kultivovania vkusu a rozvoja estetického cítenia Slovákov poukazuje Bartolomeides aj v recenzii básnickej zbierky Juraja Palkoviča *Muza ze slovenských hor*. Uvádza, že zbierka prichádza priskoro, a preto nemôže počítať s väčším čitateľským ohlasom, lebo „zmysel pre poéziu, vkus a cit nie sú u väčšiny publika, v ktorého jazyku písal pán autor, natoľko rozšírené, ako by sa žiadalo.“³² Riešenie vidí v podporení záujmu Slovákov o vážne veci čiže v ich záľube o históriu.³³ Prihovára sa teda za tvorbu takých diel, ktoré by prispeli k rozšíreniu vedomostného obzoru Slovákov a tiež pomohli prehľbiť cit spolupatričnosti k cirkvi, k jazyku, ku kultúre, k národu a k vlasti.

Význam a podstatu Bartolomeidesovej state venovanej domácej literárnej produkcii akcentuje Cyril Kraus v úvodnej štúdii spomínanej antológie: „Bartolomeidesov článok je čosi viac než informáciou o pomeroch v slovenskom kultúrnom živote, autor sa usiluje vystihnúť jeho diagnózu a upozorniť na tvorivý potenciál, ktorým disponuje slovenská literatúra.“ Ďalej Kraus konštatuje, že aj Bartolomeidesovou zásluhou – myslí pritom aj na jeho recenzistiku – sa slovenská literatúra dostávala do širšieho povedomia vzdelancov habsburského štátu.³⁴ Zaujímavú výpovednú hodnotu majú aj doposiaľ neanalyzované časti Bartolomeidesovej state, ktoré ako celok tvoria anotovaný sú-

---

an Geschmack fehlt und fehlen muss.“ In: [Bartolomeides]: c. d., stl. 390. Pozri tiež Kraus, c. d., s. 59 – 61.

³² „Da Dichtersinn, Geschmack und Gefühl unter dem grösseren Theile des Publicums, in dessen Sprache der H[err] V[erfasser] schrieb, nicht so allgemein verbreitet ist, als man es wünschen dürfte, so fürchtet Rec[ensent] vielleicht mit Recht, dass H[err] Palkovits weniger Leser und Bewunderer finden wird, als er verdient. In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: *Muza se Slowenskyh Hor*. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 48, stl. 383; pozri tiež Kraus, c. d., s. 203.

³³ „Übrigens glaubt Rec[ensent], dass Gedichte für Slawen noch zu frühe kommen; dass man erst ihren Geschmack bilden, und dazu gerade ihren jetzigen Hang auf ernste Dinge vorzüglich Geschichte, benützen müsste.“ In: [Bartolomeides]: c. d., stl. 384; pozri tiež Kraus, c. d., s. 204.

³⁴ KRAUS, Cyril: *Začiatky slovenskej kritiky. Literárna kritika v slovenskom klasicizme a romantizme*. Bratislava : Veda, 1991, s. 33.

pis kníh vydaných tlačou v období posledných dvoch desaťročí 18. storočia.³⁵ Nejde o kompletný súpis „literárnych produktov“ evanjelických autorov z tohto obdobia, lebo zostavovateľovi neboli všetky známe a dostupné. Okrem toho zo súpisu vynechal štandardné školské a náboženské príručky vychádzajúce už v ďalších vydaniach a tiež väčšinu homiletickej produkcie. „Autor nechce unavovať čitateľa výpočtom šlabikárov, spevníkov, modlitebných knížiek a katechizmov, ktoré vyšli pred rokom 1780 takmer výlučne a často opakovane v Landererovej tlačiarňi a po zverejnení Tolerančného patentu Jozefa II. sa tlačili ešte častejšie. Tiež chce zo súboru kázní, ktoré boli po zvýšení počtu evanjelických obcí prednesené na prvých službách Božích a pri posvätení modlitebných domov a potom aj vytlačené, vyzdvihnúť len niektoré.“³⁶

Na základe anotácií v súpise si môžeme utvoriť ucelenejšiu predstavu o žánrovej skladbe a tematicko-obsahovom zameraní domácej prekladovej a pôvodnej literárnej tvorby.³⁷ Nad titul-

³⁵ [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 50, stl. 393 – 398; č. 51, stl. 401 – 405; č. 52, stl. 409 – 412.

³⁶ „Er wird den Leser nicht mit Aufzählung der A B C – Gesang – und Gebetbücher und Catechismen, die vor dem Jahre 1780 fast einzig und allein und in oft wiederholten Auflagen unter den v. Landererschen Pressen herauskamen und nach Joseph II. publicirten Toleranzedicten desto öfters gedruckt wurden, ermüden. Auch will er aus der Legion von Predigten, die bei der vehmerten evangelischen Gemeiden im Anfange ihres Gottesdientes oder bei Gründung und Einweihung ihrer Bethäuser gehalten und gedruckt wurden, nur einige wenige ausheben.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 49, stl. 392.

³⁷ „Hier folgen nur Anzeigen – nicht Recensionen – der wichtigsten slawischen Werke, die in den zwei letzten Jahrzehenden in Ungarn erschienen, in chronologischen Ordnung.“ [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 50, stl. 393.

mi umeleckej literatúry prevažujú v súpise pochopiteľne tituly reprezentujúce žánre nábožensko-vzdelávacej a populárno-náučnej literatúry. Slovenskú literatúru chápe Bartolomeides ako svojbytnú entitu, o čom svedčia jeho vyjadrenia na margo jej autorského zázemia. O prekladateľovi Baltazárovi Pongrácovi Bartolomeides píše, že ide o „šľachtica a verejného činiteľa“, a o „človeka z triedy, ktorá nie je vôbec zvyknutá na slovenskú literatúru“.³⁸ Dodáva, že v 18. storočí okrem Pongráca po slovensky písali ešte dvaja muži šľachtického stavu: Matej Bodo (*Zvuk evanjelium věčného, Poutník*) a Jób Zmeškal (*Škola Jóbowa*).³⁹ O kvalite dobovej spisovateľskej základne sa zmieňuje v anotácii kázne *Slzy učedníku z očí jejích Kristem Pánem setrelé* od Martina Laučeka (zomrel vo februári 1802), ktorého označuje explicitne za „živúci lexikón slovenského jazyka, ako aj cirkevných dejín.“⁴⁰ Do skupiny autorov zakladajúcich novú etapu slovenskej literatúry zaraďuje aj Juraja Ribaya, autora prekladu zdravotnej príručky *Katechismus zdraví pro obecný lid a školskou nladež* (1795) používané v slovenských školách.⁴¹ Hoci v úvode

³⁸ Pri apretácii prekladu Pongrácovi pomáhal Martin Klanica. In: ĎUROVIČ, Ján P.: *Evanjeličná literatúra do tolerance*. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 315.

³⁹ „Sie ist desto mehr bemerkenswerth, da sie von einem Adelichen und einem öffentlichen Beamten berrührt. Also vom einem Manne aus einer Classe, welche an slawische Literatur an wenigsten gewöhnt ist. Dem Einsender sind aus dem vorigen Jahrhunderte nur zwei Männer gleichen Ranges in Ungarn als Schriftsteller in slawischer Sprache bekannt; nähmlich Matthias Bodo, der ein Gebet- und Gesangbuch unter dem Titel *Zvuk Evangelium wecsneho*, und einen Roman *Pautník* genannt hinterlassen hat; dann Job von Zmeskal, der 1764 eine Abhandlung *Skola Iobowa* betitelt geschrieben hat, welche 1770 in Presburg bei Landerer gedruckt wurde,“ In: [Bartolomeides]: c. d., stl. 394.

⁴⁰ „Mart. Laucsek, welcher am 8. Februar 1802 verstorben ist, war einer der ersten Literatoren unter den Slawen in Ungarn, ein lebendiges Lexicon der slawischen Sprache sowohl, als auch der Kirchengeschichte.“ In: [Bartolomeides]: c. d., stl. 398.

⁴¹ [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 52, stl. 409.

súpisu predznamenáva, že knihy nerecenzuje, ale iba anotuje, nevyhýba sa ani kritickým poznámkam. V anotácii k druhému vydaniu *Modliteb poklad* (1780) od Pavla Jakobeiho, ktorú charakterizuje ako „najväčšiu slovenskú modlitebnú knihu“, jej editorovi Michalovi Institorisovi Mošovskému vyčíta, že pôvodné vydanie z roku 1732 prebral bez vykonania potrebných zásahov a korekcií, ktoré si text na viacerých miestach nevyhnutne žiadal.⁴² Vzťah medzi slovenskou a českou literatúrou vidí ako veľmi blízky a súvzťažný, čo možno dedukovať z faktu, že českým čitateľom odporúča slovenské prekladové tituly – Klanicov „ľahký, plynulý“ preklad zbierky modlitieb od Christopha Ch. Sturm-Kochání s *Bohem v ranních hodinách* (Banská Bystrica 1790)⁴³ a Pongráčov preklad nábožensko-vzdelávacej knižky od Amadea Kreutzberga *Pobožná přemýšlování na každý den celého roku* (Prešporok 1783).⁴⁴ Na druhej strane mu česká literatúra slúži ako model a vzor, s ktorým pomeriava slovenskú knižnú produkciu. Napríklad pri publikácii Daniela Lehotského *Kniha o moudrém a křesťanském vychovávaní dítek* (1786) konštatuje, že „aj Česi mají z tohto odboru málo kníh“ a zároveň vyslovuje pranie, aby Lehotského knihe venovali Slováci zvýšenú čitateľskú pozornosť a aby zaplnila medzery v domácej spisbe.⁴⁵

⁴² „Man hielt sich genau an die erste slawische Bibelausgabe, und machte keine Verbesserungen, die doch an vielen Stellen nöthig gewesen wären. Der Abdruck ist übrigens sauber.“ In: [Bartolomeides]: c. d., č. 50, stl. 397.

⁴³ „Die Uebersetzung ist leicht, flüssend, für Slawen leicht verständlich, und doch für Böhmen brauchbar. In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 51, stl. 401.

⁴⁴ „Die Uebersetzung von Kreutzbergers Betrachtungen ist so gerathen, dass auch ein Böhme davon Gebrauch machen könnte.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 50, stl. 394.

⁴⁵ „Da auch die Böhmen über dieses Fach wenige Schriften haben (Einsender kennt nur Thams Náboženství nedospělých, Rulíks Cvičení dítek a Příkladové a básně dítkam k dobrému a naučení). So wäre es freilich

Ak sa bližšie pozrieme na štyridsať deväť knižných titulov zaradených do súpisu z hľadiska ich funkčného zamerania, zistíme, že iba päť z nich patrí k beletristickej próze, pričom tri tituly sú cudzej proveniencie (dve prekladové prózy a jeden ľudový román) a dva tituly majú domáci pôvod. Týchto päť próz spája príznaková štylistická kategória zážitkovosti, na čo poukazujú aj sami tvorcovia. Michal Semian, autor prekladu maďarskej adaptácie francúzskeho románu od Ignáca Mészárosa *Kartigam* (1772), hovorí, že svojím tvorivým počinom chce zaplniť medzeru v domácom „kratochvílnom“ čiže zábavnom čítaní: „Mne pak k jejímu do našeho jazyka přeložení povzbudil předně nedostatek takovýchto kratochvilných knižeček v jazyku našem (...)“⁴⁶. Okrem „kratochvílnosti“ vyzdvihuje Semian v úvodnej dedikácii románu aj dva didaktické zretele, ktoré prekladom sleduje: prispieť ku kresťanskej výchove mladých dievčat a k rozšíreniu ich jazykových zručností. Ďalší anotovaný titul *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana* (1784) je reedíciou olomouckého vydania staršieho českého spracovania dedekindovského námetu z roku 1760. V anotácii sa však meno editora, ktorým je sám Bartolomeides, neuvádza. Upozorňuje sa v nej na iné skutočnosti – na chybovosť tlače a vyslovuje sa želanie, aby knihu učitelia dedinských škôl využili „k zmene dogmatickej metódy“ aplikovanej pri vzdelávaní svojich žiakov.⁴⁷ To podľa nás znamená, že

---

sehr zu wünschen, dass dieses Werk von den Slawen in Ungarn fleissiger gelesen und dadurch dem H. Verfasser oder einem anderen Gelegenheit gegeben würde, die Lücken, die vielleicht hier und da zu finden sind, auszufüllen.“ In: Tamže, stl. 397.

⁴⁶ SEMIAN, Michal: Předmluva. *Při dobytí Budinského zámku, do zajetí křesťanského padlé, Kartigam řečené...* V Prešpürku, nákladem Antonína Löwe, knihokupce, 1790, s. [4].

⁴⁷ Ein fehlerhafter Nachdruck einer zu Olmütz um 1760 gedruckten Satyre über grobe Sitten. Indessen wäre es zu wünschen, dass slawische Dorfschullehrer sich dieser Schrift zur Abwechslung der dogmatischen Methode bei Bildung ihrer Schüler bedienen.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 50, stl. 396.

pri výklade pravidiel spoločenskej etikety, ktoré sú v knihe podané čitateľsky príťažlivo, formou grotesky a humoru, sa odporúča uplatniť metóda katechizovania, teda kladenie doplňujúcich otázok. Príkladom takéhoto prístupu k výkladu látky je knižka Juraja Ribaya *Pravidla moresnosti aneb zdvořilosti, jako i opatrnosti a zachování zdraví* (1795), o ktorej sa v anotácii poznamenáva, že sa úspešne používa v mnohých slovenských školách.⁴⁸ Na tlačové chyby sa upozorňuje aj v anotácii Bartolomeidesovej práce *Rozmlouvání Josefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých* (1790). Upozornenie sa týka faktu, že na titulných listoch niektorých výtlačkov sú nesprávne uvedené vydavateľské údaje – rok vydania „1789“ a miesto vydania „Praha“. Domnievame sa, že k tejto zámene miest vydania (správne Banská Bystrica) mohlo dôjsť tým, že Bartolomeides pôvodne mienil vydať knihu v Prahe. Toto vysvetlenie zdôvodňujeme indíciou v zachovanej korešpondencii, ktorá hovorí o tom, že Juraj Ribay intervenoval viackrát u Josefa Dobrovského za vydanie Bartolomeidesovho spisu *De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica* v Prahe.⁴⁹

Charakterizáciou jazyka aplikovaného v diele *Rozmlouvání* „štýl písania je kombináciou českého a slovenského jazyka“⁵⁰ sa

⁴⁸ „Auch diese Schrift, die mit der vorigen einerley Verfasser hat, ist schon in vielen slawischen Schulen zu sehen.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 52, stl. 410.

⁴⁹ PATERA, Adolf: *Josefa Dobrovského korespondence IV. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a J. Ribaye z let 1783 – 1810*. Praha : ČAVU, 1913 (register).

⁵⁰ „Diese Schrift kam im Jahre 1790 (auf einigen Exemplaren steht durch einen Druckfehler falschlich 1789) unter den angeblichen Druckorte Prag, vermuthlich aber zu Neusohl in Ungarn heraus. Die Verse auf dem Titel bezeichnen die Absicht des Verfassers, die Endrücke, welche der Türkenkrieg und die durch denselben nothwendig gewordenen Auflagen auf das gemeine Volk machten, zu vertilgen, das Volk zu belehren, und dem Kaiser und Könige Joseph II. ein Ehrendenkmal unter den Slawen in Ungarn zu stiften. Zu diesem Ende zog er eine Parallele zwischen Joseph und Matthias Corvinus, diesem jetzt noch den Slawen unvergesslichen

dáva najavo Bartolomeidesova príslušnosť k slovenskému etniku.

Z beletristických textov sa v anotovanom súpise nachádza aj nové vydanie staršieho titulu ľudového čítania *Evergete, to jest dobrotivá paní, která v světě lidem velké dobrodení činila, ale špatné poděkování za to nabyla* (1790).⁵¹ Titul dosvedčuje pretrvávajúcu popularitu románovej tvorby, ktorá bola všeobecne terčom vážnych námietok slovenských vzdelancov, ktorí poukazovali na jej obsahovú plytkosť a nedostatky v jazykovo literárnom stvárnení. Bartolomeides uvedenú prózu bližšie necharakterizuje, hoci by jej bolo čo vyčítať, lebo ide o banálny príbeh, ktorého ústrednou postavou je čarodejnica.⁵² Na ľudové romány sa kriticky pozerá Augustín Doležal v predhovore svojho veršovaného eposu *Pamětná celému světu Tragoedie aneb veršovné vypsání žalostného prvních rodičů pádu* (1791), ktorý predstavuje v súpise ďalší titul z okruhu „kratochvільného“ čítania: „Ale jest to všetko tak jalové, že sa tam s užasnutím a politovaním, jak na rozum, tak i jazyk šlakem porazený, dívati musíme.“⁵³ Svojím „svätým románom“ vyšiel Doležal v ústrety prirodzenej potrebe veriaceho človeka vyplniť si voľný čas aj iným typom literatúry, než sú spevníky, kázne a modlitebníky: „My, umění liternímu oddaní, máme všelijaké, a sice, příliš vysoké zábavky! Ale nevolní ku kancionálům a postyllám přikovaní téměř žádné! Aby tedy i tito něco osožného přejinačeného měli, dlé jejich žádostivé schopnosti,

---

Monarchen. Er zeigte die Ähnlichkeit zwischen diesen beiden grossen Männern, deren Regierungen noch mehr Analoges hatten. Die Schreibart ist ein Gemengsel von Böhmischen und Slawischen, und der Druck incorrect.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 51, stl. 401.

⁵¹ „Ein bekannter Roman, jetzt neu aufgelegter Roman.“ In: Tamže, stl. 401 – 402.

⁵² *Evergete, to jest dobrotivá paní*. Banská Bystrica : Ján Jozef Tumler, 1790.

⁵³ DOLEŽAL, Augustín: Předmluva. In: [DOLEŽAL, Augustín]: *Pamětná celému světu Tragoedie aneb veršovné vypsání žalostného prvních rodičů pádu*. Skalica : Jozef Antonín Škarnícel, 1791, s. [IV].

proto sem toto, i příjemným veršovým psáním vymaloval, aby to tím větší milost podalo čtenářům.“⁵⁴ Doležalovi sa za veršovú techniku dostalo v Bartolomeidesovej anotácii pochvaly, no kritiku si vyslúžil za presýtenosť textu latinskými výrazmi.⁵⁵ Uvedené knižné tituly, ktorých zacielenie pobaviť čitateľa je celkom v zhode s podobne zameranými tvorivými iniciatívami katolíckych autorov Jozefa Ignáca Bajzu a Juraja Fándlyho, sú dokladmi modernizačných tendencií v slovenskej literatúre. Zábavnosť svojich próz objasňujú Bajza s Fándlym v úvodoch svojich diel. Bajza hovorí, že v próze *René mládenca a príhody* (*René mládenca príhodi a skúsenosti*, 1783 – 1785) mu nejde len o jednoduché reprodukovanie skutočnosti, ale o jej intencionálne vytváranie: „Nie je tu všetko vybájené, ani číra fantázia, nenájdeš tu, milý čitateľ, ani svojvoľne vymyslené a iba v hlave autora žijúce mravy (ako to obyčajne býva v iných podobných dielach), ale stretneš sa tu s takými mravmi, aké panujú v iných časoch.“⁵⁶ Lebo – ako píše Cyril Kraus – „dôraz kladie na motiváciu fabuly, cez fabulu chce vyjadriť svoj postoj k zobrazovaným udalostiam.“⁵⁷ Zábavnú funkciu svojho *Dôverného rozhovoru mnícha Atanáza s diablom Titinillom* (*Dúverná zmlúva medzi mňúchom a diablom*, 1789) zdôvodňuje Fándly čitateľským záujmom adresátov diela – mladých adeptov teológie, ktorí „pri svojom častom a usilovnom štúdiu malú kratochvíľu (zábavku) nachádzajú len v knihách.“⁵⁸

Ale vráťme sa k anotovanému súpisu, v ktorom je s Bartolomeidesom ako pôvodcom spojených aj niekoľko titulov s náuč-

⁵⁴ Tamže, s. [IV].

⁵⁵ „Die Verse sind schön. Aber doch zu sehr mi lateinischen Wörtern bespickt.“ In: [Bartolomeides]: c. d., stl. 403 – 404.

⁵⁶ BAJZA, Jozef Ignác: *Príhody a skúsenosti mladíka Reného*. BAJZA, Jozef Ignác: *Dielo*. Prel. J. Nižnánsky. Ed. E. Brtáňová. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009, s. 9.

⁵⁷ KRAUS, Cyril: *Začiatky slovenskej kritiky. Literárna kritika v slovenskom klasicizme a romantizme*. Bratislava : Veda, 1991, s. 22.

⁵⁸ FÁNDLY, Juraj: *Dôverný rozhovor mnícha Atanáza s diablom Titinillom*. Prel. J. Nižnánsky. In: FÁNDLY, Juraj: *Rozprávky rozmarné a poučné*. Bratislava: Tatran, 1973, s. 30.

ným zameraním. Tento štýl písania mu bol vlastný a získal si zaň uznanie už u svojich súčasníkov, na čo poukážeme neskôr. V súvislosti s prácou *De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica* (*Historická úvaha o malohontských Čechoch v minulosti a súčasnosti*, 1783 a 1796), ktorej prvú verziu napísal ešte počas štúdia vo Wittenbergu, čítame v anotácii vysvetlenie, že tento latinský spis patrí medzi slovenské diela pre svoj obsah, ktorý predstavuje zbierka slovenských frazém z regiónu Malohontu.⁵⁹ V súpise sa nachádza aj vydanie katechizmovej príručky *Jadro kresťanského evanjelického náboženství* (1794), ktorá je prepacovanou verziou staršej tlače *Summa kresťanského evanjelického náboženství* (1784), ktorú Bartolomeides venoval svojmu ochtinskému cirkevnému spoločenstvu.⁶⁰ Do súpisu sa dostali aj dve školské príručky, ktorých zostavením sledoval Bartolomeides aktuálne vzdelávacie ciele. V anotácii učebnice prírodopisu *Kratičká historie přirození* (1798) sa píše, že Slovákom „podobné knihy chýbajú“. ⁶¹ Učebnicu zemepisu *Geografia aneb vypsání okřštku zemského* (1798) musel Bartolomeides prepísať „podľa starého štýlu“ na základe posudku cenzora, ktorý nesúhlasil s navrhovaným obsahom.⁶² V anotácii učebnice *Historia*

⁵⁹ „Diese Abhandlung bringt Einsender, ob dieselbe gleich in lateinischer Sprache geschrieben ist, unter die Zahl der slawischen Schriften, weil ihr Verfasser die um Klein-Honth gebräulichen slawischen Idiomen gesammelt und aus dem Böhmischen hergeleitet hat.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 50, stl. 395.

⁶⁰ „Er hat sie zu bequemerer Unterweisung seiner Zuhörer aufgesetzt.“ In: [Bartolomeides]: c. d, stl. 396.

⁶¹ „Was hier von der Nothwendigkeit eines ähnlichen Buches gesagt wird, hat jetzt nur auf Slawen in Ungarn allein mehr Bezug, bey welchen es an ähnlichen Büchern fehlt.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 52, stl. 411.

⁶² „Eine Geographie zum Schulgebrauche von demselben Verfasser nach altem Style, weil es der Censor also haben wollte.“ In: [Bartolomeides]: c. d., stl. 411.

o Americ (1794) sa tiež poukazuje na nedostatky tlače, ktoré sa týkajú interpunkcie a písania vlastných mien, a konštatuje sa, že by si preto vyžadovala nové vydanie.⁶³ Túto učebnicu, ktorá vychádza hlavne z nemeckého prekladu práce škótskeho kňaza a historika Williama Robertsona *History of America* (1777), označuje odborník v oblasti historickej geografie Jozef Martinka za „priekopnícky čin“ preto, lebo v slovenskom prostredí je prvou prácou z historickej geografie vôbec.⁶⁴ Učebnice zemepisu vybalil Bartolomeides aj vlastnoručne vyhotovenými medirytinami. Šesť máp, ktoré pripojil ku *Geografii* vymaľovali „lúbivými farbami“ dvaja učitelia – Juraj Goldberger, rektor školy v Radvani a Ján Deáki, rektor školy v Lešti.⁶⁵ Bartolomeidsov grafický výkon samouka kladne posudzuje Karol Rummy v jeho nekrológu.⁶⁶ Na praveľmi kritické komentáre na margo ilustrácií a neveľkého rozsahu *Geografie* reaguje v recenzii Samuel Ambrózy jej obhajobou ako „vynikajúceho dobrodenia“, ktoré Bartolomeides preukázal svojim spoluobčanom: „Tí, ktorí sa zdajú byť nie dosť spokojní so stručnosťou materiálu ako aj s chalkografiou ctihod-

⁶³ „Dieses Werk ist das erste historisch-geographische Buch, welches die Slawen in Ungarn aufzuweisen haben. Verfasser desselben ist H. Ladislaus Bartolomaides, evangelischer Prediger zu Ochtina. Der Abdruck ist, zumal was Interpunction und eigene Namen anbelangt, äusserst fehlerhaft. Eine Landcharte (ein Holztisch) ist dem Buche angehängt. Wenn die übrigen Arbeiten, die den H. V. jetzt beschäftigen, ihm mehr musse lassen werden, wird er eine zweite vermehrte und verbesserte Auflage vom diesem Werke veranstalten.“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 51, stl. 405.

⁶⁴ MARTINKA, Jozó: *Ladislav Bartolomeides, vlastivedný pracovník*. Martin: Osveta, 1956, s. 74.

⁶⁵ [AMBRÓZY, Samuel]: Ladislava Bartholomaeidesa Geografia. In: KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava : Veda, 1990, s. 205. (Text pôvodne vyšiel in: *Annalen evangelici provinciarum domui Austracae hereditarum*, tomus IX, 1803, s. 152 – 153.)

⁶⁶ „Die Kupfer zu seinen Werken hate er selbst gestochen und das Kupferstechen von selbst gelernt.“ In: RUMMY, [Karol]: Ladislav Bartholomides. In: *Neuer Nekrolog der Deutschen*, roč. 3, 1825, s. 1413.

ného autora, nech uvážia, že nikto sa už nenájde, kto by pri neistote zdaru svojho diela investoval viac vlastných prostriedkov a nech uvážia aj to, že naši súčasníci toto dielo nevďačne porovnávajú s inými, ktoré sú oveľa drahšie.⁶⁷ Práve touto učebnicou sa Bartolomeides natrvalo zapísal do dejín slovenskej geografie. „Bola na úrovni vtedajších zemepisných a pedagogických požiadaviek. Pohotovo naznačila nové územné zmeny (napr. po rozdelení Poľska, po Francúzskej revolúcii atď.) Objektívne opísala aj takú nenávidenú krajinu, ako bolo vtedy Turecko. Opravovala vžitie omyly (napr. že Kaspické more je jazero alebo Azovské more je zátoka atď.).“⁶⁸

Podľa historičky Evy Kowalskej prácu Bartolomeidesa na učebniciach treba chápať nielen ako prejav jeho osobnej zaangažovanosti, ale aj ako „súčasť širšieho reformného hnutia, ktoré sa prejavovalo vo vnútri ev. a. v. cirkvi.“⁶⁹ Domnievame sa, že prvé podnety a inšpirácie k tvorbe učebníc získal Bartolomeides ešte počas štúdia vo Wittenbegu, a to od Johanna Matthiasa Schröckha, autora učebníc svetových dejín pre deti a mládež, mimochodom vnuka Mateja Bela.⁷⁰ V osvedčení, ktoré obdržal od svojho učiteľa pri odchode z Wittenbergu, sa uvádza, že navštevoval jeho prednášky z troch historických disciplín: z dejín náboženstva a kresťanskej cirkvi, z dejín cirkevnej reformácie a z dejín ríše nemeckého národa.⁷¹

⁶⁷ [AMBRÓZY, Samuel]: Ladislava Bartholomaeidesa Geografia. In: KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava : Veda, 1990, s. 205. Pôvodne in: *Annalen evangelici provinciarum domui Austriacae hereditarium*. Tomus IX, 1803, s. 152 – 153.

⁶⁸ Martinka, c. d., s. 79.

⁶⁹ KOWALSKÁ, Eva: Miesto Ladislava Bartolomeidesa v dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In: *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 25, 1994, č. 1, s. 14.

⁷⁰ *Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte zum Gebrauche bei dem ersten Unterrichte der Jugend*. Berlin und Stettin, 1774; *Allgemeine Weltgeschichte für Kinder*. Leipzig, 1779 – 1784.

⁷¹ SNK – Literárny archív, sign. 108 B 9.

Osudy diel

V prílohe spomínaných viedenských *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten* bol publikovaný tiež článok, v ktorom boli okrem základných životopisných dát L. Bartolomeidesa zaznamenané aj jeho literárne práce.⁷² Je veľmi pravdepodobné, že biografický medailón na požiadanie redakcie napísal sám Bartolomeides, pretože bol jej dopisovateľom. Medailón bol uverejnený v čase, keď pracoval na monografii o Gemerskej stolici *Incltyi Superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica* (Historická, zemepisná a štatistická znalosť o slávnej Gemerskej stolici v hornom Uhorsku, 1806 – 1808), ktorú – mimochodom – začal písať na žiadosť svojho mecenáša, Gabriela Prónaya, hlavného župana stolice.⁷³ Okrem tejto monografie, ktorou Bartolomeidesov regionálny výskum vrcholí, a okrem už zmienených prác (*De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica, Summa kresťanského evanjelického náboženství, Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana, Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých, Historia o Americe, Kratičká historie přirození, Geografia aneb vypsání okršlku zemského*) je v bibliografickom prehľade zaznamenaných ešte päť ďalších. V monografickej práci *Memorabilia Provinciae Csetnek* (Pamätihodnosti Štítnika a jeho okolia, 1799) sa Bartolomeides vrátil dnes už k prekonanej téze o kolonizácii oblasti Malohontu, Gemera a Novohradu českými husitmi a bratříkmi, ktorou sa usiloval dokázať, že obyvatelia tohto kraja sú spoločnými

⁷² Beiträge zum gelehrten Oesterreiche. Von noch lebenden Gelehrten. In: *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, č. 29, 1803, stl. 227 – 231.

⁷³ „Jetzt arbeitet er an einer Monographie, oder Beschreibung des ganzen Gömörer Comitats, und hofft mit derselben bald fertig zu werden. An diese hat er sich auf das Ersuchen seines Mäcenaten, Freyherrn Gabriel von Pronay, der Ober-Gespan desselben Comitats ist, gewagt.“ In: Tamže, stl. 231.

potomkami pôvodných Čechov a Slovákov.⁷⁴ Husitskú tradíciu považoval teda za súčasť kultúrnej identity svojho domovského regiónu. Pripomenutím husitskej tradície mienil podľa historičky Márie Vyvíjalovej „upevniť autoritu češtiny na Slovensku v čase pravdepodobne rastúcich tendencií popierať autochtonnosť slovanského živlu v Uhorsku.“⁷⁵

Monografia, zameraná na prírodné prostredie, dejiny a pamiatky Štítnika a jeho okolia, bola prijatá veľmi kladne. Výsledky archívneho a terénneho výskumu, osobitne informácie o okolitých obciach a zverejnený listinný materiál, vysoko hodnotí Bartolomeidesov súčasník, vlastivedný bádateľ Samuel Bredecký v publikácii *Beiträge zur Topographie des Königsreichs Ungarn* (Príspevky k miestopisu uhorského kráľovstva, 1805): „S vrúcnuou vďakou prijímame túto autorovu prácu a prosíme ho, aby ďalej pokračoval vo svojich výskumoch, pevne presvedčení, že si získa vďaku všetkých dobromyseľných ľudí spomedzi svojich krajanov a pozornosť cudzincov. (...) Mimoriadne sa nám páčil popis obcí patriacich k štítnickému panstvu, literárny oddiel a zbierka listín.“⁷⁶

V osobných rukopisných zápiskoch vzťahujúcich sa tiež k niektorým členom rodiny *Privatum et Domesticum Protocolon* Bartolomeides medzi literárnymi prácami uvádza spis *Útrpný los*, pri ktorom poznamenáva, že „napísal po slovensky príbehy o útra-

⁷⁴ SOKOLOVSKÝ, Leon: Ladislav Bartolomeides a Malohont. In: *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 25, č. 1, s. 27.

⁷⁵ VYVÍJALOVÁ, Mária: *Juraj Palkovič (1769 – 1850)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 31.

⁷⁶ „Mit herzlichem Dank nehmem wir diese Arbeit des Verfassers auf, und bitten ihn, in seinen Untersuchungen weiter fortzufahren, fest überzeugt, dass er sich den Dank der Gutdenkenden unter seinen Landsleuten und die Achtung des Ausländers erwerben werde. (...) Vorzüglich gefiel uns die Beschreibung der, zu dem Csetneker Dominio gehörenden Ortschaften, der literarische Abschnitt und die Urkunden-Sammlung.“ In: BREDECZKY, Samuel: *Beiträge zur Topographie des Königsreichs Ungarn*. Zweyte verbesserte und vermehrte Auflage. Wien : In der Camesinainen Buchhandlung, 1805, s. 157 – 158 a 159 – 160. Tiež Martinka, c. d., s. 83.

pách, ktorými boli sužovaní evanjelickí pastori v rokoch 1672 a ďalších na španielskych trojvesliciach.⁷⁷ Toto rozprávanie o odsúdenoch bratislavského súdu podľa Mišianikových *Doplnkov k Riznerovej Bibliografii* vyšlo v Berlíne (1792) a na jeho jazykovej a štylistickej úprave sa podieľal Juraj Ribay.⁷⁸ Je pochopiteľné, že všetky literárne práce vzhľadom na nepriaznivé životné okolnosti, najmä pre nedostatok financií, sa Bartolomeidesovi nepodarilo vydať tlačou. V rukopise zostal latinský *Doplnok k Protokolu malohontského seniorátu*, ktorý vypracoval ešte v roku 1780, v čase svojho pôsobenia v Ožďanoch a Skalníku. V *Doplnku* zhrnul údaje, ktoré dokumentujú život obcí v období zhoršených náboženských pomerov, v rokoch 1670 – 1681. V tom istom roku napísal ďalší príspevok k dejinám evanjelickej cirkvi v Malohonte, ktorý sa týka dvoch lokalít – Tisovca a Píly.⁷⁹ Tlačou nevyšiel ani preklad „Zollikoferových príhovorov a modlitieb“⁸⁰, ktorého predlohou bola akiste zbierka *Andachten und Gebeten* (1777) od švajčiarsko-nemeckého teológa Georga Joachima Zollikofera. Rovnaký osud mali tiež beletrizované rozprávanie o vysnívanej krajine *Nestvorený svet*⁸¹ a preklady dvoch komédií *Zlá modlitebníčka* a *Nemocná pani*⁸² z pera nemeckého dramatika Christiana Fürchtegotta Gel-

⁷⁷ *Privatum et Domesticum Protocon Ladislai Bartolomaeides*. SNK – Literárny archív, sign. 108 B 5, s. 10.

⁷⁸ „Historia haec per Ladislaum Bartholomaeides Ochтинensem V. D. M. fuit conscripta et per me Geogium Ribay in stilo et orthographia emendata atque ad typum praeparata, non fuit tamen impressa. In: MIŠIANIK, Ján: *Bibliografia slovenského písomníctva do konca 19. storočia*. (Doplnky k Riznerovej Bibliografii, zv. I. – VI.). Zv. VII. 2. opr. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1971, s. 20.

⁷⁹ Beyträge zum gelehrten Oesterreiche. Von noch lebenden Gelehrten. In: *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, č. 29, 1803, stl. 230; pozri tiež Sokolovský, c. d., č. 1, s. 26.

⁸⁰ Tamže, stl. 231.

⁸¹ Tamže, stl. 231.

⁸² Obidve veselohry „Die Betschwester“ a „Die kranke Frau“ obsahuje tretí zväzok zobraňujúc Gellertových spisov *Sämmtliche Schriften*. Dritter Theil. Neue verbesserte Auflage. Leipzig : M. G. Weidmanns Erben und Reich und Caspar Fritsch, 1775.

lerta. Zdá sa, že tieto rukopisy sú navždy stratené, preto okrem žánrového určenia nevieme nič bližšie povedať. Keby sa našli, obohatili by fond staršej slovenskej literatúry, naše hodnotenie Bartolomeidesovej beletristickej tvorby by mohlo byť objektívnejšie a obraz starších literárnych pomerov by bol o niečo úplnejší.

Najucelenejšiu správu o živote a diele L. Bartolomeidesa podal jeho syn Ján Ladislav v knižnej monografii *Memoria Ladislai Bartholomeides* (*Spomienky na Ladislava Bartolomeidesa*, 1828), do ktorej obsahu zasiahla dokonca aj cenzúra. To, že cenzor odmietol dať svoje imprimatur, objaviteľ posudku J. Mišíanik zdôvodňuje tým, že zrejme „ako katolícky kňaz nesúhlasil s miestami týkajúcimi sa vierouky alebo cirkevných dejín, ako boli podané v knihe ev. kňaza.“⁸³ Otcove práce, s výnimkou článkov publikovaných v prílohe *Nova litteraria* vedeckého periodika *Nova acta eruditorum* vydavaného v Jene a Hale, Ján Ladislav krátko komentuje: pripája poznámky týkajúce sa ich žánrovej charakteristiky, obsahového zamerania, počtu vydaní, podporovateľov či typografickej zvláštnosti.⁸⁴ Predpokladáme, že hlavným informačným zdrojom bol pre neho otcov biografický medailón uverejnený v *Annalen der Literatur und Kunst*.⁸⁵ Súpis prác prebraný z medailónu dopĺňa o tituly vydané tlačou po roku 1800, o rozpravu venovanú výkladu názvu Gemer *Tractatus historico-philologicus de nomine Gumur, et ei similibus* (Historicko-filologická rozprava o názve Gemer, 1804), o hospodársky zameraný príspevok o rieke Slanej a jej využiteľnosti *De Sajone amne natura navigero* (O Slanej, rieke od prírody splavnej, 1808) a o politicky zacielený spis *Brevis tractatus, quo disquiritur an nomina Ungaricum et Magyaricum apud veteres fuerint propria*

⁸³ MIŠIANIK, Ján: *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Veda, 1974, s. 315 – 316.

⁸⁴ Ján Ladislav uvádza iba názov prílohy spolu s miestami vydania v podobe „*Nova litteraria Jenensia et Halensia*“. BARTHOLOMAEIDES, Joannes Ladislaus: *Memoria Ladislai Bartholomeides*. Pesthini : Typis nobilis J. M. Trattner de Petróza, 1828, s. 76.

⁸⁵ Pozri poznámku 72.

vel adpellativa (Krátka rozprava, v ktorej sa rozoberá, či mená uhorský a maďarský v starých prameňoch boli vlastné alebo prídavné, 1810). Z rukopisných prác, ktoré Ján Ladislav cituje, treba spomenúť ešte školskú príručku ekononomickej gramotnosti *Ekonomika slovenská* určenú pre lepšie zorientovanie sa mládeže v praktickom hospodárskom živote a príležitostný text *Radost ctných predkú* (1816), ktorý je vyjadrením potešenia z narodenia vnuka Ladislava Bohuslava. Ostatné rukopisné práce vypovedajú o tom, že v poslednej etape svojho života sa L. Bartolomeides venoval hlavne dejinám evanjelickej cirkvi, usiloval sa zmapovať jej pôsobenie vo svojom širšom okolí a v uhorskej vlasti.⁸⁶

Memoria prinášajú aj informácie o počiatkoch Bartolomeidovej literárnej tvorby, o jeho spolupracovníkoch a o reakciách jeho okolia na jeho spisovateľskú aktivitu. Dočítame sa v nich, že s prvými literárnymi pokusmi začal veľmi skoro, lebo už v ranom veku písal kratšie texty, ba dokonca skladal kázne, ktorými sa snažil napodobniť otca Daniela, farára v Klenovci a neskôr v Kraskove.⁸⁷ Svojím písaním, ktorého sa nevzdal ani ako zrelý

⁸⁶ *Die Frage: ob Martin Cyriacus, ein Leutschauer gewesen* (1817), *Summaria Capita de Initiis, Progressu et Fatis Superintendentiae Aug. Conf. Add. in Libris Regiisque Civitatibus Superioris Ungariae* (1817), *An Evangelicus V. D. Minister ordinarius, Sacramentum Coenae suis administrans, simul cum iis, atque adeo ex manibus suis, seu ordinariae, seu in casu necessitatis, sumere possit?*, *De Heris Arcis et Dynastiae Murány Evangelicis* (1819), *Rosenavia Evangelica Vetustas cum Hodierna in re Scholastica et litteraria comparata et comparanda* (1819), *De Scholis Senioratus Gömöriensis, ante tempora Tolerantiae Josephinae habitis* (1819). In: Tamže, s. 79 – 81. Pozri tiež MIŠIANIK, Ján: *Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. stor. (Doplňky k Riznerovej Bibliografii, zv. I. – VI.)* VII. Martin : Matica slovenská, 1971, s. 20 – 21.

⁸⁷ „Caeterum, et qua uxoratus, et qua Viduus, Ladislaus noster omni tempore, solertem industriumque se esse, testatus est. Ad hanc industriam ejus pertinent nominanter litterarii ejus Conatus. Ad hos, uti jam superius monuimus, ab infantia propendebat, et jam in prima adolescentia, sermones sacros componere, et patrem imitari conabatur. Aetate propeior factus, ad alia etiam litteraria, historica, geographica tractanda animum convertebat. Elaboravit complura, quorum aliqua lucem publicam adspexerunt, alia in Msstis manent. In: Bartholomaeides, Joannes Ladislaus: c. d., s. 71.

muž, narážal často na neporozumenie a nepriazeň tých svojich súčasníkov, ktorí ho upodozrievali z toho, že ho k tejto aktivite primáľa túžba po zisku a po ľahšom zabezpečení príjmu pre rodinu. Túto domnienku vyvracia Ján Ladislav argumentom, že jeho otec netvoril komerčnú literatúru, ktorú v tom čase predstavovali kalendáre a šlabikáre, a že z otcovho písania mali často väčší úžitok jeho priatelia ako on sám. Konkrétne naráža na finančný prospech Juraja Ribaya z odpredaja školskej príručky *Kratičká historie přirození* a zisk Samuela Ambróziho z vydania *Geografie*.⁸⁸ Je pravda, že obidvaja mali nárok na istý profit z knížiek, čo potvrdzujú nasledovné skutočnosti. Na titulnom liste učebnice prírodovedy na mieste, kde sa obvykle uvádzajú vydavateľské údaje, stojí nasledovný oznam: „*K dostání jest v Ochtiné u samého spisovatele a v Pešti u Jiřího Ribay*“. V zozname kníh a časopisov, ktorý si Bartolomeides spísal, sa nachádza poznámka, že za odpredaj časti nákladu tejto príručky mu Ribay namiesto finančnej úhrady poslal iné knihy.⁸⁹ Keďže učebnicu zemepisu vydal radvanský kazateľ Ambrózi na vlastné náklady, ako sa uvádza v už spomínanej stati uverejnenej v rakúskych *Annalen*, určitá finančná odmena mu pochopiteľne patrila.⁹⁰ Domnievame sa,

⁸⁸ „Haec litteraria industria Ladislai nostri Barthomoloides Ochtinensis, osoribus ejus scribacitas, item pruritus scribendi dicta, iisdem iudiciis, tribuebatur cupiditati lucris, putabaturque rem ejus familiarem nimium quantum auxisse. Sed nae is cordo pauperior evadat, qui distractione librorum, imprimis Slavicorum in Hungaria, seu vivere, seu ditescere vellet! Ipsi compactores librorum, qui pro Slavis iidem cum Bibliopolis sunt, non alias subsistere valent, quam quod commercium suum, ad solos, devotionem promoventes libros, aut scholasticos et calendaria restringunt, et penes hos, enorme pretium compactionis, a misera plebe Slavica, solvi sibi curent. Industria ejus litteraria amicis ejus plus, quam ipsi profuit. E. g. Historia Naturalis Rev. Georgio Ribbay, Geographia Rev. Sam. Ambrozy.“ In: Tamže, s. 82 – 83.

⁸⁹ „V Pešti zustalo 300 kusův Ribayho. Navrátil mi z nich in natura 24. Ostatek jest skrze neho sem tam rozmetaný, jako rachunek skrze neho učiněný svědčí. Prijal sem na to, co sem u něho mel v některých knihách.“ In: BARTOLOMEIDES, Ladislav: Zoznam kníh a časopisov. SNK – Literárny archív, sign. 108 B 13.

⁹⁰ „Diese hat Hr. Samuel Ambrosius, Prediger zu Radwany, auf eigene Kos-

že viac ako nevyrovnané účty, mohlo Bartolomeidesa trápiť to, že sa mu nedostávalo primeraného pochopenia a povzbudenia zo strany jeho okolia, o čom napokon píše Samuel Bredec-
ký v spomínanej recenzii monografie *Memoriabilia provinciae Csetnek*: „Len keby aj vo svojom najbližšom prostredí našiel viac povzbudenia a podpory. Keby mu aspoň jeho kolegovia v cirkvi a v škole neprekážali v činnosti! Čo môže viac znechutiť činného človeka ako chladné opovrhlivé pohľady školených ľudí. Bol som očitým svedkom osudu tejto knihy, a keď aj nemá priamy vzťah k práci pastierov duší, jednako vzdelaný človek, za akého sa pokladá každý mestský či dedinský kazateľ, mal by s radosťou uvítať spisy, ktoré sa týkajú zemepisu a dejín vlasti. Na to, aby niekto vykričal knižku za zlú, nie je potrebná veľká námaha, najmä ak jej nerozumie, alebo ak ho jej obsah nezaujíma. Oveľa ťažšie je hodnotiť podľa jej zásluhy. Každopádne zavrhujúci, odmietavý tón, ktorý si dovoľujeme proti prácam tohto druhu obzvlášť v našej domovine, kde je tak málo povzbudenia k písaniu, je veľmi typickým znakom toho, že patríme k zberbe, nie menej preto, že sa tvárime, že sme preduchovnelí humanisti.“⁹¹

---

ten in Neusohl bey Johann Stephani drucken lassen.“ In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, roč. 2 (1803), príloha *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, č. 29, stl. 231.

⁹¹ „Möchte er nur auch in dem ihm näher liegenden Kreise mehr Aufmunterung und Unterstützung finden! möchten doch die Gebildeten unsers Vaterlandes, worunter ich besonders seine Amtsbrüder in Kirchen und Schulen rechne, seiner Thätigkeit wenigstens keine Schranken setzen! Nichts ist für einen thätigen Mann trauriger und niederschlagender, als wenn er den Frost und die verächtlichen Seitenblicke sieht, womit unser, sich unter die Gelehrten zählendes Publikum Versuche dieser Art aufnimmt. Ich war Augenzeuge von dem Schicksale dieses Buchs, das, wenn es auch für den Seelsorger als solches kein unmittelbares Interesse hat, doch dem Literatus, was jeder Stadt- und Land-Prediger, besonders in, sich auf Geographie und vaterländische Geschichte beziehenden Schriften sein sollte, sehr willkommen sein musste. Es kostet wenig Mühe, ein Buch für schlecht auszuschreiben, besonders, wenn wir es nicht verstehen, oder wenn wir für den Inhalt desselben kein Interesse haben. Schwerer ist es, ein solches Buch nach Verdienst zu würdigen.

Osobnostný profil

V *Memoriach* Ján Ladislav načrtáva aj osobnostný profil svojho otca. Charakterizuje ho ako príjemného a milého človeka, ktorý často narážal na nezáujem a nepriateľstvo najmä preto, lebo sa dobre neorientoval v pomeroch svojej doby: „Bol to veľmi srdečný a mimoriadne priateľský muž, otvorený voči všetkým ľuďom, ale zaťažený do veľkej miery zdržanlivosťou a aj preto – snáď tiež pre svoje zásady, nič netušiaci o politike moderného sveta, rozhodný bojovník za pravdu, prísny obranca práv svojho úradu, že už prinajmenej z týchto dôvodov nemohol tu a tam nenaraziť na odpor hneď toho, hneď onoho človeka. Totiž každý z nás znáša tresty za svoje hriechy, aj tomuto mužovi nechýbali slabosti.“⁹² Toto svedectvo Jána Ladislava o otcových životných peripetiách, je cenné preto, lebo prameňov, týkajúcich sa privateho života literárnych tvorcov sa zo starších období, zachovalo celkovo veľmi málo. Medzi autentické doklady o povahe a účinkovaní L. Bartolomeidesa patria aj štyri rukopisné príležitostné skladby, ktorých tvorcami sú spolužiaci z wittenberskej univerzity, na ktorej študoval v čase od septembra 1781 až do marca 1783. Tri básne, ktoré sú venované Bartolomeidesovým meni-

---

In jedem Falle ist ein verwerflicher, abschprechender Ton, den wir uns gegen Arbeiten dieser Art, besonders in unserm Vaterlande, wo so wenig Aufmunterung zur Schriftstellerei ist, erlauben, das entschiedenste Merkmal, dass wir zu dem Pöbel gehören, und nichts weniger, als von dem Geiste der Humanität beseelt sind.“ In: BREDECZKY, Samuel: *Beiträge zur Topographie des Königsreichs Ungarn*. Zweyte verbesserte und vermehrte Auflage. Wien : In der Camesinainschen Buchhandlung, 1805, s. 156 – 157; tiež Martinka, c. d., s. 83.

⁹² „Fuit ad haec, Vir optimi licet Cordis, amicissimique, promiscuae erga omnes animi, servidi tamen in tantum temperamenti, ac ex hoc, Politicae moderni aevi adeo, forte et ex principiis suis, ignarus, denique Veritatis, ita categoricus Propugnator, Jurium vero Ministerii ita strictus Defensor, ut jam vel his de causis, non potuerit non, hic vel ibi, mox hujus, mox alterius incurrere Animadversiones. Scilicet, quisque nostrum suos patitur manes Viro quoque huic non deerant debilitates.“ In: Bartholomaeides, Joannes Ladislaus: c. d., s. 85 – 88.

nám, majú spoločný titulný list, na ktorom sa nachádza latinský text so zašifrovaným chronogramom, udávajúcim presný dátum sviatku mena, s ktorým sa blahopriania viažu: „*Die 27 Junii / Anno, quo / Mira faCIit nobIs DIVIna benIGNa VoLVntas, / Vt nIteat praestans HVngara nostra Cohors* (Dňa 27. júna roku, v ktorom nám predivná a dobrotivá Božia vôľa činí to, že sa našej známej uhorskej družine darí)“. Pavol Tataj napísal latinskú gratuláciu, Samuel Ponický a Juraj Sextius sú autormi blahoželenia, ktoré je ponáškou na slovenskú ľudovú pieseň a Ján Bilský je autorom blahoprajných veršov v domácom jazyku. Bilský, ktorý s dôvtipom a nadsázkou vykladá pôvod mena Ladislav, poukazuje na črty Bartolomeidesovho charakteru – na jeho dobrosrdečnosť, česťnosť, priateľskosť a vládúcnosť.

*„TY si TEN, jenž dosad' mel vždy dobré jméno,
srdce vždy k dobrému, k ctnosti nakloňenó.
TY si skutkem Lúdsláv, nebo si přátelům
milý, vzactný, známým, a nam všem krajanům
slušně ke všemnem nám tvů vlídnost chválíme
a TVE těplé srdce od lásky slávíme.“⁹³*

Bilský a Bartolomeides sa zoznámili ešte na Slovensku, spolu absolvovali cestu z Lučenca na univerzitu do Wittenbergu.⁹⁴ Ich priateľstvo sa nepretrhlo ani po návrate zo štúdií, v čase, keď bol Bilský pastorm v obci Agárd (maď. Ósagárd) v Novohradskej stolici. Dokladom je gratulácia, ktorú Bilský skoncipoval pri príležitosti sobáša svojho priateľa Ladislava s Katarínou Mártonovou zo Štítnika, ktorý sa uskutočnil koncom roka 1784. Hoci ide o anonymné verše zachované v Bartolomeidesovej pozostalosti, Bilského autorstvo potvrdzuje nielen duktus písma, ktorý

⁹³ *Amicam AMICO VIRO CARISSIMO DOCTISSIMOque DOMINO LADISLAO BARTOLOMEIDO.* SNK - Literárny archív SNK v Martine, sign. 108 B 6.

⁹⁴ Bartholomaeides, Joannes Ladislaus: c. d., s. 65. Pozri tiež Martinka, Jožo: c. d., s. 45.

je rovnaký ako v prípade gratulácie k Bartolomeidesovým meninám, ale tiež priame narážky na spoločné štúdium teológie vo Wittenbergu, na tamojšiu oslavu Bartolomeidesových menín, na zloženú gratuláciu k nim a napokon aj signovanie skladby („*B-ky!*“) uvedené na jej konci. Bilský zvýrazňuje dve črty Bartolomeidesovho charakteru statočnosť a ochotu pomôcť.

*„V kamenitem kraji, v Belohradskem městě,
když sme zbírali Boh-umění ještě
svetili sme TVEHO víš jmena pamatků pri pive s fajků!*

*Kdežto srděčný vinš krajanů něchybil,
jejíchžto výslovník já sem vyvolen byl,
a dokázal sem, že TVE jméno jest české a né nemecké.*

*Že znamená muže, jehož slávi lidé
pro hrdinské činy a pro pomoc v bídě,
ježto obšírněji číst můžeš v kroniky, již zepsal – B-ky!“⁹⁵*

V gratulácii k sobášu Bilský novomanželom osobitne pripomína, že manželstvo je vzťah založený na úcte a vzájomnom rešpekte. To, že muž si má ženu ctiť, vyjadruje etymologickou figúrou, etymologizáciou osobného mena ženícha „Ladyslav“, ktoré skladá z anglického slova „lady“ a slovenského slova „slav“.

*„Než Ty milý BRATRE! něber to na sebe!
Ty máš KATARÍNŮ, ctnů, peknů v osobě,
Jí vyvolils sobě, za TVŮ zdejší paní, něpanůj nad ní!*

*Ani ONA vím, že nebudě panovat'
nad TEBŮ, jen s TEBŮ společně spravovat'
domáci čelátku, hospodárství celé s chuti, veselé!*

⁹⁵ BARTOLOMEIDES, Ladislav: Zoznam kníh a časopisov. SNK – Literárny archív, sign. 108 B 13, s. [9].

*ONA TEBE budúvé svého Lorda ctiti,
Hléd' TY jenom též jí, jak Lady, slávití,
pres moré rozkošé, a přízni se s ní plav, tak jsi Ladyslav!*⁹⁶

Originálny autor

Svojou literárnou tvorbou spätou so širším spektrom vedec-
kých disciplín – s pedagogikou, s etikou, s históriou, s geografiou,
s prírodnou vedou a s teológiou, ktoré v osvietenskom storočí
pod vplyvom rastúcej dôvery v zmyslovú skúsenosť a v rozumo-
vý dôkaz prechádzajú značnými premenami, si Ladislav Barto-
lomeides získal uznanie v habsburskom štáte už za svojho živo-
ta.⁹⁷ Bartolomeidesovu prácu ako regionálneho historika ocenil
Pavel Valaský jeho zaradením medzi uhorských historikov („*His-
torici et antiquarii*“) v lexikóne *Conspectus reipublicae litterariae
in Hungaria ab initii regni ad nostra tempora* (Prehľad vzdelá-
neckej a literárnej obce v Uhorsku od začiatku kráľovstva až do
našich čias, 1808).⁹⁸ Do literárnohistorickej syntézy *Paměti česko-
slovenských básníkův a veršovcův* (1806 – 1812) Bohuslava Tablica
sa Bartolomeidesovo meno nedostalo vzhľadom na jej hlavné za-
meranie na básnické výtvary. Miesto Bartolomeidesa v dejinách
slovenskej literatúry detailnejšie vyznačil až Jozef M. Hurban,
ktorý ho pokladá za priekopníka nových tendencií v slovenskej
literatúre, pričom zvlášť vyzdvihuje jeho kritické komentovanie
domácej literárnej tvorby a prezieravú víziu jej budúceho rozvo-
ja: „Články Bartolomeidesove, ktoré do mnohých novín posielal,
pripravovali cestu spravodlivejšej literárnej kritike, objasňovali
otázku slovenskej literatúry, oceňovali plody literárne a oboz-

⁹⁶ Bilský, c. d.

⁹⁷ Ladislav Bohuslav Bartolomeides (heslo). TIBENSKÝ, Ján a kol.: *Priekop-
níci dejín vedy a techniky*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 362.

⁹⁸ VALASKÝ, Pavel: *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initii
regni ad nostra tempora*. 2. dopl. vydanie. Budín : Univerzitná tlačiareň,
1808, s. 353.

namovali obecnosť so stavom a lósmi slovensko-literárneho života.⁹⁹ Hurban má na mysli správy o knižných novinkách a kritické náhľady na ne, ktoré Bartolomeides uverejňoval v nemeckom periodiku *Nova Jenensia et Hallensia* a vo viedenských *Annalen der Literatur und Kunst*, kde vyšla aj už spomínaná stať *O slovanskej literatúre v Uhorsku, jej osudoch a výtvoroch* (Über slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800).¹⁰⁰ Pavol J. Šafárik charakterizuje Bartolomeidesa síce krátko, ale zato výstižne ako „neúnavného učeného bádateľa a spisovateľa“.¹⁰¹ Jaroslav Vlček v zhode s Hurbanom konštatuje, že ide o „zručného štylistu“¹⁰² a „originálneho autora“.¹⁰³ Jozef Škultéty podčiarkuje Bartolomeidesovu invenčnosť, najmä to, že „svojím dielom u nás takrečeno predbehol svoju dobu“.¹⁰⁴ Josefa B. Čapka zaujal „vřelým přesvědčením československým a svou láskou k husitům“.¹⁰⁵ Ján Mišianik vidí Bartolomeidesa

⁹⁹ HURBAN, Jozef Miloslav: *Slovensko a jeho život literárny*. In: Jozef Miloslav Hurban. *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1983. Zostavila a chronológiu autorovho života a diela napísala Viera Bosáková. Textologicky upravil a poznámky spracoval Rudolf Chmel, s. 54. (Pôvodne SP, 1847, 1, 2, s. 20.)

¹⁰⁰ „Prostant adhuc complura, typis expressa, ex calamo Ladislai nostri Ochтинensis profecta, in annalibus litterariis, qui Viennae eadem forma prout Nova Jenensia et Hallensia, prodibant, luci publicae exposita, Recensiones puta librorum complurium, et Tractatus de litteratura Slavica in Hungaria, ejusque Fatis, Vicissitudinibus, et praecipuis Impedimentis.“ In: Bartholomaeides, Joannes Ladislaus: c. d., s. 76.

¹⁰¹ „Bartolomeides sa postaral tiež o nové vydanie diela Josefa Flavie *O válce židovské* knihy VIII, od Pavla Hradeckého *Aquilina*, Levoča 1805.“ In: ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Severozápadní Slovania. 3. zv. Z nem. jazyka preložili, edične pripravili a poznámky napísali V. Betáková a R. Beták. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 55.

¹⁰² VLČEK, Jaroslav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 63.

¹⁰³ VLČEK, Jaroslav: *Kapitoly zo slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 120.

¹⁰⁴ Jozef Škultéty. *Dielo 3*. Zo staršej a obrodeneckej literatúry. Zostavil a edične pripravil Michal Eliáš. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 256.

¹⁰⁵ ČAPEK, Jan B.: *Československá literatura toleranční 1781 – 1861*. Svazek první. Praha : Čin, 1933, s. 230.

ako „skutočne vedecky založeného historika a zemepisca“, ktorý podal doposiaľ najpodrobnejší opis svojho rodného gemerského kraja.¹⁰⁶

Ani ďalší pôvodcovia literárnohistorických syntéz Bartolomeidesovu tvorbu neobchádzajú, no akcentujú hlavne výsledky jeho regionálneho výskumu, ktoré predostrel v latinských monografiách, pojednávajúcich o prírode, dejinách, vzdelanosti a kultúre regiónov Gemera a Malahontu (*De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica*, *Memorabilia provinciae Csetnek*, *Tractatus historico-philologicus de nomine Gumor*, *Incltyti superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica*).¹⁰⁷ Prínos Bartolomeidesa do rozvoja elementárnej literatúry určenej pre školskú mládež v podobe učebníc prírodopisu a zemepisu (*Kratičká historie přirození*, *Geografia aneb vypsání okršku zemského*) rozoberá vo svojich syntetických prácach Ondrej Sliacky, ktorý vyzdvihuje jeho „striedmy výkladový štýl“ a „jeho zmysel pre systematickosť, prehľadnosť a názornosť“,¹⁰⁸ a nadväzujúc na uvedené Zuzana Stanislavová poukazuje na Bartolomeidesovu súčinnosť s „dobovým úsilím zaviesť do škôl aktuálne vedecké poznanie, predovšetkým popularizovať prírodné vedy“. ¹⁰⁹ Jozef Martinka v popularizačne zameranej monografii *Ladislav Bartolomeides, vlastivedný priekopník* podal doposiaľ najucelenejší profil života a účinkovania tohto vzdelanca, pričom sa inšpiroval aj spomínanými *Memo-*

¹⁰⁶ MIŠIANIK, Ján a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Osveta, 1962, s. 177.

¹⁰⁷ Napríklad Jozef Minárik (*Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, register) alebo Stanislav Šmatlák (*Dejiny slovenskej literatúry I. 9. – 18. storočie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 1997, s. 326).

¹⁰⁸ SLIACKY, Ondrej: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007, s. 16.

¹⁰⁹ STANISLAVOVÁ, Zuzana: Formovanie školskej osvietenskej literatúry pre deti a mládež. In: SEDLÁK, Imrich a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin : Matica slovenská – Bratislava, Literárne informačné centrum, 2009, s. 254.

riami.¹¹⁰ Na zhodnotenie Bartolomeidesovho národopisného výskumu sa podujala Viera Urbancová.¹¹¹ Vieroходnosť výsledkov jeho jaskynného prieskumu na území Gemerskej stolice preveril Ľubomír V. Prikrýl.¹¹² Z uvedených monografických štúdií a článkov vychádzali aj autori osobných hesiel L. Bartolomeidesa v dvoch významných prehľadových prácach: v *Encyklopédii slovenských spisovateľov* a *Priekopníkoch vedy a techniky na Slovensku*.¹¹³ Ďalšie objavné a inšpiratívne pohľady na dielo L. Bartolomeidesa priniesli autori príspevkov venovaných 240. výročiu jeho narodenia uverejnené v periodiku *Obzor Gemera-Malohontu* (1995, roč. 25, č. 1). Prezentované je tu Bartolomeidesovo teologické myslenie (Ivan Tóth), osvietenské aspekty jeho diela (Igor Šimo), jeho miesto v dejinách školstva a pedagogiky (Eva Kowalská), hodnota a význam Notii Gömöriensis (Július Aberty, Juraj Žudel), jeho prínos v oblasti jazyka a opisu jazykových útvarov (Pavol Žigo), blízkosť životných osudov a diela L. Bartolomeidesa a S. Kellnera (Pavol Parenička), Bartolomeidesov výskum Malohontu (Leon Sokolovský), osudy členov jeho rodu (Ján Žilák), registry jeho zachovaných listín (Gustáv Frák) a bibliografia jeho prác (Táňa Mikitová). Ani v posledných dvoch desaťročiach nezostal Bartolomeidesov regionálny výskum v spoločenských vedách bez ohlasu a odozvy. Latinskú spisbu do súvislosti s domácim konceptom dejín vzdelanosti a literárnej kultúry tzv. historie litterarie dáva Erika Brtáňová.¹¹⁴ Bartolome-

¹¹⁰ Martinka, c. d., 1956,

¹¹¹ URBANCOVÁ, Viera: Ladislav Bartholomeides a jeho dielo o živote gemerského ľudu. In: *Gemer. Národopisné štúdie* 1, 1973, s. 39 – 66.

¹¹² PRIKRYL, Ľubomír Viliam: *Dejiny speleológie na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1985, s. 42 – 44, 48, 50 – 52 a 93.

¹¹³ Ladislav Bartholomeides (heslo). In: ROSENBAUM, Karol a kol.: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. 1. zv. Bratislava : Obzor, 1984, s. 35; Ladislav Bohuslav Bartolomeides (heslo). TIBENSKÝ, Ján a kol.: *Priekopníci dejín vedy a techniky*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 362 – 366.

¹¹⁴ BRTÁŇOVÁ, Erika: Pojmosslovie historie litterarie v reflexii regionálnych monografií Ladislava Bartolomeidesa. In: BRTÁŇOVÁ, Erika: *Na margo staršej slovenskej literatúry*. Zo žánrovej problematiky 16. – 18.

idesove poznatky o dejinách Gemerskej stolice najnovšie aktualizuje Monika Tihányiová.¹¹⁵

Skúsený editor

Bartolomeidesove najcitovanejšie práce, ktorými sú latinské monografie a školské učebnice, predstavujú podstatnú časť jeho literárnej tvorby. Z hľadiska klasicistickej literárnosti treba však zvýšenú pozornosť venovať aj jeho beletristickým prácam. Na „nesústavné štúdium života a hlavne diela“ Bartolomeidesa poukázal český literárny historik František Svejkovský v recenzii monografie *Poznámky k studiu díla Ladislava Bartolomeida* od Jozefa Martinku.¹¹⁶ Prínos Martinkovej monografie, ktorý spočíva v pokuse o širšie dobové začlenenie Bartolomeidesovej činnosti a v poznaní a rozборе niektorých diel, Svejkovský svojimi pripomienkami vôbec nepopiera. V recenzii vyzdvihuje fakt, že základným zdrojom dát pre Martinku boli *Memoria* Bartolomeidesovho syna Jána Ladislava, no vyčíta mu, že sa napriek tomu pridržal čiastkových zistení a záverov, ktoré priniesli predchádzajúci autori prác o Bartolomeidesovi, čím sa dopustil viacerých omylov a prebratím neoverených údajov hodnotu a spoľahlivosť svojej monografie podstatne zmenšil.¹¹⁷ Za mylnú Svejkovský označuje charakteristiku Bartolomeidesa ako tvorca výlučne odbornej literatúry. Za nesprávne považuje tiež názory o Bartolomeidesovej nemeckej či maďarskej tvorbe, ktoré sa zakladajú na dvoch nemecko-jazyčných príspevkoch: na Barto-

---

storočia. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012, s. 102 – 114.

¹¹⁵ TIHÁNYIOVÁ, Monika: *Páni zo Štítnika*. Putovanie kultúrnymi a hospodárskymi dejinami horného Gemera. Rožňava : o. z. Georgius Bubeck, 2019, s. 46 – 51 a 214 – 220.

¹¹⁶ SVEJKOVSKÝ, František: *Poznámky k studiu díla Ladislava Bartolomeida*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 5, 1958, č. 2, s. 198.

¹¹⁷ Tamže, s. 198.

lomeidesovom autoportréte publikovanom vo viedenskom periodiku *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*¹¹⁸ a na osobnom hesle uverejnenom vo Wurzbachovom slovníku *Bibliographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*¹¹⁹, ktorými sa napokon dali popliesť aj iní bádatelia.¹²⁰ Totiž v oboch zdrojoch boli uvedené tituly beletristických prác *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana* (1784) a *Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním, Korvínus řečeným* (1790) iba v nemeckom preklade, na základe čoho sa potom odborníci domnievali, že vyšli v nemčine. Navyše v prípade *Doktora Grobiana* pre nevyznačenie podielu na jeho vydaní bolo potom Bartolomeidesovi nesprávne pripísané autorstvo, hoci ide – ako sme už uviedli – o prípravu edície staročeského spracovania dedekindovského námetu z roku 1760.¹²¹

* Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana

Ján Ladislav Bartolomeides, ktorý podáva správu o vydaní *Doktora Grobiana* vo svojich *Memoriach*, ho žánrovo charakterizuje ako „satiru na hrubé mravy“ a vymedzuje pole jeho pôsobnosti „slovenskými dedinskými školami“.¹²² Robí to v súlade s obsahom

¹¹⁸ *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, roč. 2 (1803), č. 29, stl. 227 – 232 (oddiel Beiträge zum gelehrten Oesterreiche. Von noch lebenden Gelehrten).

¹¹⁹ Bartholomaeides Ladislav (heslo): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Constant von Wurzbach (ed.). Erster Theil. Wien : Verlag des Univeristäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1856, stl. 168 – 169.

¹²⁰ Pozri bližšie Svejkský, c. d., s. 199.

¹²¹ Napríklad Josef Hanuš píše o Bartolomeidesovi ako o spisovateľovi „projevujícím sklon německého literáta“. HANUŠ, Josef: Ze slovenských knihoven I. In: *Sborník filozofické fakulty University Komenského v Bratislave*, roč. 3, 1925, č. 29, s. 105, pozn. 6. Citované podľa Svejkský, c. d., s. 202.

¹²² „Recudendum curavit Tractatum Slavo-Bohemicum, cuius titulus: *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana s uprimnosti učiněný, v němž napomína pilně k ostríhání svých mravů a znamenitých cností*. Neosolii 1784. in 8. Est satyra in rusticos mores, scholis pagensibus slavicus accommodata et destinata.“ In: Bartholomaeides, Joannes Ladislav: c. d., s. 72.

anotácie tohto diela uvedenej v príspevku *Über slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800*.¹²³ Fakt, že nejde o pôvodnú prácu Ladislava Bartolomeidesa, ale „o podnět k novému vydání staročeského zpracování dedekindovského námětu o dr. Grobiánovi, doloženého knihopisem už v první polovině 17. stol., ale patrně i v českém překladě už starším než je tento nejstarší známy tisk“, odhaľuje Svejkovský v spomínanej recenzii.¹²⁴ Aby sme objasnili mieru Bartolomeidesovho vkladu, pozrieme sa bližšie na jeho editorské zásahy do textu.

O najstaršom českom vydaní Grobiana, ktoré pochádza z konca 16. storočia, podrobnejšie informuje Jaroslav Kolár, editor zbierky mravoučných satír *Frantové a grobiáni* (1959), ktorá vyšla približne rok po Svejkovského recenzii Martinkovej monografie.¹²⁵ Za základ vydania si Kolár zvolil opis diela z roku 1647, zachovaný v tzv. Jabloneckom zborníku (z fondu pražskej Národnej knižnice). Pôvodná česká predloha vychádza z nemeckého spracovania Dedekindovej-Scheidtovej verzie. Totiž námet, ktorý bol populárny už v predreformačnej dobe, postava Grobiana vystupuje napríklad aj v diele nemeckého humanistu Sebastianiana Branta (*Lod' bláznov*, 1494), zostal vo vedomí literárneho publika vďaka lüneburgskému pastorovi Friedrichovi Dedekindovi a jeho latinskému spracovaniu (*Grobianus*, 1549), ktoré do nemčiny preložil Caspar Seidt (1551).¹²⁶

S editovaným textom J. Kolár porovnal Bartolomeidesovo vydanie *Grobiana* a konštatoval medzi nimi veľkú mieru zhody: „Text až na drobné stylistické odchylky shodný se základním textem. První kapitola a závěrečný dialog pijáků s vínem jsou

¹²³ Pozri poznámku 47.

¹²⁴ Svejkovský, c. d., s. 203.

¹²⁵ Autorom latinského spracovania Grobianus (1549, rozšír. Vyd. 1552) je Friedrich Dedekind a do nemčiny spis preložil Caspar Seidt (1551). In: *Frantové a grobiáni. Z mravokárných satir 16. věku v Čechách*. K vydání připravil a úvod napsal Jaroslav Kolár. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1959, s. 15.

¹²⁶ Tamže, s. 15.

rozepsány do veršů. V jazyce tohoto vydání se nedůsledně odrážejí slovenské vlivy, omezené však většinou jen na mechanickou záměnu *r* za *ř*.¹²⁷ Důvodom nerozpísania celej skladby do veršov bola akiste snaha o zníženie nákladov na vydanie diela, ktoré Bartolomeides zväčša musel uhradiť z vlastných zdrojov. So zoskupovaním veršov sa v starých tlačiarach stretávame celkom bežne. Pri textových úpravách *Grobiana* zohľadnil Bartolomeides kompetencie slovenského čitateľa. Dôraz položil na jeho možnosti správne porozumieť textu a na domáci jazykový úzus, predovšetkým lexiku. Tieto skutočnosti ukazujú nasledovnú schému, v ktorej sú na prvom mieste umiestnené úryvky z textu editovaného Kolárom spolu s číslami veršov a na druhom mieste úryvky z Bartolomeidesovej edície.

82 *ty nic nedbej na svítaní* → *trebas bylo do svítaní*; 114 *po lavici sobě rozklad'* → *po lavicích sobě rozklad'*; 129 *Nemáš se nic chránit toho* → *nemáš se nic stydet toho*; 135 *hned radši umývaní nech* → *radej'í umívaní nech*; 186 *za kamny neb pod lavici* → *za dvermi neb pod lavici*; 223 *nebs se dosti upachtoval* → *nebs se dosti usoužoval*; 418 *herež by pak konev zmažal* → *bys pak i konvici zmažal*; 438 *a k své práci každý bráti* → *a sve práce před se bráti*; 468 *aneb před stolem sloužíte* → *aneb při stole sloužíte*; 556 *kdyby se snad več urazil* → *kdyby se snadno urazil*; 663-664 *neb sed' co nadrchaný sup*, / *zježe na sobě každý chlup* → *neb sed' co sova zdureny*, / *anebo ten pes popouzeny*; 826 *hospodáře nic nebáti* → *hospodáře nic nedbáti*; 839 *a snad tobě sedne štěstí* → *asnad přijde štěstí*; 886 *byste měly v šatlavě býti* → *byťby i v zaláři meli ste byti*; 1147 *by neustál, odpočívaj* → *kdyžs neustal, odpočivej*; 1159 *a rozličný traňk pijváj* → *rozličných nápojů pijej*; 1170 - 1171 *To zapívej vínem silným*, / *malvazím neb jiným* → *to požívej s vínem silným*, / *tokajským neb kterým jiným*; 1230 *Snad z seňkýřova neopatření* → *Snad z krčmaroveho neopatření*; 1231 *mohl by ten hrubý sud přijíti k vopučení* → *Mohlby ten hrubý sud přijíti k rozpučení*; 1241 *do kolku nevypíme* → *do gruntu nevypijeme*

¹²⁷ Tamže, s. 205.

Z dôvodu správneho vnímania obsahu a jeho účinkov na prijímateľa Bartolomeides zmenil a aktualizoval aj niektoré slovné spojenia.

240 *kydej čistě na stůl zhusta* → *kýdej na stůl všudy zhusta*; 323 *Když piješ, srkej skrz zuby* → *Když piješ, skrz zuby frkej*; 372 *leda ty užilal chleba* → *leda ty urezal chleba*; 379 *Ohlozít jej myši jistě* → *oblížeť jí tvůj psík jistě*; 791 *zvlášť škodného úrazu* → *zvlášť škodlivého ouradu*; 1009 *neb na mazhaus před světnici* → *aneb na okno v světnici*; 1019 *nebudou vám láti brzo víc* → *nebudou vám lát nikdy víc*

To, že na zrozumiteľnosti jazyka Bartolomeidesovi veľmi záležalo, je zreteľné aj z jeho recenzie Palkovičovej *Muzy ze slovenských hor*, v ktorej poukazuje na rozdiely medzi slovenskou a českou lexikou: „Podstatné meno ‚horkost‘ v prvom verši je Slovákov nezrozumiteľné. Myslí pritom na ‚hořkost‘ a nemôže ho len prostredníctvom ‚r‘ odlíšiť od slnečnej páľavy. Horkost, písané s ‚ř‘ znamená horkost, písané s ‚r‘ znamená horúčavu.“¹²⁸

V siedmej kapitole *Doktora Grobiana (Napomenutí služebníkům, kteří sloužejí při stole, a jak při něm chovati se mají)* vložil medzi verš 507 a 508 až osemnásť veršov, ktorými groteskný obraz stolovania a obsluhy pri stole ešte viac skonkrétnil.

„Paklit' co deliti máte,
na to pilný pozor dáte,

¹²⁸ „Das Nennwort: Horkost in der ersten Strophe ist einem Slawen unverständlich. Er denkt sich dabei das Bittere, und kann dieses durch den blossen Buchstaben r, so wie der Böhme, nicht von der Sonnenhitze unterscheiden. Horkost mit einem weichen r, ř geschrieben, bedeutet das Bittere, mit hartem r das Heisse, die Hitze.“ [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: *Muza ze Slovenských hor*. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 48, stl. 383 – 384. Pozri tiež KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava : Veda, 1990, s. 203 – 204.

*aby se to tak činilo,
až by všem odhnousilo.*

*Kdy máte před sebou prase,
na to date pozor zase,
by se ztrhla všecka kůže,
pakliť jest ptak tehda nůže,*

*k zadku nejprv příkladejte,
však tak i k hlave dojdete.
Jestli pak někdy tvrdeho
ptaka, obzvlášť hlavu jeho,*

*nemůžete rozdeliti,
mohlo by se i třefiti,
žeby nůž uvazl v hlave,
a nemůžete k poprave,
bez vší starosti hus, kačku
vstrčte i z nůžem do vačku.“¹²⁹*

V závěrečnom rozhovore pijanov s vínom verše 1244 a 1245 obmenil tiež.

*„a budem jej ráno píti gruntu pro základ,
po snídání budem tě pítí, až přijde slunce západ.“ →*

*„A budem je ráno píti
počatek takovy chci učiniti
posnídaje budem opět píti,
až bude slunce zapadati.“¹³⁰*

---

¹²⁹ BARTOLOMEIDES, Ladislav: *Spis užitečný a velmi potřebný (...) od Doktora Grobiana z upřímnosti učiněný*. B. Bystrica : Ján Jozef Tumler, 1784, s. 18.

¹³⁰ Tamže, s. 31.

Naproti tomu z rozhovoru vypadlo až šesť veršov (verš 1227 a verše 1254, 1256 až 1259), čím sa narušil jeho myšlienkový obsah. Zrejme sa to stalo pri tlačení textu, iný dôvod neprichádza do úvahy. Vcelku sa korekcie týkajú vecnej a obsahovej stránky textu. Možno povedať, že svojou editorskou a textologickou aktivitou Ladislav Bartolomeides predišiel Bohuslava Tablica a Michala Rešetku, ktorých autori prehľadových literárnohistorických prác citujú ako prvých tvorcov edícií diel starších slovenských spisovateľov.¹³¹ Systematický výskum editorskej praxe v starších obdobiach by však mohol priniesť viac podobných príkladov, čo naznačujú vo svojich textologických štúdiách aj literárne historičky Gizela Gáfriková a Eva Tkáčiková.¹³² To, že sa staršia slovenská literatúra neskúmala komplexnejšie, malo svoju príčinu v definovaní jadra klasického dedičstva, za ktoré boli označené výlučne diela obdobia romantizmu a realizmu, lebo – ako vysvetľuje Karol Rosenbaum v príspevku, v ktorom hovorí o vytyčovaní cieľov slovenskej textológie v druhej polovici minulého storočia: „naša spoločnosť ich najlepšie pozná, ich jazyk sa považuje za najdokonalejší.“¹³³ Uvedené výskumné preferencie mali svoje dobové zdôvodnenie, nebolo by však správne, ak by sme trvali na nich aj dnes a nevenovali rovnakú pozornosť edovaniu starších literárnych pamiatok bez ohľadu na ich jazykovú podobu.

Bartolomeidesa k reedícii čitateľsky úspešnej mravokárnej satiry motivovalo nepochybne príťažlivé spracovanie aktuálnej

¹³¹ GÁFRIKOVÁ, Gizela: Z textologickej problematiky slovenskej literatúry 17. a 18. storočia. In: KUSÝ, Ivan, ed.: *Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 21) odkazuje na príspevok Jozefa Felixa, ktorý výpočet editorov diel slovenskej literatúry začína Michalom Rešetkom a jeho edíciou Valaskej školy (O vydávaní klasikov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 69, 1953, s. 1133), ku ktorým sama pridáva B. Tablica.

¹³² GÁFRIKOVÁ, Gizela: Z textologickej problematiky slovenskej literatúry 17. a 18. storočia. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 21 – 62. TKÁČIKOVÁ, Eva: Niekoľko poznámok k vydávaniu textov staršej slovenskej literatúry. In: Tamže, s. 11 – 20.

¹³³ ROSENBAUM, Karol: Úlohy našej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 270.

témy zameranej na poklesky a nedostatky spoločenskej výchovy. Nekonvenčný vzhľad protagonistu Doktora Grobiana, znalca mravov, ktorý radí vždy opak toho, čo je dovolené a spoločensky prípustné, mal čitateľa nielen zabaviť, ale priviesť ho aj k správ- nemu vyhodnoteniu znázornených komických a groteskných si- tuácií čiže vyvolať uňho nesúhlas s nekultivovaným vzhľadom a nevhodným správaním, a tým ho motivovať k osvojeniu si no- vého životného štýlu a pravidiel slušného správania.

Humor a satira boli Bartolomeidesovi blízke postoje, použil ich tiež k znázorneniu nedostatkov ľudskej spoločnosti v próze *Nestvorený svet*, ktorú skoncipoval v ranom období tvorby, teda v čase, keď svoj záujem sústredil na beletristické písanie. Pod- la referencií v Bartolomeidesovom medailóne, resp. v autopor- tréte uverejnenom v prílohe viedenských *Annalen der Literatur un Kunst* na tejto „utópii či vysnívanej krajine“ mohol pracovať medzi rokmi 1784 a 1790.¹³⁴ Bližšie o obsahu dnes nezvestného rukopisu informuje syn Ján Ladislav v *Memoriach*: „Napísal slo- venskú satiru, v ktorej sa vo forme geografického opisu krajov, miest a dedín vysmieva z nerestí a prehreškov vyskytujúcich sa vo všetkých vrstvách spoločnosti. Názov tejto slovenskej utópie znie *Nestvorený svet*, bola napísaná podľa vzoru nemeckej.“¹³⁵

* *J. Flavius: O válce židovské*

To, že Bartolomeides rediguje diela, ktoré boli živé v čase re- formácie, svedčí tiež o tom, že na Slovensku napriek reštrikciám nebol vývoj reformácie celkom pretrhnutý. „Dědictví české refo-

¹³⁴ „Auch eine Utopia oder Schlaraffenland, hat er slawisch ausgearbeitet, die aber nicht gedruckt wurde. Beyträge zum gelehrten Oesterreiche. Von noch lebenden Gelehrten. In: *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, č. 29, 1803, stl. 231.

¹³⁵ „Elaboravit Slavicam Satyram, in qua sub forma Geographicae Descriptionis, Regionum, Urbium et Vicorum, ridentur vitia et Excessus in omni Statu obvii, Libellus titulum, Utopiae slavicae *Nestvorený Svět* habet, et factus est, admodum similis germanici.“ In: Bartholomaeides, Joannes Ladislaus: c. d., s. 77.

mace se udrželo na Slovensku mnohem bohatěji než v Čechách, protože tam nebyl nikdy tak totálně a brutálně přerušen její vývoj.“¹³⁶ Z České konfesie Jozef II. „toleroval“ iba husitov, obišiel utrakvistov (kališníkov) a jednotu bratskú. V Jozefovej cirkevnej politike, ktorá sa podľa českého politológa Františka Šamalíka vyznačuje svojrúznou koexistenciou osvietenstva a náboženstva, „jsou nepochybně stopy redukce křesťanství na humanistickou, morální, filantropickou a osvětovou instituci, tedy ponížení jeho metafyzického rozměru, ale zároveň s vědomím toho, co křesťanství jako humanismus, etika a kultura může a má znamenat v praktické obrodě člověka a světa.“¹³⁷

Bartolomeidesova editorská aktivita je príkladom toho, že slovenskí evanjelici povzbudení náboženskou toleranciou sa usilujú posilniť „reformačné vedomie“ svojich komunít vydávaním osvedčených kresťanských autorov. Medzi najčítanejšie a najcitovanejšie patria diela J. A. Komenského.¹³⁸ Dobou reformácie sa Bartolomeides inšpiroval pri reedícii českého prekladu populárnej historickej prózy Jozefa Flavia *O válce židovské knihy sedmery* (1805). Nejde teda o samostatný preklad Bartolomeidesa, ako to mylne uvádza Ľudovít V. Rizner v *Bibliografii písomnictva slovenského* pri hesle „Flavius Josephus.“¹³⁹ Korektne o Bartolomeidesovom redigovaní populárneho Flaviovho diela informuje Ján Mišianik v *Dejinách slovenskej literatúry*.¹⁴⁰ Je zaujímavé, že Ján Ladislav v *Memoriach* túto otcovu edíciu vôbec

¹³⁶ ČAPEK, Ján Blahoslav: Domáci kořeny našeho obrození. In: ČAPEK, Jan Blahoslav: *Záření ducha a slova. Literární stati a studie československé*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1947, s. 183.

¹³⁷ ŠAMALÍK, František: Josefínské osvícenství v pohledu moderních historiků. In: MACHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 112.

¹³⁸ ČAPEK, Jan Blahoslav: *Československá literatura toleranční 1781 – 1861. Svazek první*. Praha : ČIN, 1933, s. 78 – 79.

¹³⁹ RIZNER, Ľudovít Vladimír: *Bibliografia písomnictva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca roka 1900*. Diel prvý. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 398.

¹⁴⁰ *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Osveta, 1962, s. 178.

nespomína. Za predlohu si Bartolomeides vybral opäť český preklad, a to preklad Pavla Aquilina Hradeckého z roku 1553, vytlačený v Prostějove v oficíne Jana Günthera.¹⁴¹ Reedíciu, ktorú opatril vlastnoručne vyhotovenými medirytinovými vyobrazeniami spisovateľa Jozefa Flavia, mesta Jeruzalema a chrámu, adresoval aj čitateľom v Čechách, na Morave a v Sliezsku: „A hle! tento tak vzácný a užitečný spis milým Slovanům nyní druhýkrát do rukou se podává. Neb jiného vydání českého krom hore připomenutého prostějovského my sice neznáme. Té pak naděje sme, že i naši Spolu-Slované Češi, Moravané a Slezáci tomuto našemu usilování nevdeční nebudou.“¹⁴² To by mohol byť aj dôvod, ktorý ho viedol k minimálnym zásahom do jazyka českého prekladu. Bartolomeidesova edícia sa od Hradeckého predlohy líši formálnymi úpravami a inováciami v obsahovej štruktúre. Okrem zmeneného formátu a tlače boli odstránené citácie a heslá umiestnené na okrajoch stránok, ktoré sprehľadňovali obsah a pomáhali čitateľovi v orientácii v ňom. Do edície Bartolomeides nezahrnul dva Flaviove texty – *Proti Apiónovi* a *Makabejskí mučeníci*. Zmenil tiež poradie jednotlivých súčastí. Latinské verše *Pavlus Aquilinas Hradecenus, Ad Lectorem*, ktoré nasledujú v Hradeckého vydaní za titulným listom, umiestnil na konci *Předmluvy vydavatele*. Pôvodný predhovor dedikovaný Vojtěchovi z Pernštejna vynechal a Flaviovu autobiografiu presunul až pred register, ktorý uzaviera edíciu. Obsahovú skladbu obidvoch edícií zachytávajú nasledovné schémy:

Pavel Aquilinus Hradecký

Pavlus Aquilinas Hradecenus, Ad Lectorem – Předmluva
– Svědectví Svatého Jeronýma o Jozefovi – Flavia Jozefa Život –
Předmluva Jozefova na sedmery knihy O válce židovské – Flavia

¹⁴¹ JOSEPHUS FLAVIUS: *O válce židovské knihy sedmery*. Ed. Pavel Aquilinus Hradecký. Prostějov : Jan Günther, 1553.

¹⁴² BARTOLOMEIDES, Ladislav: Předmluva. In: JOSEPHUS FLAVIUS: *O válce židovské knihy sedmery*. Ed. L. Bartolomeides. Levoča : Jozef Karol Mayer, 1805, s. X.

Jozefa O válce židovské – Flavia Jozefa O starožitnosti židovské.
Proti Apiónovi Alexandrinskému k Epafroditovi – Flavia Jozefa
knížka O mučedlnících machabejských – Registrum všech věcí,
kteréž se v těchto knihách Jozefových zavírají

Ladislav Bartolomeides

Předmluva vydavatele – Svědectví Svatého Jeronýma o Jozefovi – Předmluva Jozefova na sedmery knihy O válce židovské – Flavia Jozefa O válce židovské – Flavia Jozefa Život od něho samého zepsaný – Registr hlavnějších jmen a věcí v knihách těchto obsažených

Najdôkladnejšie prepracoval Bartolomeides register. Niektoré heslá z neho vyňal, iné pridal a menšie zoskupil do jedného väčšieho. Ako príklad tohto postupu uvádzame heslo o Herodesovi, ktoré už samo o sebe podáva základnú informáciu o tomto panovníkovi: „*Herodes syn Antipata 31. Správce Galilejských učiněn 36. lotry syrské vykořenil 37. v Říme králem učiněn 54. pojal Mariamme za ženu 66. Jeruzalém dobyl 68. od Augusta ctěn 76. jeho účinkové a sláva 79. domácí různice a neštěstí 85. syny dva zabil 110. měl devět žen a mnoho dětí 113. syna Antipatra svého úkladníka zamordoval 130. jeho nemoc, smrt, pohřeb 134. 136. 137.*“¹⁴³

---

¹⁴³ JOSEPHUS FLAVIUS: *O válce židovské knihy sedmery*. Ed. L. Bartolomeides. Levoča : Jozef Karol Mayer, 1805, s. [651].

2. Rozmlouvání Josefa Druhého s Matějem Korvínem

Obraz Jozefa II. v dobovej spisbe

Prezentovať beletristickú tvorbu Ladislava Bartolomeidesa dnes možno iba prostredníctvom jedinej zachovanej práce *Rozmlouvání Josefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých* (1790), ktorej vznik chronologicky súvisí už so spomínanými pokusmi o kreovanie modernej slovenskej literatúry (Michal Semian, Jozef Ignác Bajza, Juraj Fándly, Augustín Doležal). Týmto dielom tematizujúcim udalosti z uhorských dejín realizuje Bartolomeides svoju predstavu o novom smerovaní slovenskej literatúry. Pri koncipovaní historického rozprávania, týkajúceho sa uhorských panovníkov, mu akiste nešlo len o jeho edukatívnosť, ale aj o pútavosť a čítavosť, čomu zodpovedá aj forma dialógu, o ktorej sa ešte zmienime. Dielo je na jednej strane ukážkou autorovej umeleckej invencie, na druhej strane je tiež prejavom jeho rešpektu voči historickým faktom, ktoré sa usiluje čo najvernejšie sprostredkovať evanjelickej komunite, na ktorej potreby reaguje. „Hledá nové možnosti beletrie a využívá, zase ve shodě s jinými svými současníky připravujícími také cestu dalšími vývoji, podnětů cizích. Pokládá-li je za vhodné, převádí tato díla do slovenské literatury nebo je zpracovává podle potřeb nového prostředí. Právě v tomto druhém případě, kdy se daleko více uplatňuje jeho samostatná tvořivost, stykem se skutečností, s životní problematikou roste společenská funkce jeho slovesných projevů.“¹⁴⁴ Bartolomeidesovi išlo v prvom rade o to, aby si Slováci uchovali v pamäti „veľkého cisára“ čo najdlhšie, ako čítame v jeho životopisnom medailóne.¹⁴⁵ Záro-

¹⁴⁴ Svejkovský, c. d., s. 208.

¹⁴⁵ „Der Zweck dieser in 8. 24 Seiten habenden Brochüre war, das Andenken dieses grossen Kaisers unter den Slaven länger zu erhalten.“ In: Beiträge

veľ chcel vyvrátiť vo verejnosti rozšírenú mienku, že panovník bol na príčine vojny s Osmanmi, o čom sa píše v anotácii diela vo viedenských *Annalen der Literatur und Kunst*: „Verse v úvode diela naznačujú úmysel autora vymazať dojmy z tureckej vojny a ťažkosti, ktoré nevyhnutne spôsobila obyčajnému ľudu.“¹⁴⁶ Treba vysvetliť, že rakúskej armáde sa vo vojne proti Osmanskej ríši (1787 – 1792), do ktorej sa Rakúsko zapojilo po boku Ruska, nevedelo veľmi dobre, preto napokon uzavrelo separátny mier (1791).

K spracovaniu spoločensky aktuálnej témy, ktorou literárny portrét panovníka Jozefa II. nepochybne je, mal Bartolomeides k dispozícii dostatok faktografického materiálu. Správy zo života panovníka Jozefa II. totiž prinášala priebežne aj slovenská periodická tlač *Prešpúrské noviny* (1783 – 1787), ktoré boli zamerané na strednú vrstvu obyvateľstva, na mešťanov, drobných remeselníkov a obchodníkov. Tie reformné kroky Jozefa II. popularizovali v slovenskom prostredí prostredníctvom recenzovania takých publikácií, akou je tlač pražského nakladateľa Václava Mateja Krameria *Kniha Josefova, sepsaná od jistého spatřujícího osmnácté století*.¹⁴⁷ V príhovore k čitateľovi Kramerijs vyslovuje obavu, že knihu vydanú „k poosvícení lidu katolického pověřivého“, ktorá obsahuje cisárove návrhy na nápravu a obnovu rímskokatolíckej cirkvi, niektorí kňazi nedovolia svojim farníkom čítať a že

---

zum gelehrten Oesterreiche. Von noch lebenden Gelehrten. In: *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*. October 1803, č. 29, stl. 231.

¹⁴⁶ „Die Verse auf dem Titel bezeichnen die Absicht des Verfassers, die Endrücke, welche der Türkenkrieg und die durch denselben nothwendig gewordenen Auflagen auf das gemeine Volk machten, zu vertilgen...“ In: [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: *Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800*. In: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, 1802, č. 51, stl. 401.
„Ein bekannter Roman, jetzt neu aufgelegter Roman.“ In: [Bartolomeides], c. d., stl. 401 – 402.

¹⁴⁷ Zásluhou pražského nakladatele Matěje Krameria vyšla *Kniha Josefova* do mája 1784 v štyroch vydaniach. In: POVAŽAN, Ján: *Bernolák a Bernolákovi*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1990, s. 40.

jeho samotného obvinia z kacírstva.¹⁴⁸ Ale redakcia *Prešpurských novin* knihu odporúčala svojim čitateľom ako vhodnú a veľmi prospešnú („pro jedného každého spôsobná a veľmi užitečná knižička“).¹⁴⁹ Napokon aj na českom vidieku sa táto tlač oslavujúca Jozefa II., ktorá „metaforami a celou náplňou dokonale napodobňuje Bibliu“, stala obľúbeným čítaním.¹⁵⁰ Obširnejšie vykreslený portrét Jozefa II. podal pezinský kazateľ Michal Semian v prvom dieli svojej príručky *Kratičké historické vypsání knížat a králů uherských*, adresovanej predovšetkým školskej mládeži (1786), v ktorej velebí jeho vládu.¹⁵¹ Biblický pôvod Jozefovho mena a jeho náhle úmrtie prispeli k tomu, že sa z neho stala legendárna postava, doslova „mesiánsky reformátor“, od ktorého čakali protestanti novú reformáciu.¹⁵² Z českého prostredia je známa pololudová *Stoveršová marokánska pieseň*, ktorej niektoré varianty obsahujú biblické pasáže spojené s reálnou udalosťou, s Tolerančným patentom. Jozef II. je v piesni vykreslený ako záchranca „pravých“ kresťanov a jeho zmŕtvychvstanie naznačuje podobnosť s Kristom.¹⁵³ V českých rozprávkach, povestiach a legendách sa uchoval idealizovaný obraz Jozefa II. ako demokraticky zmýšľajúcho vladára, ktorý sa pre svoju príslovečnú skromnosť a jednoduchosť stal po Karolovi IV. druhým najobľúbenejším panovníkom. „Nemůžeme s jistotou mluvit za ostatní končiny, ale alespoň pokud jde o země koruny české, musíme říci, že Josef II. byl sa za své doby milován a je dosud vzpomínán

¹⁴⁸ K čtenáři. In: *Kniha Jozefova*. Sepsaná od jistého spatřujícího osmnácté století. Vydaná od M. V. Kramériusa. V Praze : u Rosenmüllerských, za Jana Beránka Faktora, 1784, s. 4.

¹⁴⁹ *Presspurské Nowiny*, 9. 3. 1785, s. 152.

¹⁵⁰ ČAPEK, Jan Blahoslav: *Československá literatura toleranční 1781 - 1861. Svazek první*. Praha : ČIN, 1933, s. 190.

¹⁵¹ MIŠIANIK, Ján a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Osveta, 1962, s. 177.

¹⁵² Čapek, c. d., s. 140 a 143.

¹⁵³ BOČKOVÁ, Hana: K tak zvané Stoveršové marokánské písni. In: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*. Boskovice : Albert, 1999, s. 241 - 246.

ze všech českých dědičných vladařů hned po Karlu IV. nejvíce. Podobně jako o Karlu IV. se také o něm vypráví nejvíce zkazek, pověstí a legend, z větší části nepochybně vybájených nebo aspoň přibarvených, nicméně ve směru oné základní ideje, kterou veřejnosti představoval, na svůj způsob pravdivých. Pravda legend o Josefu II. není – jako on by si asi sám přál – *cosi* ,jako péče o blaho a štěstí lidu‘ (to spíše vyzvedají legendy o Karlu IV.): zkazky o Josefu II. spíše vyzvedají jeho lidskou prostotu, jakýsi ,demokratismus‘ jeho panování.“¹⁵⁴ Na počesť Jozefa II. boli skladané kázne, z ktorých sme už jednu spomenuli, a duchovné piesne.¹⁵⁵ Pri príležitosti vydania Tolerančného patentu napísal Augustín Doležal básnickú skladbu *Veselosť rolí boží hybské pod rakouským skřivánkem* (1781), v ktorej oslavuje habsburský panovníkov a zvlášť vyzdvihuje ústretový krok Jozefa II. voči nekatolíkom.

*„Blaze ti krajino, jistě budeš květi,
A hojné ovoce požehnání nésti
Blaze tobě církve protestantů milá
Jozefova berla již tě potěšila.*

*Poskakujte hory, radujte se háje!
Velký Jozef v zimě postavuje máje.
Ach! Bože veliký, upevniž trůn jeho,
Zveleb slávu svého jména důstojného.*“¹⁵⁶

Medzi ohlasmi na politiku Jozefa II. zaznamenávame na Slovensku aj negatívne názory. Tie súviseli hlavne s nespokojnos-

¹⁵⁴ MACHOVEC, Milan: Předrevoluční jakobín aneb život plný paradoxů. In: MACHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 47 – 48.

¹⁵⁵ Ján Hrdlička je autorom piesne *Sláve tobě, Bože milý*. In: Bohuslav TABLIC: *Poezye*, díl IV, s. 28.

¹⁵⁶ Celý text Doležalovej skladby uverejnil Bohuslav Tablic vo svojej antológii *Slovenští veršovci 2*. Vacov 1809, s. 92 – 100.

ťou šľachty s jeho reformnou politikou. Svoj nesúhlasný postoj vyjadril zeman Ladislav Záborský z Demänovej vo veršovanom hanopise, ktorý napísal v čase, keď bol právnickým praktikan-
tom (patvaristom) podžupana Oravsko-liptovskej stolice. Kým
o vláde Márie Terézie píše ako o „šťastnej“, Jozefove politické
činy hodnotí ako „divné veci“, lebo spôsobujú trápenie všetkým
vrstvám obyvateľstva, ba dokonca panovníkovo konanie prirovnáva s výsmechom k počínaniu päťročného dieťaťa.

*„Byt by byla žila královna Tereza;
Dokud by nestaly vše zlatem železa.
Její panování bylo šťastné lidu,
Uznala prosících, i zmenšila bídu.
Syn její tak nečiní, divné věci strojí,*

*Straší lid z vojakem, kdo před ním ob stojí.
I teras přichádzí vojsko, nevie na čvo
Zajiste sa robí v krajine ledačvo.
Víra, zeman, sedlák, turbuje sa všecko,
To by nečinilo v pátém roku decko.“¹⁵⁷*

V rakúskych krajinách bol katolicizmus záležitosťou väčšiny, preto dôsledky rekatolizácie neboli také ťaživé.¹⁵⁸ Napriek tomu bola vláda Jozefa II. podrobená dosť ostrej kritike. Kriticky na ňu reagoval známy a vplyvný rakúsky dramatik Joseph Richter v spise *Warum wird Kaiser Joseph vom seinem Volke nicht geliebt?* (Prečo ľud nemá v obľube cisára Jozefa?).¹⁵⁹ V úvahe, ktorá vyšla

¹⁵⁷ RAPANT, Daniel: Politický hanopis slovenský z doby Josefa II. In: *Prúdy*, roč. 14, 1930, č. 1, s. 46 – 48.

¹⁵⁸ POJAR, Miloš: Reformace i protireformace ve střední Evropě. In: MA-CHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 64.

¹⁵⁹ *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Constant von Wurzbach (ed.). 26. Theil. Wien : Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1874, s. 59.

ešte za života Jozefa II. v roku 1787, sa Richter usiluje odhaliť príčinu nespokojnosti časti obyvateľstva s reformami panovníka. Hoci konštatuje, že každý reformátor má nepriateľov a každá reforma svojich odporcov, vzápätí dodáva, že napriek tomu by sa cisár mal usilovať „získať si opäť srdcia nahnevaných ľudí a stať sa idolom svojho ľudu.“¹⁶⁰ Kým Richter si pre principiálnu kritiku reformného úsilia panovníckeho dvora volí formu politického pamfletu, Bartolomeides vyzdvihuje pozitíva Jozefovej vlády v podobe štylizovaného rozhovoru. Vyberá si teda osvedčenú klasickú formu.

Antický dialóg ako vzor

Bartolomeidesovo *Rozmľovanie* je pre nás významným dkladom o apropriácii antického dialógu, ktorý bol v klasicizme „veľmi oceňovaným a mimoriadne frekventovaným žánrovým rámcom“.¹⁶¹ V európskej literatúre sa stal na dlhý čas objektom nápodoby sokratovsko-platónovský dialóg, ktorý „umožňoval konfrontáciu názorov medzi zhováravými sa postavami, ktoré bývajú typizované a hovoria podľa stanovených pravidiel; v jeho rámci bolo možné byť kritický, až sarkastický, vážny i komický,

¹⁶⁰ „Kurz, Kaiser Joseph hat so viele Feinde, weil er Reformator ist, weil jede Reform Mißvergnügte machen muss und weil selbst ein Engel vom Himmel, wenn er als Refomator zu uns Menschen herabstiege, Feinde in Menge haben würde – und doch, dünkt ´ich, stünd ´es nur bei unserem großen Kaiser, die Herzen der Mißvergnügten wiederzugewinnen, der Abgott seines Volkes zu werden. – Mir geziemt es nicht, die Mittel vorzuschreiben, aber sagen darf ich, was so viele Edle im Volke wünschen.“ In: RICHTER, Joseph: *Warum wird Kaiser Joseph von seinem Volke nicht geliebt?* Wien : Im Verlag Georg Philipp Wucherer, 1787, s. 34. Pozri tiež *Literatur der Aufklärung 1765 – 1800*. Herausgegeben von Edith Rosenstrauch-Königsberg. Berlin : Volk und Welt, 1988, s. 75.

¹⁶¹ URVÁLKOVÁ, Zuzana: Dialogy Lúkiána zo Samosaty v súradnicích českého literárního klasicismu. In: TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter a kol.: *Český a slovenský literární klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno : Host, 2017, s. 271.

ironizovať protivníka, hovoriť o posvätných či všedných veciach, byť tragicky vážny či burleskne komický.¹⁶² Od renesancie si za „vzor pre estetickú koncepciu dialógu v literatúrach zaalpskej Európy“ autori berú dialógy syrského satirika Lúkiána zo Samosaty (asi 120 – 180 po Kr.).¹⁶³ Lúkiános v *Rozhovoroch mŕtvych*, na ktoré odkazuje titul Bartolomeidesovho diela, napodobňuje „v duchu i vo forme satiry“ stúpenca kynickej filozofie Menippa z Gadaru (3. stor. pred Kr.), ktorý je spolu so svojím učiteľom Díogenom zo Synopy ich protagonistom. Scénický rámec dialógov tvorí podsvetie, kde sa mýtickí hrdinovia a historické osobnosti (pozemskí vladári, vojvodcovia, štátnici a filozofi) musia podrobiť trestom a súdom.¹⁶⁴ Typický skromný pozemský život oboch kynikov Diogéna a Menippa, ktorí rozhovory vedú, sa v podsvetí mení na pohodlný a príjemný. Naopak tí, ktorí boli na zemi oslavovaní a užívali si bohatstvo a prepych, tu zakúšajú poníženie a bezvýznamnosť. Lúkiánove dialógy boli všeobecne obľúbené pre svoju schopnosť zabaviť a poučiť. Z nich boli recipované ako prvé *Rozhovory mŕtvych* začiatkom 15. storočia v gréčtine, k prekladu viedla snaha o prehĺbenie znalosti jazyka a o aplikovanie princípov rečníckeho umenia. K popularizácii dialógov prispeli až ich preklady do latinčiny predovšetkým od Erazma Rotterdamského a Thomasa Mora (spoločná edícia vyšla roku 1517), do francúzštiny od Jeana Miélot (asi 1475) a do nemčiny od Johana Reuchlina (1495). Uvádzaním mravoučných príkladov v kombinácii s používaním zdravého rozumu Lúkiános oslovoval vzdelancov nielen renesančného humanizmu, ale tiež osvietenského racionalizmu a klasicizmu.¹⁶⁵ V 17. a 18. storočí pribudli

¹⁶² HÄSNER, Bernd: „Dialog“. In: LAMPING, Dieter (ed.): *Handbuch der literarischen Gattungen*. Stuttgart : Alfred Körner Verlag, 2009, s. 121. Citujem podľa Urválková, c. d., s. 271.

¹⁶³ Häsner, c. d., s. 125. Citujem podľa Urválková, c. d., s. 272.

¹⁶⁴ VYSOKÝ, Zdeněk K.: Lukiánova utopická satira, její předchůdci a pokračovatelé. In: *Lukianos: Pravdivé příběhy*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963, s. 10.

¹⁶⁵ Urválková, c. d., s. 275 – 276; NESSELRATH, Heinz-Günther: *Lukian: Le-*

napodobovatelia Lúkiánových záhrobných rozhovoroch, ktorí v nich akcentujú aj nové skutočnosti. Francúzsky vzdelanec Bernard le Bovier de Fontenelle v *Rozhovorov mŕtvych* (*Dialogues des Morts*, 1683) síce zachoval lúkiánovskú ironickú skepsu, zmodernizoval však vyjadrovacie prostriedky, izoloval mýtické postavy a príbehy, úplne zmenil miesta deja, do rozhovorov uviedol rôzne historické osobnosti a dialógy výrazne spolitizoval. Jeho krajan François de Salignac de la Mothe-Fénelon sa v *Rozhovoroch mŕtvych* (*Dialogues des Morts*, 1718) sústredil na obhajobu kresťanského myšlienkového dedičstva.¹⁶⁶ Preklady Fontenellových *Rozhovorov mŕtvych* do angličtiny a nemčiny podnietili ešte väčší záujem o Lúkiána. Do nemčiny Fontenella preložil Johann Christoph Gottsched (1760), ktorý neskôr vydal aj výber z Lúkiánovej tvorby (1775), no miesta odporujúce kresťanskej morálke z rozhovorov odstránil. Popularita Lúkiána v Nemecku dosiahla svoj vrchol až prekladmi Christopha Martina Wielanda (1781 – 1789), ktorý dialógy aktualizoval a spojil ich s negatívnymi javmi svojej doby. Zálubu v čítaní Lúkiána si našla najmä nemecká protestantská inteligencia, ktorá v ňom videla „prototyp vtipného komentátora“ a oceňovala jeho výrečnosť a priamosť.¹⁶⁷ Do pozornosti českých čitateľov sa Lúkiános dostal vďaka prekladom, o ktoré sa postarali renesanční humanisti – Daniel Adam z Veleslavína a Mikoláš Konáč z Hodiškova (1507). Staršie české preklady revitalizoval Josef Liboslav Ziegler v časopise *Hlasatel český* (1806 – 1808, 1818).¹⁶⁸

Bartolomeides sa s Lúkiánovými dialógmi mohol teda stretnúť v rámci školského čítania a tiež nie je vylúčené, že poznal aj ich staršie české preklady, lebo literatúra z obdobia renesančného humanizmu pútala zvlášť jeho pozornosť. Vo svojom

---

ben und Werk. In: Lukian: Die Lügenfreunde oder: Der Ungläubige. 2., unveränderte Auflage. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2002, s. 30.

¹⁶⁶ Urváľková, c. d., s. 278.

¹⁶⁷ Urváľková, c. d., s. 280 – 281; tiež Nesselrath, c. d., s. 30.

¹⁶⁸ Urváľková, c. d., s. 286.

Rozmlouvání však neuplatnil typ menippskej satiry, satirický a polemický tón zamenil za oslavný. Z Lúkiánových *Rozhovorov mŕtvych* zachoval iba formu dialógu, jeho dejisko, ktorým je podsvetie, a mýtickú postavu Chárona. Dielo napísal na pamiatku dvoch panovníkov, na počesť Jozefa II. (1741 – 1790) a Mateja I. Korvína (1443 – 1490): „...*neb k jejích dobré památce / psáno toto bylo krátce.*“ Pripísal ho širšej slovenskej pospolitosti, pričom osobitne menuje obyvateľov Liptovskej stolice: „*Když toto čtete Slováci a vy pod Tatrou Liptáci, když Matiaše zníte i na Jozefa vzpomníte.*“ Tí sa tešili z osobitnej náklonosti a priazne kráľa Mateja, čo Bartolomeides pripomína okrem dedikácie aj na miestach, kde rozpráva o veselých príhodách zo života tohto panovníka, reflektovaných aj ústnou tradíciou.

Matej Korvín a Jozef II. optikou tradície

Ľudová tradícia, ktorá uchovala spomienky na Mateja Korvína a jeho vládu, začala vznikať už v 16. storočí. Jednou z jej prejavov je nápev dnes neznámej piesne o kráľovi Matejovi, pravdepodobne s vojenskou tematikou, na ktorý odkazujú autori duchovných piesní. „Vďaka štúdiám Č. Zíbrta a O. Hostinského dnes bezpečne vieme, že sa taká pieseň v Čechách a možno aj na Slovensku naozaj spievala. Na jej nápev sa odvolávajú autori duchovných piesní v bratských kancionáloch. Podľa piesne o kráľovi Matejovi sa spievala v kancionáli z roku 1564 duchovná pieseň *Pán Bůh z své milosti nyní lid sobě vybíra...* a v kancionáli od Valentína Šubara Landškrounského z roku 1612 pieseň *Bože nebeský, ty věrou spojuješ...* Na tú istú pieseň sa odvoláva aj evanjelický kancionál z roku 1620.“¹⁶⁹ V tomto ranom období vznikol tiež základný motív rozprávok o kráľovi Matejovi, motív sprá-

¹⁶⁹ KOMOROVSKÝ, Ján: *Král Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1957, s. 23.

vodlivého panovníka.¹⁷⁰ Z ústne tradovaných príbehov o kráľovi Matejovi čerpajú krátke literárne žánre – anekdota a fabliaux.¹⁷¹ Jeden z takýchto príbehov, tradovaný v regióne Gemera, ktorý hovorí o tom, ako kráľ Matej prinútil pánov okopávať vinicu, aby si cenili prácu svojich poddaných, spomína Bartolomeides vo svojej monografii *Comitatus Gömöriensis Notitia*.¹⁷² S Matejom Korvínom je spájaný aj motív kráľa, ktorý v prestrojení navštevuje prostých ľudí, populárny vo folklóre a literatúre mnohých národov. Ten sa objavuje aj v súvislosti s Jozefom II.¹⁷³ Ľudová tradícia, ktorá vošla aj do literatúry, celkom prirodzene rezonuje aj v portréte kráľa Mateja, ktorý vytvoril Michal Semian a zakomponoval do prvého dielu svojej príručky *Kratičké historické vypsání knížat a králů uherských*, adresovanej predovšetkým školám (1786). Okrem činov panovníka a s nimi sa viažúcich udalostí vyratúva Semian aj jeho príznačné charakterové vlastnosti, pričom vyzdvihuje nielen pozitívne črty (ako autoritatívnosť, pracovitosť, nábožnosť, zmysel pre spravodlivosť, schopnosť vládnuť, štedrosť), ale tiež také, s ktorými sa panovník musel vyrovnávať (ako je pomstychtivosť, prísnosť a tvrdohlavosť). Vysoko hodnotí predovšetkým Matejovu znalosť jazykov, vzťah k umeniu, k architektúre a ku knižnej kultúre a tiež operačné vojenské umenie. „Celá zevnitřní podoba Matěje byla královského uradu hodná, a mnohem více duše jeho. Když na koho ostro patřil, znamenal líbost, když ale oči své sem i tam obracel, znamenal mrzkost. Povaha těla jeho byla mocná, a k práci náklonná, jakož nikdy zaháleti nemohl. V náboženství byl velmi horlivý: mnohé chrámy vystavil a bohatě obdařil. Spravedlnost zvláštním způsobem miloval. Pomsty síce byl žádostivý, ale se ji dlouho zdržeti mohl. V kunštu panování byl na podiv zběhlý, ačkoli ku králování království svého sám všecko chtěl řídit. Ve

¹⁷⁰ Tamže, s. 25.

¹⁷¹ Tamže, s. 28 a i.

¹⁷² *Comitatus Gömöriensis Notitia*. Levoča 1806 – 1808, s. 222. Citujem podľa Komorovský, c. d., s. 75.

¹⁷³ Komorovský, c. d., s. 55.

věcech vážných radil se síce, ale jen nemnohých z svých nejdověrnějších radců. Když kdo v čem pochybil, byť by i z nejpřednějších služebníků jeho byl, potrestati ho neobmeškal; jakož z druhé strany, všem, kteří se slavným nějakým skutkem dobře zasloužili, bohatě odplácel. Co kdy sobě umínil, to směniti nedal. Ačkoli ním z počátku z ohledu a z strany nízkého rodu jeho, jiní potentátové pohrdali; předce potom ode všech evropských knížat vysoce vážen byl, tak že ho pápež Sixt IV. před některými kardináli králem králů nazval. Skrze pilné čtení tak se v rozličném umění vycvičil, že krom tureckého a řeckého jazyka, téměř všemi evropskými mluvíti mohl. Učených lidí velmi miloval, i mnohých z cizích krajů do Uher povolal. Akademii budínskou mnohými učiteli opatřil a biblioteku, od příjmení jeho korvínskou nazvanou, převelikým nákladem shromáždil; v níž jen samých psaných knih na padesáte tisíc kusů bylo. Mnoho slavných domů nastavěti dal a příkladem svým velikých pánů povzbudil k tomu, že zanechavše chatrné příbytky své po vsích, v městech sobě slavnější domy vystavili. Věc vojenskou do dobrého pořádku uvedl. On první stálé regimenty ustanovil, mezi nimiž Legia černá řečená nejslavnější byla, do které vždycky nejzmužilejších a nejskušenějších žoldneřů bral. Ve vojně, jak vůdcem, tak vojákem býval, nejedl ani nepil nic lepšího jak nejchatrnější voják: nemocných navštěvoval, a raněných často svou vlastní rukou převazoval: vojáků svých dobře znal, že jich z větší částky i jménovati mohl.¹⁷⁴ V poznámce, připojené k portrétu žijícího panovníka Jozefa II,¹⁷⁵ kterým Semian uzavírá biografické medailóny uhorských králův, podává jeho „živý“ obraz číže detailne vykresluje jeho fyzický vzhľad (středná postava, štíhly, energický, výborná fyzická zdatnost, rychlá chůze, zladená s ostatními údmi tela, prísny pohľad), vonkajší prejav (mužný

¹⁷⁴ SEMIAN, Michal: *Kratičké historické vypsání knížat a králů uherských*. Díl druhý. V Prešpurku, u Františka Augustína Patzko, 1786, s. 116 – 118.

¹⁷⁵ „Kterého velaslavné skutky nynější svět s radostí vidí a slyší, potomný pak věk s podivením vypravovati bude.“ In: Semian, c. d., s. 206.

hlas, milá a príjemná výrečnosť), celková podoba (milý a vládny zovňajšok, bystré oči, čelo znamenajúce vysokú inteligenciu, usmievavá počerná tvár, jednoduchý vojenský účes). Jeho pozornosti neuniká ani panovníkovo psychické usstrojenie: je to muž vyrovnaný, konajúci veľké činy, rozvážny, cieľavedomý, obozretný, predvídavý, usilovný, pokorný a spravodlivý. „Jest drahý tento pán postavy těla svého prostřední, tenký síce, ale pritom čerstvý a zmužilý; všecka způsobilost těla jeho jest znamenitá, chození spěšné a s všemi udy jeho nejvýbornější se srovnávající. Hlas jeho jest právě mužský, vymluvnost líbezná a příjemná, řeči přísně s přívětivostí spojené. Co se pak celé jeho podoby dotýče, jest ona každému na pohledení krásna, obličej též přísný, ale vzezření milostné a vlídné. Oči jeho jsou bystré, čelo mnoho znamenající, tvář veselá a nětco počerná. Vlasy své podle vojenského způsobu, beze všeho nenáležitého křtaltování neb frizirování, nosí, kteréžto nad čelem jsou odstřižnuté, při uších v lokně spolu skroucené; z zadu pak stuhlem (stužkou, pantlikou) svázané. A tyto vlasy jeho jsou od přirození nažlutavé. Prsy jeho trojnásobní zevnitřní okrasou rytířství veleslavného Domu Rakouského se stkvějí; ozdobu pak jejich vnitřní kdo vypraví? Mysli jest vždycky jednostejné a nepohnutedlné, v každém skutku veliký, v myšlení bedlivý, v předsevzetí stálý, ve vykonání opatrný, prozřetelný a velice pilný. A jestliže by se i některé křehkosti při něm nalezaly, tedy by odtud nic jiného nenásledovalo, než jen to, že i on jest člověk bídám a nedokonalostem lidským poddaný. Miluje pokoru a spravedlnost; pýchu pak, lakomství, nepošlusnost a nespravedlnost velice nenávidí, a kde toho okolostojícnosti vyhledávají, tuto nešlechtnost i přísně tresce.“¹⁷⁶

¹⁷⁶ Tamže, s. 206 – 207.

Bartolomeidesov portrét Jozefa II.

V portréte Jozefa II. Bartolomeides kombinuje obidve tradície, aj ústnu aj literárnu a navyše prostredníctvom inscenovaného rozhovoru uhorských kráľov, situovaného do podsvetia, vyjadruje tiež svoje vlastné náhľady na politický a spoločenský život, ktoré prejavil napríklad pri definovaní aktuálnej problematiky náboženskej tolerance. Jej definíciu vložil do úst Jozefa II.

„Po prvé pod pojmom tolerancia som rozumel kresťanskú vzájomnú znášanlivosť a lásku, ktorá berie ohľad na vierovyznanie. Spočíva v tom, že ľudia rozdielneho náboženstva, učení a obradov, sa vzájomne neprenasledujú, nemajú v nenávisti, nerobia jeden druhému násilie na svedomí a že každá strana nerušene slúži Bohu, miluje blížneho a spolu s inými kresťanmi napomáha všeobecnému dobru. Teda táto tolerancia bola kresťanská, mala byť vzájomná a protestanti sa za ňu nemuseli hanbiť. Po druhé týmto označením som chcel urobiť náboženskú slobodu všeobecnejšou, aby mali na nej účasť nielen uhorskí, ale aj českí, moravskí, slovenskí, chorvátski a sedmohradskí protestanti. Po tretie som chcel upokojiť katolíkov a dosiahnuť to, aby ich to menej bolelo. Toleranciou som ešte chcel uľahčiť budúce spojenie protestantov a katolíkov, ktoré nebude možné, pokiaľ budú obidve strany nástožiť na svojich osobitných slobodách.“

J. Martinka usudzuje, že otvorené vyjadrenie vlastných postojov bol zrejme dôvod, prečo Bartolomeides svoje meno na titulnom liste diela neuviedol a prečo nevyšlo v Uhorsku. „Keďže sa tu vyjadrovali okrem Jozefa II. vysoko vážení, dávno mŕtvi králi, ich postavami bol akosi krytý pred hnevom zemanstva. No neopovážal sa uviesť ani meno autora ani vydať spis v Uhorsku.“¹⁷⁷ Túto Martinkovu mienku nevieme ani potvrdiť ani vyvrátiť. Lebo ak ide o miesto vydania, ako sme už poznamenali,

---

¹⁷⁷ Martinka, c. d., s. 73 a 86.

v anotácii knihy v stati *Über slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800* sa píše, že miesto vydania Praha nie je na titulnom liste niektorých výtlačkov uvedené korektne, správne by to mala byť Banská Bystrica.¹⁷⁸ Na výtlačky s takýmito vydavateľskými údajmi sme však pri našom výskume nenatrafili.

Pozrime sa bližšie na formu Bartolomeidesovho diela. Jeho úvod tvorí typická scéna, motivicky inšpirovaná gréckou mytológiou, ktorá predstavuje dôležitý estetický prvok. To je jediné miesto, kde sa hovorí o scenérii a rekvizitách rozhovoru. Tu treba vysvetliť, že popis sa vo vtedajšej epickej próze vyskytuje celkom ojedinele, slúži „iba na začlenenie deja do priestoru a času“.¹⁷⁹ Zosnulého Jozefa II. preváža Cháron na lodičke do ríše mŕtvych. V prístave na druhom brehu Mŕtveho mora ho očakáva a víta vyslanec uhorských kráľov – kráľ Matej, ktorému Bartolomeides pridelil úlohu ich hovorcu. Ale do rozhovoru sa postupne zapoja aj ďalší uhorskí králi, ktorých Bartolomeides nevybral určite náhodne, lebo ide o reprezentantov uhorských panovníckych dynastií: prvý uhorský kráľ Arpádovec Štefan I. (1000/1001 – 1038), Anjuovec Ľudovít I. Veľký (1342 – 1382) a Jagelovec Vladislav II. (1490 – 1516).

O vonkajšej podobe protagonistov Jozefa II. a Mateja I. ne nájdeme zmienku; zachytené sú len ich stručné biografie, ktoré poukazujú na zhody v ich životných dátach, ako narodenie v rovnakom mesiaci – vo februári (v skutočnosti sa Jozef II. narodil v marci), rovnaké miesto skonu a podobný vek: obidvaja zomreli vo Viedni, Matej ako 47-ročný a Jozef ako 48-ročný. Na podobnosť ich životných príbehov, na počiatok vlády, na rozhodné spravovanie krajiny, na vydržiavanie stáleho vojska a na niektoré obyčaje a zvyky Jozefa upozorňuje priamo Matej, jeho spriaznenec a obhajca: „*Iste, veľký cisár, my sme si veľmi podobní,*

¹⁷⁸ Pozri poznámku 50.

¹⁷⁹ VODIČKA, Felix: Počátky krásné prózy novočeské. (Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy.) Praha : H&H, 1994, s. 111.

a to nielen v úrade a hodnosti, ktoré sme na svete obdržali, ale aj v iných záležitostiach.“ Matej kladne hodnotí Jozefovo pozemské putovanie a priznáva sa, že ho „z dolného sveta“ vždy pozorne sledoval a tešili ho najmä jeho vojenské úspechy: „*Kým si bol na svete, vždy som sa na teba pýtal s veľkým záujmom. To, ako si vládol, sa mi veľmi páčilo.*“ Na základe vlastnej skúsenosti predpovedá spravodlivé posmrtné ocenenie Jozefových činov: „*Za života nie sme poznaní. Nevďačnosť bola odplata, ktorú sme získali. Mne sa len po smrti dostala spravodlivosť, a to sa bezpochyby stane i tebe.*“ Kladne sa o Jozefovom panovaní vyjadrujú aj ostatní uhorskí králi, ktorí mu priznávajú nielen jeho cisársky, ale aj kráľovský titul, hoci v skutočnosti sa oficiálna kráľovská korunovácia nekonala.¹⁸⁰ Matej mu tento krok vyčíta ako neuvážžený a nesprávny: „*Keby si snem nebol obišiel, bol by si azda viac vykonal.*“ Usiluje sa mu vysvetliť, že pre zachovanie pokoja v krajine a spokojnosti poddaných treba dodržať zvyklosti a rešpektovať aj verejnú mienku. Na výzvu panovníkov začína Jozef s rekapituláciou svojho života. Hovorí, že bol naplnený prácou a námahou pre všeobecné blaho krajiny a dobro svojich poddaných. Priznáva sa, že mu na spokojnosti a šťastí obyvateľov záležalo viac ako na vlastnom pohodlí a vlastných potrebách: „*Môj kráľovský život nebol nič iné než práca a námaha. Zriekol som sa všetkého pohodlia. Slasti a radovánky bežné pre iných kráľov som si užíval iba veľmi zriedka alebo vôbec. Príjmy som nevynakladal na moje osobné potreby, na luxusný pokrm, nápoj, odev a kone, ale žil som skromne. Všetko len preto, aby som mojich poddaných urobil šťastnými.*“ Jozef predstavuje typickú klasicistickú postavu, ktorú charakterizuje oddanosť nadosobným ideálom.

Postavy obidvoch panovníkov modeluje Bartolomeides ako veľmi blízke nielen životnými okolnosťami, ale aj spôsobom vlády. Matej je Jozefovo alter ego, jeho vnútorný hlas. Pre Jozefa

¹⁸⁰ Jozef bol cisárom Svätej rímskej ríše od r. 1765. Ani za českého ani za uhorského kráľa sa nedal formálne korunovať, aby nebol viazaný pri centralizácii monarchie.

má úplné porozumenie, lebo sa ocitol počas svojho panovania v rovnako zložitých situáciách a musel riešiť podobné problémy, s výnimkou náboženskej otázky: „*Isté je, že dobre kralovať neznamená pohodlie, ale veľa práce. Aj ja som toho zakúsil dosť.*“ Obidvaja panovníci sa zhodujú v pohľade na spôsob vlády, ktorý sa v dôsledku nevyhnutných spoločenských premien nezaobíde bez nových zákonných úprav. Jozef priznáva, že takáto názorová zhoda a podpora mu v kráľovskom úrade veľmi chýbala: „*Ó, keby tak zmýšľali viacerí, tak by som bol určite vykonal môj dobrý úmysel a splnil plán, ktorý vyrozumiete z môjho rozprávania, ktoré vám podľa vášho prania prednesiem v slovenskom jazyku.*“

Postavu Jozefa charakterizuje aj veľká miera sebareflexie. Zamýšľa sa nad dôsledkami svojich činov a poukazuje na svoju úprimnú snahu všemožne zlepšiť situáciu vo všetkých oblastiach života a modernizovať krajinu. Zdôrazňuje svoj záujem o sedliacky stav, ktorý vždy považoval za základ hospodárskej prosperity štátu. S poľutovaním konštatuje, že u príslušníkov nižších vrstiev nenašiel dostatočnú podporu ani primeranú odozvu na svoje činy: „*Slovom, ľudia z nižších stavov vždy boli vážení a milí v mojich očiach. Vedel som, že sú základom všetkých iných stavov a zásobárňí, z ktorých berie každý svoj pokrm. Ó, keby len boli poznali moje dobré zmýšľanie! Keby aspoň teraz po mojej smrti uverili, čo mnohí za môjho života nepoznali, že som bol ich priateľom a že mi išlo len o ich dobro!*“

Postave Jozefa dodáva Bartolomeides psychologický ráz. Rozoberá jeho duševný stav, zobrazuje jeho vnútorné pohnútky. Jozef sa priznáva, že sa často mýlil a nepostupoval celkom správne. Svoje omyly zdôvodňuje ľudskou prirodzenosťou a úbohosťou, s ktorou má skúsenosť bez výnimky každý: „*Ja som sa, pravda, tu a tam zmýlil. Do cieľa, ktorý som si vytýčil, mal som často ísť inou cestou. Ale čo robiť? Ľudia sú náchylní k omylom, a ja som vo svete tiež nebol iný než človek, ani som sa nikdy nepovažoval za neomylného. Králi sú tiež slabí ľudia.*“ S touto Jozefovou mienkou sa stotožňuje aj Matej, ktorý vysvetľuje, že kráľ sa niekedy môže cítiť ešte horšie ako jeho poddaní. Takýmto spôsobom Bartolo-

meides prichádza s obhajobou tých panovníkových činov, ktoré pobúrili spoločnosť najviac. Jozef rekapituluje jednotlivé kroky svojej vlády. Svoje pochybenie vidí hlavne v tom, že náboženskú toleranciu nepodložil zákonmi a zdanil nielen šľachticov, ale daňami zafažil aj sedliacky stav. Ďalej hovorí o mylných nariadeniach, ktoré napokon museli byť odvolané, ako spoločné pochovávanie tiel vo vreciach z dôvodu ušetrenia pohrebných nákladov, ktoré bolo zrušené na odporúčanie viedenskej lekárskej rady. Matej ho presviedča, že napriek tomu nebol „ukrutný a násilný panovník“, ale „skutočný otec poddaných“. Jozefa trápi tiež to, že svojimi nariadeniami nemohol vyjsť v ústrety všetkým vrstvám obyvateľstva. Na čo Matej poznamenáva, že všeobecné dobro sa nikdy nedeje bez toho, aby sa neukrivilo jednotlivcom a skupinám: „Všeobecnému dobru niektorého národa sa môže pomôcť iba ukrivením súkromných osôb a spoločenských.“

Načrtnutý profil kráľa Mateja sa veľmi podobá charakteristike Jozefovej osobnosti. Aj Matej so svojimi poddanými zaobchádzal „veľmi prívetivo a vládne“. Svoj záujem o nich a o ich mienku prejavil aj tým, že sa často medzi nimi pohyboval v prestrojení a „vypočul si žaloby“ a „oddialil krivdy“. Na ilustráciu tejto črty panovníka Bartolomeides vložil do rozhovoru dva krátke žartovné príbehy, ktoré plnia funkciu estetizujúcich zložiek. Jeden príbeh rozpráva o zoznámení sa kráľa so silákom Mikulášom Toldim, jeho neskorším zbrojnošom. Druhý hovorí o chudobnom správcovi školy, ktorý uňho nocujúcemu kráľovi dal na večeru reďkev. Zdroje, odkiaľ príbehy pochádzajú, sa nám nepodarilo identifikovať.¹⁸¹

Na *Rozmlouvání* možno veľmi dobre demonštrovať klasicistickú mnohofunkčnosť diela. Bartolomeidesovi ide jednoznačne o vlasteneckú, národnú a náboženskú edukáciu. Do rámca vlaste-

¹⁸¹ Jedným zo zdrojov by síce hypoteticky mohla byť zbierka *Znamenité, múdre i žartovné výroky a činy kráľa Mateja* (De egregie, sapienter et iocose dictis et factis Mathiae Regis, 1484 – 1486) talianskeho humanistu Marzia Galleota, ktorý pôsobil na Matejovom dvore. V jej slovenskom preklade (Bratislava : Kalligram, 2005) sme však tieto príbehy nenašli.

neckej edukácie náležia podrobnosti o osude svätoštefanskej koruny a prvom zákonníku Uhorska. Domnienky o pôvode koruny vyvracia sám kráľ Štefan, ktorý je presvedčený o jej starobylosti, o jej vyhotovení v Byzancii pre jeho otca a o jej posvätení pápežom Silvestrom II.¹⁸² Ďalej kráľ Štefan potvrdzuje, že pri budovaní svojho štátu sa inšpiroval zákonnými normami Frankov. Ako dôležitá zložka v štruktúre národného povedomia je interpretovaný jazyk. Poukázaním na pozitívny vzťah uhorských panovníkov k slovanskému etniku a jeho jazyku Bartolomeides nepriamo povzbudzuje k pestovaniu materinskej reči, a tým apeluje aj na národné cítenie svojich krajanov. Keď kráľ Matej žiada cisára Jozefa II., aby porozprával o sebe, na otázku aký jazyk má použiť, mu odpovedá, aby hovoril po slovensky (t. j. slovanským jazykom). Ostatní uhorskí králi s takýmto výberom jazyka súhlasia a zhodne konštatujú, že túto reč celkom dobre poznajú. Rozumie jej nielen Vladislav Jageľovský, ale aj Ľudovít I., ktorý sa odvoláva na svoju vládu v Poľsku, a prvý uhorský kráľ Štefan, ktorý pripomína, že mal v kráľovstve viac ako polovicu obyvateľov slovanského pôvodu.

„Jozef: Vďačne. Ale akým jazykom? Latinsky nerád rozprávam. Táto mŕtva reč sa mi nikdy nepáčila. Najradšej by som hovoril po nemecky. Toho jazyka sa ani teraz neľakám.

Matej: Tento jazyk síce poznám. Ale ostatní tu prítomní králi ho neovládajú. Prosím, hovor po slovensky. Ty tento jazyk ovládaš a ja tiež. So Slovákmi som sa často stretával, zvlášť s Liptákmi. V Čechách som bol aj vo väzení, z ktorého ma povolali za kráľa. Moja prvá manželka Katarína bola Češka, a tak som si na tento jazyk veľmi zvykol. Aj môj nástupca Vladislav ti bude vďačný, ak sa týmto jazykom s nami budeš rozprávať.

Vladislav: Dobre, dobre.

Ľudovít: Ja som bol tiež poľským kráľom a hoci Poliakov som nemal veľmi rád, ale predsa po slovensky aj rozumiem aj viem hovoriť.

¹⁸² Bolo zistené, že prvý raz bola koruna použitá až pri korunovácií kráľa Štefana V., ktorý bol korunovaný dvakrát v r. 1245 a r. 1270.

Štefan: Ani mne tento jazyk nie je neznámy. Keď som bol uhorským kráľom, mal som pod svojou vládou viac Slovákov než tak zvaných Uhrov. Ani som nebol nepriateľom cudzích obyčajov a jazykov. Ustanoveniami a obyčajmi svojich predkov som sa veľmi neviazal. Ale čo, kde bolo dobré, buď u Nemcov alebo Slovákov, hneď som nasledoval a uviedol medzi mojich rodákov.“

Bartolomeidesovo vykreslenie Mateja I. a Jozefa II. ako vzdelaných panovníkov, ovládajúcich jazyky spravovaných krajín, a preto schopných komunikovať bezprostredne aj so slovan-ským obyvateľstvom, nie sú vyfabulované. Túto skutočnosť potvrdzuje aj moderný historický výskum. Rovnako je známe, že si Jozef II. nepotrpel na okázalosti. „Osvietenstvo a racionalizmus poznačili aj osobný život cisára. Neznášal dvorské ceremónie a etiketu, skromnosťou v jedení, pití a obliekaní chcel byť príkladom svojim poddaným. Na rozdiel od svojich predchodcov už pred nástupom na trón sa dokonale oboznámil so svojou ríšou. V jednoduchom odeve na malom kočiari v sprievode často len jedného kočiša precestoval aj zapadnuté kraje.“¹⁸³

Rozmlouvání dal Bartolomeides aj výrazný náboženský akcent. Jozef II. sa po príchode do kráľovstva mŕtvych teší z toho, že jeho duch je stále živý: „*Duch můj nemůže na zmár přijíti.*“ V kráľovstve ho navyše očakávajú jeho rodičia, otec František I. Lotrinský a matka Mária Terézia, ktorá aj tu dodržiava náboženské zásady a venuje čas modlitbám, a každodennú pobožnosť vykonávajú takisto králi: „*Pobožnosť sa na týchto miestach neu-menšuje, ale prekvitá.*“ Bartolomeides ústami kráľovskej autority poučuje o súvisi medzi pozemským a večným životom. Účasť na večnom živote začína mať človek už v pozemskom živote a nádej na večný život je aj pre kráľa veľmi dôležitá a nesmrteľnosť dáva jeho pozemskému putovaniu zmysel. „*Matej: Nádej na nesmrteľnosť je v živote najväčšie potešenie a po smrti najväčšie*

¹⁸³ SEGEŠ, Vladimír – MRVA, Ivan: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 214.

šťastie človeka. Jozef: Kráľovské žezlá a koruny bez nej nič nie sú, len trápenie. Dáva im pravú hodnotu a cenu.“ Až v ríši mŕtvych Jozef nadobúda pokoj a dosahuje blaženosť: „*Pravda, čo som nemal vo svete i v úrade kráľa a cisára, to som tu dosiahol, pokoj a úplne šťastie, za čo naveky budem vzdávať vďaka Bohu.*“ Týmto optimistickým náhľadom na ľudský život končí dielo, v ktorom sa princípy klasicizmu spájajú s ideami osvietenstva. Nazeranie na udalosti a ľudí z lepšej stránky je príznakom Bartolomeidesovho autorského postoja vôbec. Z tejto perspektívy sa usiluje zachytiť aj výsledky politických činov Jozefa II. a zároveň ponúknuť čitateľovi ich jednoznačnejší a objektivizovaný výklad.

Edičné sprístupnenie

Na tomto mieste je vhodné pripomenúť názor literárneho historika Jozefa Minárika, skúseného editora a textológa, ktorý vyslovil ešte pred tromi desaťročiami. Minárik hovorí o obmedzenom a zlomkovitom poznaní súboru konkrétnych textov staršej slovenskej literatúry, na základe ktorých nemožno objektívne charakterizovať jej literárne premeny. „Pri koncipovaní literárnych dejín možno zachovať výberový postup materiálu a nesústredovať sa na detailnú plnosť obrazu, ale interpretácia založená len na poznaní malého zlomku literárneho materiálu neumožňuje podať základné a najvýraznejšie črty literárneho vývinu, cez ktoré by sa mal dostať do nášho dnešného literárnohistorického vedomia, ba zvädza – okrem iného – k subjektívnemu a ľubovoľnému výberu i hodnoteniu materiálu, čo sa prejavuje aj v rozsahovej disproporčnosti, v nadhodnotení alebo podhodnotení literárnych javov. Predimenzovanie alebo poddimenzovanie materiálu skresľuje skutočný literárny vývin.“¹⁸⁴ Rozšíriť materiál ovú základňu staršej slovenskej litera-

---

¹⁸⁴ MINÁRIK, Jozef: K problematike staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 37, 1990, č. 2, s. 173.

túry o text, ktorý nesie v sebe odkazy na renesančnú a antickú literatúru a v dejinách slovenskej literatúry reprezentuje jej novú etapu (etapu modernizácie), považujeme za veľmi dôležité. Novou edíciou má toto dielo šancu dostať sa do pozornosti vedeckej a odbornej obce a v preklade do modernej slovenčiny aj širšej čitateľskej verejnosti. Do úvahy treba napokon zobrať aj fakt, že sa nevyskytuje bežne ani v knižniciach, ani v digitalizovanej podobe na internetovej stránke niektorej z pamäťových inštitúcií.¹⁸⁵ Preto si vyberáme (ako adekvátne riešenie) kritické vydanie diela s pripojeným komentárom osvetľujúcim text po stránke vecnej a jazykovej s dôrazom položeným aj na výklad lexiky. Na potrebu vypracovania slovníka – ako predpokladu správneho porozumenia textu čitateľom – upozorňuje český textológ Jiří Daňhelka: „Je třeba počítat s tím, že u památek z 16. až 18. století je nutno v edicích připojovat slovníčky obsáhlejší a propracovanější, protože lexikální stavba jazyka té doby není prozkoumána a objasněna a ani jazykově vzdělaný čtenář nemá možnost najít poučení o významu některých slov v slovnících.“¹⁸⁶ Slovník však v tomto prípade nie je nevyhnutný, keďže text vychádza aj v preklade do modernej slovenčiny, čím sa bariéra nezrozumiteľnosti odstraňuje. Dielo sprístupnené v preklade umožňuje recipientovi sústrediť sa viac na jeho myšlienkový obsah. Čítanie neprerušované listovaním v komentári predpokladá navyše aj lepšie vnímanie jeho výrazovej formy. Pritom nešlo o takú veľkú prekladateľskú výzvu, ani z hľadiska rozsahu ani štýlu a vetnej skladby, aká stála pred filológom Jozefom Nižnánskym pri tlmočení *Bajzových príhod a skúsenosti mladíka Reného* (1970) či Fándlyho *Rozprávok roz-*

¹⁸⁵ Publikácia sa nachádza iba vo fonde Lyceálnej knižnice v Bratislave, sign. ŠG 180. Pozri KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. Zv. I. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 235 (záznam 801) .

¹⁸⁶ DAÑHELKA, Jiří: *Textologie a starší česká literatura*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2013, s. 27.

marných a poučných (1973).¹⁸⁷ Pri preklade sme sa nemuseli krčovitou pridržať originálu, lebo paralelne s ním uverejňujeme aj transkribovanú podobu textu.

Transkripcia textu nevyžadovala riešiť zložitejšie textologické operácie. Keďže nejestvujú doklady o dodatočných autorských zásahoch a o textovom vývoji diela. Preto nebolo treba pracovať s pojmami „vôľa autora“, „posledná vôľa autora“ alebo „tvorivá vôľa autora“ ani podrobiť estetickému hodnoteniu niekoľko odlišných edícií diela.¹⁸⁸ Teda vydanie z roku 1790 možno pokladať za autorsky a geneticky definitívne. Náročnejším sa nám pri transkripcii textu javilo označovanie kvantity a mäkkosti.¹⁸⁹ Menšie nároky na editorskú prácu kládla úprava interpunkcie. Pritom sme mali na pamäti dôležitú zásadu sformulovanú translatológom Jozefom Felixom, ktorý varuje pred subjektivistickým transformovaním textu: „hlavnou starosťou našou má byť *podat' čo najautentickejší text nášho spisovateľa-klasika*, taký text, v ktorom by bol autor tým, čím vskutku bol, taký text, ktorý by čo najvernejšie podával jeho vlastnú myšlienku i štylizáciu tejto myšlienky.“¹⁹⁰ *Rozmlouvání* skoncipované vo výrazne slovákizovanej češtine, je aj ukážkou dobovej jazykovej kultúry. Sám Bartolomeides hovorí, na čo sme už upozornili, že kombinuje český a slovenský jazyk.¹⁹¹ Transliterovaný (diplomatický) prepis vynechávame z dôvodu pomerne veľkej chybovosti pôvod-

¹⁸⁷ Bližšie o diskusiách, ktoré predchádzali prekladom Bajzovho a Fándlyho diela píše K. Rosenbaum (Úlohy našej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 271).

¹⁸⁸ BAKOŠ, Ján: Aktuálny význam estetického princípu v textológii. In: BAKOŠ, Ján: *Literárna história a historická poetika*. Príspevky k metodológii literárnej vedy. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973, s. 61.

¹⁸⁹ Na problémy pri transliterácii starších textov upozorňuje Gáfríková: „Uvedomujeme si, že dodatočné ‚reštaurovanie‘ označovanie kvantity a mäkkosti je jedným z najvratkejších miest na území textologickej teórie a editorskej praxe.“ (Gáfríková, G., s. 27)

¹⁹⁰ FELIX, Jozef: O vydávaní klasikov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 69, 1953, s. 1136 – 1137.

¹⁹¹ Pozri poznámku 50.

nej tlače.¹⁹² Treba však povedať, že sa tento postup v prípade pamiatok staršej literatúry aplikuje iba výnimočne.¹⁹³ Transliterovaný prepis využívajú hlavne jazykovedci a historici, ktorých vedie k takémuto postupu predmet ich výskumu.

Učinené zmeny ilustrujú dve krátke ukážky, ktoré nasledujú za sebou v tomto poradí: transliterovaný text, jeho transkribovaná podoba a preklad do modernej slovenčiny.

I.

Matěj, gsa y w dolnjm Swětě, tak gako w hornjm rychlý, hned byl hotow, ssel do mořského Příwozu čekage Jozefa, kterého z lodičky spěssně vystupowati wida, takto promluwil: Wjteg Monarcho Weliký! wjtej Bratře a Towyryssi můj! Gá zde na břehu mrtwého Moře stojm, abych Tě, na Lodičce Cháronowé přicházegjcýho, Gménem wssech Uherských Králů pozdrawil.

Matěj jsa i v dolním světě, tak jako v horním rychlý hned byl hotov, šel do mořského přívozu čekaje Jozefa, kterého z lodičky spěsně vystupovati vida, takto promluvil: Vítej, monarcho veliký! Vítej, bratře a tovariši! Já zde na břehu Mrtvého moře stojím, abych tě na lodičce Charonové přicházejícího jménem všech uherských králů pozdravil.

Matej i v dolnom svete taký rýchly ako v hornom, bol hned' pripravený ísť do morského prístavu a počkať tam na Jozefa. Keď ho uvidel chvatne vystupovať z loďky, prehovoril k nemu takto: Vitaj, veľký monarcha! Vitaj, brat a priateľ! Tu stojím na brehu Mŕtveho mora, aby som ťa hned' pri výstupe z Cháronovej loďky pozdravil v mene uhorských kráľov.

¹⁹² Pozri poznámku 5.

¹⁹³ „K vydání dochováajícímu původní pravopisnou podobu předlohy, tj. k vydání transliterovanému (diplomatickému), se v současné době přistupuje jen ve zvláštních, speciálně zdůvodněných případech, kdy by transkribované vydání nemohlo splnit požadavky na edici kladené.“ In: VAŠÁK, Pavel a kol.: *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Praha : KAROLINUM, 1993, s. 196.

II.

Na mau vlastnj a osobytnau Rozkoss a Pohodlj nic sem neobrácel. Mé Raucha bylo dost sprosté a chatrné: můg Pokrm, Nápoj obyčegný.

Na mou vlastní a osobitnou rozkoš a pohodlí nic sem neobrácel. Mé roucho bylo dost sprosté a chatrné. Můj pokrm, nápoj obyčejný.

Na můj vlastný, osobný pôžitok a pohodlie som nič nepoužil. Môj odev bol celkom jednoduchý a skromný, môj pokrm a nápoj obyčajný.

Teda dva spôsoby sprístupnenia Bartolomeidesovho *Rozmlouvání* – preklad do súčasnej slovenčiny a jeho transkribovaná verzia, aplikované súčasne v rámci jednej edície, majú byť príspevkom k objektívnemu zhodnoteniu diela ako literárnej pamiatky.

Zásady prepisu

Edíciu sme pripravili podľa vydania *Rozmlauwánj Jozefa Druhého s Matěgem Prwnjm Korwjnus řečeným, w Králowstwj Zemřelých Při Přjtomnosti některých giných Vhershých Králů držané*. W Praze, wytisštěné Roku 1790. 32 s.; 8°. Lyceálna knižnica v Bratislave, sign. ŠG 180.

Pri edičnom spracovaní textov sme uplatnili tieto zásady:

1. Prepisujeme au > ou, g > j, ě > g (regiment, Lugoš), j > í, f > s; ff > š, v > u, w > v, y > i.
2. Začiatkové veľké písmená v úvodných veršoch upravujeme podľa logického interpunkčného zmyslu (odstraňujeme dobový úzus používať veľké písmená na začiatku každého verša).
3. Upravujeme písanie veľkých písmen pri niektorých pojmoch podľa terajšieho úzu, s výnimkou adjektíva boží a jeho odvodenín/derivátov ponechávame v pôvodnej podobe.
4. Ponechávame pôvodné členenie textov na odseky.

5. Zásahy v pôvodnej interpunkcii robíme iba v záujme čitateľskej zrozumiteľnosti obsahu. Preto zväčša rušíme dvojbodky a bodkočiarky a tohto dôvodu tiež skracujeme neúmerne dlhé súvetia.
6. Zachovávame pôvodnú kvantitu.
7. Zjednocujeme autorove nezhody v dlžení a v mäkkení: byti a býti > býti; dokonálá, dokonalá > dokonalá; Cháron, Charon > Charon; krestanská, krestianská > kresťanská; minění, mínění > mínění; mne, mně > mně; moji, mojí > mojí; ó, o > ó; podlé, podle > podlé; potřeba, potřebí > potřeba; řetkev, řetkev > řetkev; tím, tím > tím; tolerancia, tolerancia > tolerancia; Veliký, Veliký > Veliký; všech, všech > všech, živobití, živobytí > živobytí.
8. Latinské citáty prepisujeme bez zmien a ponechávame v kurzíve.
9. Písanie predpôn s, z ponechávame podľa originálu.
10. Písanie predpôn nay, ney a spojky ay upravujeme: naj, nej, aj.
11. Opravujeme tlačové chyby: muž > muž, trun > trůn, ustava-
vičné > ustavičné, zůstávati > zůstávati.
12. Kondicionálne väzby píšeme oddelene: kdoby > kdo by, na-
čby > nač by, sícbych > síc bych, takby > tak by, žeby > že by.
13. Podľa súčasnej pravopisnej normy píšeme i/y v slovách: Bar-
koczy > Barkoczi, bezpochybi > bezpochyby, budoucý > budo-
ucí, ceremonyi > ceremonii, cýl > cíl, cýrkev > církev, cýsař >
císař, cyzý > cizí, časých > časích, člancých > člancích, čtiridcet
> čtyřidcet, dopomócy > dopomoci, dotíče > dotýče, husytů >
husitů, Katarýna > Katarína, kdosy > kdosi, Korvýnus > Kor-
vínus, líbylo > líbilo, Liptácy > Liptáci, Marya Therezya > Ma-
ria Therezia, měsýc > měsíc, mezy > mezi, mnozý > mnozí,
musý > musí, muzyka > muzika, milyon > milion, nachilní
> nachylní, napomócy > napomoci, nasylný > násilný, nej-
višší > nejvyšší, neomilní > neomylní, nemocy > nemoci, ne-
omilně > neomylně, nocy > noci, nosyli > nosili, obrácým >
obracím, obýrali > obírali, osobytnou > osobitnou, palatyn >
palatin, poddaných > poddaných, pomocy > pomoci, porazyl

> porazil, práce > práci, příčini > příčiny prosyl > prosil, prosím > prosím, přicházející > přicházející, přichází > přichází, příjmi > příjmý, Rakousých > Rakousích, sedlácy > sedláci, sy > si, sýla > síla, sýce > síce, Slovácy > Slováci, srdcy > srdci, stojící > stojící, stolicy > stolicí, tanečnicý > tanečnicí, tisíc > tisíc, tisíce > tisíce, tolerancy > tolerancia, tovaryš > tovariš, truhli > truhly, tyranni > tyrani, tytul > titul, usyloval > usiloval, usylovnost > usilovnost, věcy > věci, velící > velící, vynšovati > vinšovati, vojácy > vojáci, vyfrizyrovati > vyfrizirovati, vyrobly > vyrobil, vyslancy > vyslanci, výtěžící > vítězí, y > i, zakusyl > zakusil.

14. Píšeme spolu: a neb > aneb, a nebo > anebo, bez pochyby > bezpochyby, do cela > docela, i hned > ihned, jak náhle > jak náhle, jen že > jenže, mezi tím > mezitím, na kolik > nakolik, na krátce > nakrátce, na před > napřed, na rás > narás, na zmar > nazmar, nad mír > nadmír, nad to > nadto, ne jen > nejen, o nedlouho > onedlouho, po dnes > podnes, po malú > pomalu, před tím > předtím, při tom > přitom, sto tisíc > stot tisíc, tak hle > takhle, tak že > takže, tři krát > třikrát, v pravdě > vpravdě, v stříc > vstříc, více krát > vícekrát, z částky > zčástky, z počátku > zpočátku.
15. Píšeme oddelene: předemnou > přede mnou.
16. Píšeme so spojovníkom časticu -li: není-li, přijmete-li; zná-li.
17. Upravujeme pravopis v slovách: hussita > husita, královské > královské, million > milion, obvinuje > obvinuje, obveseloval > obveseloval, officír > oficír, protesstant > protestant, radda > rada, rakousské > rakouské, snal > sňal, treffilo > trefilo, vesselé > veselé.

**Rozmlouvání Jozefa Druhého
s Matějem Prvním Korvínus
řečeným v království zemřelých
při přítomnosti některých jiných
uherských králů držané**

*Když toto čtete Slováci,
a vy pod Tatrou Liptáci;*

*když Matiaše krále zníte,
i na Jozefa vzpomníte,*

*neb k jejích dobré památce
psáno toto bylo krátce.*

Císař a král Jozef Druhý skončiv chvalebně svůj zemský běh postavil se na kraji brehu Mrtvého moře. Hned k službě jeho přítomen byl Charon, jediný toho moře plavec a vozka, aby jej na druhou stranu do krajín vyvolenců převezl. Slyšeli napřed o příchodě jeho uherští králové, kteří v těch blahoslavených místech bydleli a jednomyslně uložili, aby Matěj První, Korvínus řečený, jménem všech jemu vstříc šel, jej přivítal, do shromaždění jejích uvedl. Matěj jsa i v dolním světě, tak jako v horním rychlý hned byl hotov, šel do mořského přivozu čekaje Jozefa, kterého z lodičky spěšně vystupovati vida, takto promluvil: Vítej, monarcho veliký! Vítej, bratře a tovariši! Já zde na břehu Mrtvého moře stojím, abych tě na lodičce Charonové přicházejícího jménem všech uherských králů pozdravil.

Jozef: (sám k sobě) Jest to jistě vznešený stín Matěje Korvína, krále uherského. (K němu:) Zdrav buď, králi veliký! Zdrav buď! Těším se, že po vykonaném prácném běhu mém v světě s takovým králem obchod míti mám. Děkuji tobě za pozdravení, i všem spolukrálům našim. Jak pak zvěděli ste, že sem k vám přijít měl?

Matěj: Alžběta princeska nám pověděla, že nádejě život při tobě již nebyla, a žes ji v několik hodinách nasledovati měl. Proto sem tobě vstříc poslan, a raduji se, že se s tebou shlédati můžem. Pokud si v světě byl, vždy sem se chtivě na tebe ptal. Tvůj regiment se mně velice líbil. – Odpustiž ale, císaři veliký, že tobě tykám a císařským královským titulem tě nepředcházím.

Jozef: Já sem zbytečných titulů ani v světě milovníkem nebyl. A zde to tím méně žádám, poněvadž s osobou sobě rovnou, s králem nad císaři vítězícím mluvím.

Matěj: Ovšem, císaři veliký, my sme sobě tuze rovní, a to ne jen v úradě a hodnosti, kterou sme v světě nosili a měli, ale také v regimentě a přípádnostech.

Jozef: Z toho sa těším, a jen to ještě žádám, aby mou usilovnost a ctnost svět naposledy tak uznal jako tvou. Mé mínění vždy dobré bylo.

Matěj: Buď dobré mysli, císaři veliký! Žádost tvá se naplní.

Uznají to lidé, ale jen nyní po tvé smrti, jako se i se mnou stálo. Nyní pod! Uvedu tě k ostatním králům uherským, kteří tě očekávají. Tam najdeš svatého Štěpana, tam Ludvíka Velikého, tam tebe i můj postupník Vladislav očekává.

Jozef: Poďme tedy. Ó, jak se již plní má nádej, kterou sem v životě měl, a obzvlášť při smrti se těšil! Pravdu sem pověděl: Duch můj nemůže nazmár přijíti!

Matěj: Nádej nesmrtnosti jest v životě největší potěšení a po smrti největší štěstí člověka.

Jozef: Berly a koruny královské bez ní nič nejsou než trápení. Ona jím pravou váhu a cenu dává.

Matěj: Aj ted' houf králů! Vstáli a jdou nám vstříc. Ten přední jest svatý Štěpan.

Jozef: Ctím vás, ctím vznešení a svatí stínové mých předkův. A tebe svatý Štěpane napřed. I tebe, jenžs ze všech uherských králů nejmocnější byl. Tebe Ludvíku Veliký! Ted' mně k vám přivedl Matěj: Přijmete-li mně mezi sebe?

Štěpan: Vítej, císaři a králi veliký! Vítej u nás! Přijímáme tě a radi máme mezi sebou.

Jozef: Ale já korunovaný nejsem, a tak snad mezi vás nepřínaležím!

Ludvík: Krále nečiní koruna, ale uřad. U nás předsoudky a hádky o korunách místa nemají.

Vladislav: Na světě se ovšem na to hledí, ale zde ne. Tys předce králem byl, a to velikým.

Matěj: Já sem dvakrát korunovaný; ale by mně to málo bylo prospělo, kdybych se nebyl proti mým nenavistníkům brániti uměl. Nejprv sem byl korunován korunou z mrtvého těla krále Štěpana vzatou. Neb obyčejná koruna byla v zastavě u Fridricha císaře, od kterého sem jí násilně dobývati musel. Tak potom znovu korunován sem. Mnoho již lidské krve pro tuto korunu vylito jest.

Vladislav: Mně pro ní bojovati potřebí nebylo. Já sem jí rád na sobě měl a mého syna Ludvíka Druhého hned v druhém života jeho roku ní sem ozdobiti dal.

Matěj: Můj otec a já mnoho sme pro ní podstoupili.

Jozef: Já také dosti sem pro to trpěl, že sem jí z Prešpůrku do Vídně přestěhoval. Než dnes sem tak šťastný, že s nejprvnějším uherským králem, se svatým Štěpanem mluvit můžem. Mám nádeji, že zvím, odkud a jak táto koruna do Uher poslaná byla.

Štěpan: Rozličná jsou, jak slyším, o tom na světě domnění. Pověděl mi kdosi, že by jí někteří za poslanou z nebe drželi, a jiní, že smýšlejí, že by pro kníže polské shotovená, ale potom mně, napomenutím anjela Božího, odeslaná byla. Tomu ale jest takto: Ta koruna ještě pro mého otce přihotovená byla. Císařové římsí, kteří v Konštantinopolu panovali, obyčejně takové koruny a s nimi aj královské hodnosti v tý časy rozdávali. A proto anebo jí císař Constantinus Porphyrogenita řečený otci mému daroval, anebo můj otec pro sebe v Konštantinopolu skrze některého řeckého řemeslníka shotoviti dal, anebo některému řeckému králi, jehož přemohl, z hlavy sňal. Dost na tom, že nám jí papež Sylvester posvětil.

Jozef: Ale proč se anjelskou jměnuje?

Štěpan: Že obrazy anjelů na ní vyryté sou.

Jozef: A svatou proč se nazývá?

Štěpan: Poněvadž jest posvěcená, to jest k tomu oddělená a odečtěná, aby byla znamením nejvyšší královské hodnosti, kterou sem já první pod tím jménem měl, mojí pak předkové pod jménem knížat a vudců nosili. Ale, císaři veliký, když tě Bůh k nám přivedl, vypravůj nám své příběhy, o kterých, pokud si živ byl, každá počta mnoho novin přinášela! Čas jest, abychom z tvých ust něco slyšeli.

Jozef: Vděčně, ale prve bych žádal spatřiti mou milou matku. Kdež pak jest ona? Zná-li ona již, že já sem svět zanechal? Ona bezpochyby s mým regimentem nehrubě spokojená byla.

Štěpan: Ona nyní vykonává svou nábožnost, kterou když skončí, hned sem přijde. I my sme jen nyní naší nábožnost vykonali. Včasně, ó, císaři veliký, a v ranních hodinách ze světa si se vybral. Tys bezpochyby i k pracem svým tak včasný byl. Tvá matka tebe viděti jest velmi žádostivá.

Jozef: Tehdy ona svou nábožnost i zde ještě nenechala a neumenšila, v které na světě králů a arcibiskupů převyšovala, jako onen pověstný arcibiskup ostrihomský František Barkoczi v svém strany protestantů k ní poslaném psání zjevně uznal a vysvědčil.

Štěpan: Nábožnost v těchto místech se neumenšuje, ale rozmáha. Co se ale tvého regimentu dotýče, s tím ona ovšem zpočátku nehrubě spokojená byla, ale potom mysl svou proměnila. Tvůj otec František jí přemluvil.

Jozef: Ó, můj milý otče, já a mojí bratří tobě mnoho povinní sme! Tys naše vychovávání tak spořádal, že za něj ani před nebem, ani před světem styděti se nám nepotřeby. Ó, kdybych tě jen čím spíš spatřiti a políbiti mohl!

Matěj: On hned s tvou matkou přijde. Mezitím mluvmе o našich věcech. Mně opět na paměť přichází ta veliká podobnost, která mezi tebou a mnou se nalezá, jest trojí. Nejprv v způsobu zprávy a panování, potom v privátném životě a obcování a ještě v odměně, kterou sme od světa obdrželi. Za živobytí poznani nejsme. Nevděčnost byla odplata, kterou sme dosáhli. Mně se jen po smrti spravedlnost stála, a to se bezpochyby i při tobě naplní. Jen nám vypravuj aspoň některé své příběhy.

Jozef: Vděčně. Ale kterým jazykem? Latinsky nerád mluvím. Táto mrtvá řeč se mi nikdy nelíbila. Německy bych nejraději mluvil. Tohoto jazyka se i nyní nestydím.

Matěj: Já síce tento jazyk znám, ale ostatní králové zde přítomní nevědí. Prosím, mluv slovensky. Ty tento jazyk víš a já také. Se Slováci sem mnoho obcházeli, i je miloval, obzvlášť Lip-táků. V Čechách sem byl i ve vězení, z kterého sem na království povolán. Má první manželka Katarína byla Češka, a tak tomu jazyku tuze sem privykl. I můj nastupník Vladislav vděčný bude, jestli v tomto jazyku s námi promluvíš.

Vladislav: Dobře, dobře.

Ludvik: Já take polským králem sem byl. A ačkoli sem Poláků nehrubě miloval, však předce slovensky i rozumím i mluvíti umím.

Štěpan: Ani mně neznám není jazyk tento. Jsa uherským králem víc sem pod svou zprávou měl Slováků než vlastně řečených Uhrů.

Aniž sem byl nepřitelem cizích mravů a jazyků. Já sem se ustanoveními a mravů mých předků tuze nevázal. Ale, co kde dobrého bylo, buď u Němců neb Slováků, hned sem nasledoval a mezi mých uvedl.

Jozef: Jeden učený muž za času panování matky mé Marii Therezii to uhádl a proukázal, žes ty své zákony od tak řečených Franků pujčil a od slova do slova přepsal.

Štěpan: Pravdu pověděl. Žáden rozumný tak se vázati nebude, aby nic jiného, než co předkové pověděli a ustanovili, činiti neměl. Lidské zákony a ustanovení jsou a musejí býti proměnitelné jako jiné všecky věci na světě. Medlé, co byl zákon Mojžišu světský a co se s ním stálo? Byl jménem Božím vydán a povědíno, že věčně trvati bude. Ale to věčně znamenalo dlouho, potom i jemu konec přišel.

Matěj: Kdyby okolostejnosti a potřeby krajin a národů vždy jednostejné byli a v jedné míře zustávali, tak by ovšem nedobře činil, kdo by moudrá ustanovení starých rušil. Ale ustavičné proměny v světě i zákony činějí proměnitelné.

Jozef: Ó, kdyby mnozí lidé tak smýšleli, tak bych já mé dobré minění byl skutečně vykonal a můj plán doplnil, který z mého vypravování porozumíte, které vám k vůli v slovenském jazyku vyčítovati budu. Počátek mého v Uhřích panování byl neobyčejný, a proto mnohým se nelíbil. Jaknáhle má milá matka své panování spolu s živobytím skončila, ihned sem listy a patenty po všech uherské zemi stolicích rozeslal, v kterých sem stavům krajinským smrt mé drahé matky oznámil a, že já sem regiment zaujal, osvědčil. Spolu však také sem slíbil, že jejích svobody na svém místě zanechati chcem. O sněmu krajinském v takových okolostejnostech potřebném a obyčejném a o korunování žádnou zmínku sem neučinil. Áno, k tomu sem ani potom přivoliti nechtěl. Měl sem toho své příčiny, ktoré že dobré byly, i nyní se domnívám.

Matěj: Věřím. Ale tu si se zmýlil. Kdybys byl toto nepominul, byl bys si snad více vykonal. Proč se korunovati nedal?

Jozef: Mně se to i zbytečná věc i škodlivá býti zdála. Přítelem ceremonii nikdy sem nebyl, a měl sem přísloví: Co se nakráťce konati může, nač by se prodlužovalo? A kratší cestou, i když nebezpečná byla, vždy sem raději šel než delší. Také přísahou ruce sobě z vazati dáti sem nechtěl, v ponapravení věci, které se mi nedobré zdaly.

Matěj: Rozumím. Ale co se korunování dotýče, to by ovšem v některých krajinách zbytečně se zdáti mohlo. Kde však na něm tolik k zachování obecného pokoje a k spokojení podaných záležitostí, jako v mé vlasti, nemá se vynechati. Musíme se pokud možně dlé předsoudků a domnění lidských řídit. A proč bychom medleli tu radost národům nepřáli, kterou z korunování mají a za kterou poddaností se odměňují. Já sem dvakrát korunovaný a byl bych ještě i vícekrát k tomu přivolil, kdyby to štěstí poddaných mých bylo vyhledávalo.

Jozef: A čož s přísahou bude?

Matěj: Ta se, nakolik stav a obyčej jiných okolních národů a království a rozličné v světě proměny dopouštějí, zachovati musí.

Jozef: Jakový pak byl tvého králování počátek?

Matej: Též neobyčejný. Byl sem násilně na poli Rakoš za krále vyvolen. Palatin a jiní někteří velicí pánové byli proti tomu. Ale můj ujec Michal Szilagyi přišel k volení noveho krále s čtyřicet tisíci vojska, obklíčil sněm, až i zvolali: Živ buď král Matěj Korvínus! A tak z ohledu na počátek jsme sobě dosti rovní.

Jozef: Po dosednutí na trůn všelijak sem se usiloval štěstí poddaných mých napomáhati. A k tomu cíli vzal sem před sebe ponapravení veškerého stavu. Zlepšiti sem chtěl zákony krajinské a způsob zprávy podlé nynějších potřeb a okolostejností národů časů našich obnoviti. Náboženství, mravy, školy, řemesla, kupectví, dělání rolí a všecko s čím se poddaní moji anebo obírali, aneb dlé mínění mého obírali měli, zvelebiti, očistiti a utvrditi sem se usiloval. K tomu cíli vydal sem nesčíslná úřazení a roz-

kazy. Při tom při všem sám sem nejvíc pracoval, bděl, potil se a unavil. Můj život královský, nic jiného nebyl než práce a ustávání. Všeho pohodlí sem se odřekl. Rozkoše a obveselení jiným králům obyčejné, aneb velmi zřídka, aneb naskrz sem neužíval. Důchodky na osobitné mé potřeby, na nadherný pokrm, nápoj, oděv, komonství sem neobrácel, ale skrovně živ byl, vše jen proto, abych mých poddaných byl šťastných učiniti mohl.

Matěj: Jistá věc jest, že dobře kralovati není pohodlí, ale práce veliká. Já sem toho těž dosti zakusil. Já sem také krajinu uherskou v lepší spůsob, jak přede mnou byla, uvesti chtěl. A to se mi zčástky i podařilo. Náboženství síce tak sem nechal, jak sem jej nalezl. Ale při ostatním tak sem se choval jako ty. Umění, kunšty, řemesla sem obživil a zvelebil. Při tom při všem sám sem také nejvíc pracoval. Jenže mně někdy má druhá manželka podpírala. Ó, kdyby mi jen časté a téměř ustavičné vojny překážku nebyly činily!

Jozef: A mně také v běhu počatém vojna překážku učinila. Síc bych aspoň ty tři hlavní věci a některé s nimi spojené byl dokonale vyrobil a utvrdil.

Matěj: Které jsou ty věci?

Jozef: Tolerancia, ponapravení duchovního stavu a osvobození lidu sedlského od otroctví. S tolerancii hned sem prvního roku vyšel na světlo, skrze kterou navrátili se protestantům svobody církevní, nakolik možné bylo bez ublížení a pohoršení římsko-katolické církve.

Matěj: Proč pak pod jménem toleranci? To se pro nich zdá býti nešíkovne, poněvadž oni již předtím svobody měli, krajinskými zákony stvrzene, a tak *tolerati* nazvani byti nemohou.

Jozef: Víím. Mně k tomu tyto pohnuly příčiny. Předně pod jménem toleranci rozuměl sem křesťanskou společnou snášenlivost a lásku, která na náboženství ohled má, a v tom záležit, když lidé rozdílného náboženství, návek a ceremonii, se vespolek nepřenasledují, v nenávisti nemají a násilí svědomí jeden druhému nečiní. Když každá stránka pokojně Bohu slouží, bližního miluje a s jinými obecné dobré napomáhá. Tato tedy tolerancia

byla křesťanská tolerancia, měla býti společná a protestantům za ní stydět se nebylo potřebí. Po druhé, pod tím jménem chtěl sem tu svobodu učiniti obecnější, aby nejen uherští, ale i čeští, moravští, slovánští, charvátští a sedmohradští protestantové jí účastni se stali. Po třetí, tím sem katoliků upokojiti, a učiniti chtěl, abych jich to méně bolelo. Ještě skrze toleranci chtěl sem budoucí spojení protestantů s katolíky osnádniti, které nikdy možné nebude, pokud obojí stránka na své osobní svobody odvolávati se bude.

Matěj: Týto příčiny jsou veliké, já s tebou docela smýšlím. To jméno se mně velice líbí, a kdybych na světě byl, ne jináč bych učinil. To se bezpochyby i protestantům velice líbilo?

Jozef: Na větším díle ovšem jen někteří ještě k tomu vinšovati, aby tyto jejich svobody zákony krajinskými byly stvrzené, v čem můj bratr a nástupník Leopold jejich žádost vyplnil. Ale, ó králi, jak můžeš schvalovati toleranci, když jí na světě nezachoval? Víím, žeš husitů potlačil, kteří v Uhřích bydleli, a proti svému vlastnímu tchánovi pro náboženství bojoval si.

Matěj: Nesnášenlivost ta nepošla ode mně, ale od jiných. Litují toho dosti, že sem se proti mému milému testovi Jířimu Poděbradímu popuditi dal. Při tom však to tvrditi můžem, žeť sem vojnu proti němu ne tak pro náboženství jako ráději z jiných příčin védl. Žádost panství k tomu mně přivedla. Nebo sem českým králem býti chtěl. Co se ale uherských husitů dotýče, kteří v horních stranách, obzvláště mezi Zvolenom a Košicemi bydleli, při těch toleranci sem též zachoval. Nebo jaknáhle se mi poddali, nejen v pokoji sem je nechal, ale také jejich vudce Jana Jiskru, který mého otce několikrát na hlavu porazil, do počtu magnašů uherských sem položil a za přítele přijal. Ovšem, že u mně tolerancia tak dokonalá jako u tebe nebyla. To však v mých časích ani nebylo možné. I tvá tolerancia ne hned dokonalá byla. Některé věci byly v ní uložené a potom vynechané a opět něco bylo přiloženo, co se v ní naskrze zpočátku nenalezalo, áno, prosto proti ní bylo.

Jozef: Opatrnost mně k tomu védla, abych se v některých člancích podlé mdloby lidí spravoval, a se vším sem narás ven

nevyšel, také hned toto, hned jiné ujal, dodal neb proměnil. Sama však hlavní věc vždy celá a nepohnutá zůstala. Tak ku příkladu byl učiněn rozdíl mezi privátným a zjevným exercitium. Co medlé na tom záleželo? Protestanty svou svobodu vždy měli buď tak, neb jinak se jmenovala. Podobně bylo uloženo, aby ti, jenž k protestantům přistoupiti chtějí, examen prve podstoupili. I tu sama věc, kterou žádali, byla ačkoli ze slušných příčin obmezená. A i to byl bych časem proměnil, co ještě jinak býti mělo, jako sem potom samým skutkem dokázal, když sem jim věže stavěti, zvony míti a svátky jejích způsobem světiti dopustil a skrze to privátné exercitium v obecné proměnil.

Matěj: Ale štola je obtěžovala.

Jozef: Věřím, ale ne mou příčinou. Já sem jí tak nechal, jak sem našel, aspoň do času ze slušných příčin. Tolerancia by nebyla mohla tak lechce uvedena býti, kdyby štola byla odpadla, a přitom sem doufal, že duchovní řád ve větších věcech povolnější míti budem.

Matěj: Snad v tom ponapravení, které si obmyslel a zčástky vykonal?

Jozef: Ovšem. Týkál-li si se ty duchovního řádu?

Matěj: Trefilo se i mně. Důchodky kněžské sem pobíral a obírácel k vojenským potřebám, k zvelebení vysoké školy budínské, ano i k nadobudnutí kněch, které sem po světě shledával, a v Budíně složil.

Jozef: Je-li pravda, že si jednoho z nejpřednějších duchovních do žaláře vsadil a druhého pěsty poličkoval, áno, i do věčného žaláře odsoudil?

Matěj: Pravda. Ten první byl můj učitel, ale potom se s některými proti mně srotil. Já sem ho vlídnými a pěknými slovy k sobě přivolal a potom pod stráž dal. Druhý ale buď neumělostí psaní buď neverností některá města Turkům odjata a mně přínáležící do desk pokoje s Turký učiněného položení zameškal, takže opět nepřátelům do ruků padly. Proto sem jej trestal. Já sem velice přísný býval a bez rozdílu stavu a věku sem pokutoval. Ale však i o tvé přísnosti mnoho sem slyšel.

Jozef: Já sem také přísný byl a býti musel. Neb sem tresty na hrdle a životu spolu i s mučením zrušil, a tak potřebí bylo, abych z druhé strany výstupkům překážku činil.

Matěj: A k nižším stavům, obvzlášť k sedláckému lidu jako výs byl?

Jozef: Tomu sem svobodu tělesnou daroval. Jen mi to líto, že sem mu větší daň nakládati musil. Potřeby vojenské mně k tomu nutily, které byly nevypověděné.

Matěj: Se mnou též tak bylo. Nižších stavů sem velice miloval, ale sem také daně neobyčejné od nich brati musil.

Jozef: Ale s přivolením krajiny?

Matěj: Nedostačil mi čas pro ustavičné vojny, abych se byl mnoho radil a prosil.

Jozef: A ty vojny jaks si vypovídal a začínal s vědomím a přivolením stavů aneb bez nich?

Matěj: Má rada byla u mně, která dobrá-li aneb zlá byla, vypadek věci potvrdil a ukázal. Pokud jiní se radili, já sem již nepřátely těpal a znížoval.

Jozef: Mohl-lis v tak spořádaných okolostejnostech ujíti mrzutosti a nenávisti?

Matěj: Já sem mrzutosti a nepřátel víc měl jak dost. Kdyby mi štěstí vojenské nebylo sloužilo, jistě bych byl o království přišel. Moji černí vojáci mně podpírali.

Jozef: Měl-lis i doma svých nenavistníků?

Matěj: Víc jak dost. Za živobytí svého nejsem poznán, jenom po smrti spravedlnost se mi stála.

Jozef: Jakové námitky tobě činěné byly?

Matěj: Zpočátku říkali, že mladý jsem, a tak pro věk k regimentu nespůsobný. Potom když zbouření proti mně hned tu, hned tam povstalo a i králové do Uher s vojském přitahovali mým nenavistníkům k pomoci, tyto námitky mi činili: že se stavů neradím a s jejich vědomím málo činím, že bez jejich přivolení vypovídám vojny, nakládám daně a já šacujem, že důchodky církevní k světským potřebám obrácím.

Jozef: Toť jsou právě ty námitky, které mně potkaly. Takhle

sme sobě i v tomto rovní. Jaks ale zachoval sobě přízeň nižších stavů, kteří až po dnes na tebe nezapomenuli. Ti až do dneška obyčej mají říkati: Zemřel král Matěj, zemřela s ním i spravedlnost! Králi Vladislav, toto přísloví tebe jakožto postupníka Matěje obvinuje.

Vladislav: To přísloví jen tolik pověděti chce, že po smrti Matěje vyšší stavové nižších opět potlačovati začali. Já sem z mé strany žádnému neublížil. Já sem každému stavu dobře chtěl, ale mou dobrotu zle užívali. Mně žádný stav nectil. Mně v Budíně do oken stříleli, takže sem do Čech utíkat musel. Já sem byl tak chudý král, že sem začasť ani jísti ani pít neměl.

Jozef: Je-li to možné?

Matěj: Tak jest, jak praví král Vladislav. Co se ale mně dotýče, já sem lid sedlský ovšem daní obtěžoval, ale z druhé strany sem jej obhajoval, s ním velmi přívětivě a vlídně obcházel, a tak sem sobě dobrou památku u něho pozustavil. Mně to velice prospělo, že sem v neznámém způsobě mnoho mezi nimi putoval, jejích myšlení, které o mně měli, vyzvěděl, žaloby vyslyšel, křivdy oddalil. Až posavád ještě se rozpomínám na mnohé takové divné a smíšné případy, které sem s nimi a mezi nimi měl. U jednoho sem nocoval, u druhého obědoval v neznámém způsobu. Stával sem se za pocestného, neb řemeslníka, neb oficíra nějakého. Ó, jakové to v těch lidí mělo působení, jakovou buď radost a potěšení, buď strach a zármutek způsobilo, když zvěděli, kdo u nich byl, a jakového hoste měli, co ten s nimi a oni s ním hovorili o královi, o jeho činech, radách mluvili!

Jednou chodil sem po poli a zbloudil sem s mými tovariši od pravé cesty. I trefil sem na jednoho člověka, který své seno na vůz břal, a to seno velikým droukem, který sedláci pavuz jměňují, přitahoval. Měl to dřevo v ruce. Já se ho ptám, kudy by cesta byla. On mi jí tím dřevěm ukázal, tak jako pocestný nějakou holí, kterou v ruce má. Nad tím sem se velice musil diviti, neb to dřevo byl ohavný a těžký drouk. I zastavil sem se při něm a mluvil rozličné věci, až naposledy sem jej k tomu naklonil, že se mnou šel a stál se mým odencem. To byl ten

pověstný Toldy Miklos, člověk neslýchané síly, v kterém sem veliké oblíbení měl.

Opět přišel sem jednou v neznámém způsobě na noc k jednomu školmistrovi nedaleko Budína. Ten byl chudý a mně za nějakého budínského řemeslníka držel. Vděčně mně síce měl, ale k večeři mi jiného předložiti nemohl krom řetkev, která se mu hojně toho leta urodila. Po večeři mně obveseloval muzikou i tancovat učil, kdežto mi jeho žena tanečnicí byla, mně vždy k veselé mysli ponoukal pravíc: *Uti domi Domine Mathia*. Z této jeho přívětivosti k hostem já sem sobě opět jiný žert přistrojil. Radil sem mu, aby svou řetkev do Budína, od kterého nedaleko vzdálen byl, přivezl a ujistil sem ho, že jí dobře rozprodá. Požádal sem ho k sobě na hospodu a pověděl sem mu znamení, podlé kterého se na mně ptáti měl. On skutečně přišel a strážní v bránu města stojící, podlé mého poručení přivedli jej ku mně, spolu i s vozem jeho. Ó, jakovou sem já s člověkem tímto měl rozkoš a on jakový strach, když zvěděl, kdo jsem! Než jeho cesta daremná nebyla, mojí dvořané jeho řetkev kupovati a dobře jí osoliti musili, já pak sem jej nadto obdaroval. Takových kousků mnoho sem měl. S lidmi nižšího stavu, obzvlášť s Liptáci sem byl spokojen, kteří s okolními i jeden veliký vrch ode mně královskou holí jménovali, že sem tam s nimi na honbu chodíval a s nimi na jednom velikém kamenu jídal, který oni až po dnes ukazují.

Jozef: Já sem slyšel, že i knížka o žertovných činech a propovídkách tvých sepsaná se nalézá.

Matěj: Ovšem, já sem veselý býval a vtipné povídky rád i mluvil i slyšel. Ale i o tobě takové spisy chyběti nebudou.

Jozef: Já sem také dosti putoval a na mých cestách divné míval a vídal případnosti. Kdybych sem vypravovati chtěl, co sem hned tu, hned tam viděl, slyšel neb učinil, času by mi nepostačovalo. Dost na tom, že nižších stavů lidé byli vždy v očích mých vážní a milí. Já sem věděl, že oni jsou základ všech jiných stavů a spížíren, z které každý pokrm svůj bere. Ó, kdyby jen byli poznali mé dobré mínění! Kdyby aspoň nyní po mé smrti věřili,

co mnozí za živobytí mého nepoznali, že sem jejich přítelem byl a jejich dobré hledal!

Matěj: Žádost tvá a vinšování, ó, císaři veliký, jistě se naplní. Já se domnívám, že ty nyní po smrti víc v světě královati budeš jak za života.

Jozef: Ukáže to onedlouho budoucí krajinský sněm. Jeden muž, který se mnou do království mrtvých přecházel a ducha prorockého měl, pověděl mi, že svoboda protestantům a stavu sedlskému ode mně daná, na nastávajícím sněmě stvrzená bude a jiné mnohé věci z mých ustanovení, že se budoucně pomalu uvedou. Já sem se ovšem tu i tam zmýlil. K obdržení svého cíle měl sem začasté jinou cestou jít. Ale co činit? Lidé jsou k omylům nachylní a já sem také v světě nic jiného nebyl než člověk, ani sem se nikdy za neomylného nedržel. Králové jsou také bídni lidé.

Matěj: Začasté bídnejší nad poddaní své.

Jozef: Někdy se i tak stalo, že sem něco urřídil a k zachování přikázal, o čem potom, že by nedobré bylo, anebo sám poznal sem, anebo od jiných poučen byl. Taková urřizení sem odvolal a zrušil. Ku příkladu byl sem poručil, aby mrtvé těla nebyvala v truhlách pochovávána, ale jen aby se jedna neb dvě umrlčí truhly společné držely a těla, aby se do pytle kladla a v těch truhlách na krchov nosená, s nimi do hrobu vložena, potom pak z nich pořádně vyložena, a tak zahrabaná byla. Chtěl sem skrze to daremné nákladky pohřební uskrovniti a mrtvému tělu k té věci, kterou samou a jedinou potřebuje, to jest k porušení, čím spíše dopomoci. Potom když vídenská lékařská rada nebezpečnosti s takovým pohřbováním spojené mi proukázala, že by se totiž nákažliví neduhové skrze ty truhly mezi lid roznášeli a rozmnožovali, takové urřizení odvolal. Obzvláště sem to v mé poslední nemoci učinil a všecká nová urřizení zrušil krom těch třech hoře oznámených věcí.

Matěj: Za takové odvolání žádný rozumný styděti se nebude, ani králům k hanbě nepočítá. Z toho, cožs ty učinil, tvojí poddaní neomylně závíratí měli, žes ty žádný ukrutný a násilný panov-

ník býti nechtěl, a cos urřídil, řes to neřinil z řádosti provozování panství, ale v nřdři, ře poddaným k dobrému poslouří. Tyrani od toho neodstupují, co ulořili, a nauření nepřijímají. Tys byl opravdovým poddaných svých otcem.

Jozef: Tý proměny, které sem řinil a řiniti přinucen byl, nemohli se bez ublřiění a uraření některých stři. Ku přikladu, kdyř sem sedlakům jejich svobodu dal, střiřovali sobě na to některi ze stavu řitřského. Kdyř sem toleranci uvědl, ta spůsobila bolest některým katolikům. Kdyř sem řtolu zanechal kněřím katolickým, na to sobě střiřovali protestanty a tak dře. Já sem to také napřed vědl. Ale měl-li sem proto od mého předsevzetí odstoupiti?

Matěj: Ani sám Břh takové proměny jinře nekoná a nepůsobí. Štěstí národů řidovského bylo neštěstí Egypta a země Kánaan a přijetí křesřanů na místo Řidů bylo timto k škodě. Obecné dobré některého národu nemůře se neř s křivdou privátných osob a tovariřství napomoci.

Jozef: Tím sem se i já v srdci svém pokojil a nyní z toho se těřím, ře mezi sebou a mnou taková v regimentě a v řípadnostech rovnost se naleřá.

Matěj: Já tuto rovnost jeřtě i v jiných věcech uhlřím. Není-li pravda, řes stavu vojenského milovníkem byl?

Jozef: Ach, ovšem! Nevím, jak to býti můře, ře sem ho jeřtě nepřipomenul.

Matěj: Já sem první z králů uherských, který sem ustavičně a stře vojsko drřel. Moji řerni řitři mně jeřtě i nyní těři. Ó, jak ti zmuřile se mnou bořovali! Neb kde já sem s nimi a oni se mnou byli, tam se řádného strachu nenacházelo. A já sem v řítomnosti jich i tam smrti se nebál, kde koule jak děř lřtaly. Kdyř sem dobýval Nové Město v Rakousích, přišli ke mně vyslanci tureckého sultána a chtěli jednati za pokoj. Byli vřak nadmír pyřní a nadutí a já sem jejich zpuru takto potrestal. Moji řerni řitři postavili mi královskou stolicí pod holým nebem tam, kde bylo největří od obleřených nepřátel nebezpeřenství. Já sem sobě bezpečně sedl a poručil připustit vyslanců, kteří teprv okrotli, do nebez-

pečenství jítí nechtěli, potom ale předce musili, nebo sem jináč s nimi mluviti nechtěl. Nevěděli pro strach svou věc přednésti, ani mou odpověď pro velikou střelbu a hluk slyšeti nemohli, a tak potrestání odešli.

Jozef: Já sem také stavu vojenského opravdovým byl milovníkem. Mé největší potěšení bylo viděti vojaka a obcházeti s ním. Já sem tento stav na takový stupen vyvedl, na jakovém ještě nikdy u žádného krále nebyl. Já sem se též dost v čas vojny i pokoje do nebezpečenství vydával. Snad bych ještě k vám, ó, králové, nebyl přišel, kdybych nebyl s vojskem do Banátu táhl! Když sem ale při Lugoši ležel s vojskem, připadl na mých v noci nenadálý strach, takže dali se v utíkání, ačkoli žádného před nimi nepřítel nebylo. Když sem tomu nepořádku pomoci chtěl, spadl sem s koně a škodu na zdraví svém vzal, kterou mi žádný lékař vynahraditi nemohl.

Matěj: Lituji toho srdečně. Ale však předce jednou zemřít musíme. Dost na tom, že i v tomto jsme tuze sobě rovní, co sme o vojenském stavu připomenuli. Koliks měl veškerého vojska?

Jozef: V čas pokoje třikrát stotísic a v čas vojny ještě dáleko více.

Matěj: To jest veliké množství! Ale nač tolik?

Jozef: Nemůže býti jinak. Jiné mocnosti od naší rakouské menší veliké vojsko mají. A proto i tato míti musí.

Matěj: A odkud dostačují nákladky na tak mnohých lidí?

Jozef: Nákladky ty jsou nesčíslné, ale však v nynějším položení světa nevyhnutelné. Já sem ovšem mnoho milionů od mých poddaných příjmý měl. Ale to všecko na takové obecné krajinské potřeby sem vynakladal. Na mou vlastní a osobitnou rozkoš a pohodlí nic sem neobrácel. Mé roucho bylo dost sprosté a chatrné. Můj pokrm, nápoj obyčejný.

Matěj: Já sem také na pokrm, nápoj a nadherné roucho málo dbal. Má druhá manželka mně ovšem k tomu přivedla, že sem nadhernější dvůr jak předtím držel. Šperky sem nenáviděl, čistě však a ozdobně rád sem chodil. Jednou byl sem se dal podle mody přiozdobiti, ale i to mi k dobrému nevypadlo. Můj nástupník Vladislav o tom dobře ví.

Vladislav: Snad to, kdyžs tak holou hlavou přede mnou stát musel?

Matěj: Právě to.

Jozef: Jak pak se to stalo?

Matěj: Vladislav a já měli sme osobitnou v slezkém kraji schudsku. Vladislav byl na tvář ode mně krásnější, ale něco přisprostý, a já sem ho sobě proto tuze nevážil. I nevidělo se mi slušné, abych při prvním pozdravení, můj klobouk pro něj z hlavy smeknul. A předce se vyhledávalo, abych jej pozdravil. I dal sem sobě hlavu vyfrizirovati, abych sem klobouk při té příležitosti potřebovati nemusel. Ale jen podlé obyčeje tak okrášlených v ruce držel. Pomerkovali můj umysl Češi, kteří s Vladislavem přišli, a proto svému pánu takový klobouk na hlavu ustavili, který se k hrdlu přivazuje a dolu sňat býti nemůže. Odtud' pošlo, že když sme se spolu sešli, on ani k pozdravení kloubouka nepozdvihnul. Já pak bez něho před ním státi sem musel. To mně velice mrzelo.

Vladislav: Tvůj umysl tvý vlastní dvořané mojím zradili. Já sem sobě z toho žádnou přednost nedělal, žes tak oklamán byl.

Matěj: Koliks lét živ byl na světě Jozefe?

Jozef: Nevyplnil sem docela 49 lét.

Matěj: Já sem roku života mého 47ho v Vídni zemřel. A tak i ve věku ne mnoho se dělíme.

Jozef: Tys se, jak sem četl, narodil roku 1443. Já pak roku 1741 přišel sem na svět měsíce unora.

Matěj: Já sem se také toho měsíce narodil. A i rok našeho narození ne velmi rozdílný jest.

Jozef: I v tom jest nějaková mezi nami podobnost, že sme živobytí své ve Vídni skončili.

Štěpan: Vpravdě toť jest něco divného a neobyčejného. Regiment a zpráva jednostejna. Případnosti rovné. Obyčeje, nákloností sobě podobné. Odplata jednostejná. Čas narození a dlouhost života témeř nerozdílná. I místo smrti jedno.

Vladislav: Těším se z toho, že takovou podobnost mezi vámi nalezáme. Však snad víš, ó, veliký císaři a králi, že dům rakouský skrze mně k zprávě uherské přišel!

Jozef: To já dobře vím a tebe jako jednoho z předků mých sobě velice vážím.

Matěj: A já srdečně vinšuji, aby svět čím spíš tvou, ó, císaři veliký, usilovnost a značnou cnost poznal, co že se i skutečně stane, nepochybují. Mezitím, prosím tě, pověz nám nakrátko běh života svého. Mám některé pochybnosti.

Jozef: Vděčně. Narodil jsem roku 1741 dne 13. února. Můj otec byl František I. císař, matka Maria Therezia, uherská a česká královna. Můj otec pečoval snázně o mé vychování rozumné. V manželském stavu byl sem dvakrát a také i otcem jedné dcery jsem učiněn. Ale všechno mně smrtí předešlo. Za krále římského byl sem ještě za živobytí mého otce vyvolen a po jeho smrti, která dost skoro potom nasledovala, stál sem se císařem. Má matka učinila mně spoluzprávcem a regentem dědičných zemí. Po smrti její, která roku 1780 nasledovala, dosedl sem na trůn její a spravoval nekorunovaný až do roku 1790 měsíce února. Roku 1788 začala se vojna mezi tureckým a ruským dvorem, do které sem se i já podlé smlouvy s císařovnou ruskou učiněné zamíšati musel. Ta jest příčinou mé smrti, jakž sem již pověděl.

Matěj: Je-li to pravda, že tě matka tvá na rukách držela, když v první pruské vojně pomoc od Uhrů proti nepřátelům žádala?

Jozef: To jest ovšem pravda a ta věc daremná nebyla. Jen škoda, že to dobrodiní tolik mi na oči nadhazovali. Neb kdo dobré jinému prokázané na oči nadhazuje, ten sobě tím sám za něj platí.

Matěj: Někteří pravili, že ty sám byl příčina poslední turecké vojny.

Jozef: Já sem doma dost práci měl. Nač bych byl sobě zevnitř takovou nesnádnou práci žádal? Z toho nic není. Ale aj, tamto nějaký slavný houf vidím. K nám přichází. Medlé kdo to jest?

Matěj: Bezpochyby František císař a Maria Therezia královna se svým komonstvem. Prve než přijdou, povím tobě nakrátko běh života mého. Otec můj byl ten pověstný zprávc uherský, Jan Korvínus, jináč Hunyades řečený, Matka Alžběta Szilagyí. Z těchto rodičů narozen sem roku 1443 dne 13. února. Roku 1456 zemřel můj otec a já sem vpadl do vězení, do kterého mně

vsadil král Vladislav V. pro podezření, v kterém mně měl, jako bych i já usmrčení jeho ujce Ulrika hraběte, kterého můj starší bratr Ladislav Korvínus usmrtil, byl napomohl. Byl sem v Praze v žaláři, v kterém mně otcovsky opatroval a za zete svého svolil Jíří Poděbrad, český vícekrál. Z toho vězení vstoupil sem na trůn královský, na kterém pokud sem seděl, ustavičné vojny sem měl. S mými dvouma manželkami žádných nezplodil sem dětí kromě ven z manželství měl sem syna, statečného muže, Jana Korvínus, s kterým můj rod konec vzal. Má druhá manželka jménovala se Beatrix, osoba učená a veliká umění a kunštu milovnice. Někteří říkají, že mi až do konce nezustala věrná a že se do krále Vladislava zamilovala. Jsou také, kteří tomu chtějí, že poručením jejím jedu sem dostal. Jakkoli jest, šlákem byl sem ve Vídní roku 1490 poražen, a tak sem umřel. V ten den také i dva lvové zahynuli, kterých sem v Budíně měl.

Jožef: Tvá smrt byla náhlá, a tak lepší než má. Já sem se dlouho s nemocí potýkal.

Matěj: Ale tys lepší pořádek po sobě nechati, a předce smrtí blahoslavenou ze světa sjíti mohl.

Jožef: Ovšem, co sem v světě i v královské císařské hodnosti neměl, to sem tu dosáhl, pokoj a uplné blahoslavenství, za což Bohu mému navěky děkovati budu.

KONEC.

**Rozhovor Jozefa II.
s Matejom I. Korvínom
v kráľovstve mŕtvych v prítomnosti
niektorých iných uhorských kráľov**

Keď cisár a kráľ Jozef II. chvályhodne ukončil svoje pozemské putovanie, ocitol sa na samom kraji brehu Mŕtveho mora. Cháron, jediný lodník a prievozník na tomto mori, bol ochotný poslúžiť mu a dopraviť ho na druhý breh, do krajiny vyvolených. Už predtým sa o jeho príchode dopočuli uhorskí králi, ktorí bývali na týchto šťastných miestach. Všetci sa zhodli na tom, aby mu v ich mene išiel naproti Matej Prvý, nazývaný Korvín; aby ho privítal a priviedol k nim.

Matej, i v dolnom svete taký rýchly ako v hornom, bol hneď pripravený ísť do morského prístavu a počkať tam na Jozefa. Keď ho uvidel chvatne vystupovať z loďky, prehovoril k nemu takto: „Vitaj, veľký monarcha! Vitaj, brat a priateľ! Tu stojím na brehu Mŕtveho mora, aby som ťa hneď pri výstupe z Cháronovej loďky pozdravil v mene uhorských kráľov.

Jozef (sám k sebe): To je iste vznešený tieň Mateja Korvína, uhorského kráľa. (K nemu:) Bud' pozdravený, veľký kráľ! Bud' pozdravený! Teším sa, že po ťažkom živote v pozemskom svete sa môžem rozprávať s takýmto kráľom. Ďakujem za pozdrav aj našim spolu-kráľom. Ako ste sa ale dozvedeli o mojom príchode k vám?

Matej: Princezníčka Alžbeta¹ nám povedala, že nádej na život u teba už nebola a že si ju o niekoľko hodín nasledoval. Preto ma králi poslali, aby som Ťi išiel naproti a teraz sa radujem zo stretnutia s tebou. Kým si bol na svete, vždy som sa na teba pýtal s veľkým záujmom. To, ako si vládol, sa mi veľmi páčilo. – Odpusť mi, veľký cisár, že ti tykám a neoslovujem ťa cisárskym a kráľovským titulom.

Jozef: Milovníkom márných titulov som nebol ani na svete, a tým menej si ich žiadam tu. Lebo sa rozprávam so seberovným človekom, s kráľom, ktorý víťazil nad cisármi.

Matej: Iste, veľký cisár, my sme si veľmi podobní, a to nielen v úrade a hodnosti, ktoré sme na svete obdržali, ale aj v iných záležitostiach.

---

¹ Zrejme ide o prvorođenú dcéru Márie Terézie, sestru Jozefa II., Máriu Alžbetu, ktorá zomrela ako vyše trojročná r. 1740.

Jozef: Tým sa utešujem a len to si žiadam, aby moje úsilie a čestné konanie nakoniec svet uznal tak ako tvoje. Môj úmysel bol vždy dobrý.

Matej: Neznepokojuj sa, veľký cisár! Tvoje želanie sa splní. Lúdia na to prídu, ale až teraz po tvojej smrti. Tak sa to stalo i mne. Teraz pod! Dovediem ťa k ostatným uhorským kráľom, ktorí ťa už očakávajú. Tam nájdeš svätého Štefana a Ľudovíta Veľkého, tam na teba čaká aj môj nástupca Vladislav.

Jozef: Teda poďme. Ó, ako sa len plní moja nádej, ktorú som mal v živote a ktorou som sa utešoval zvlášť v umieraní. Pravdu som povedal, že môj duch nemôže zahynúť.

Matej: Nádej na nesmrteľnosť je v živote najväčšie potešenie a po smrti najväčšie šťastie človeka.

Jozef: Kráľovské žezlá a koruny bez nej nič nie sú, len trápenie. Dáva im pravú hodnotu a cenu.

Matej: Hľa, králi. Vstali a idú nám naproti. Ten vpredu je svätý Štefan.

Jozef: Vzdávam vám česť a úctu, vznešené a sväté tiene mojich predkov. Najprv tebe svätý Štefan. Aj tebe, ktorý si bol zo všetkých uhorských kráľov najmocnejší, tebe, Ľudovít Veľký! Teraz ma k vám priviedol Matej. Prijmete ma medzi vás?

Štefan: Vitaj, veľký cisár a kráľ! Vitaj u nás! Prijímame ťa a sme radi, že si medzi nami.

Jozef: Ale ja nie som korunovaný, a tak azda medzi vás ani nepatrím!²

Ľudovít Veľký: Kráľa nerobí koruna, ale úrad. Predsudky a hádky o korunách u nás nemajú miesto.

Vladislav: Na svete sa na to možno prihliada, ale tu nie. Ty si bol predsa kráľom, a to veľkým.

Matej: Korunovaný som bol dvakrát, ale bolo by mi to málo prospelo, ak by som sa nebol vedel brániť proti mojim protivníkom. Najprv mi bola nasadená koruna vzatá z mŕtveho tela

---

² Jozef II. odmietol slávnostný akt korunovácie, začo si od uhorskej šľachty vyslúžil prezývku „kráľ s klobúkom“ či „klobúkový kráľ“.

kráľa Štefana. Lebo obyčajná koruna bola v zástave u cisára Fridricha, od ktorého som si ju musel zobrať násilím.³ Takže potom som bol znovu korunovaný. Pre túto korunu bolo už preliatej mnoho ľudskej krvi.

Vladislav: Ja som o korunu nemusel bojovať. Mal som ju rád na hlave, a ozdobil som ňou aj môjho syna Ľudovíta II. už v druhom roku jeho života.⁴

Matej: Môj otec a ja sme pre ňu veľa podstúpili.⁵

Jožef: Ja som si tiež dosť vytrpel, lebo som ju presťahoval z Prešporku do Viedne.⁶ Ale dnes som veľmi šťastný, že sa môžem rozprávať s celkom prvým uhorským kráľom, so svätým Štefanom. Dúfam, že sa dozviem, odkiaľ a ako sa koruna dostala do Uhorska.

Štefan: Na svete sú o tom, ako počúvam, rôzne domnienky. Ktosi mi povedal, že niektorí usudzujú, že bola zoslaná z neba a iní si myslia, že bola zhotovená pre poľské knieža, a potom poslaná mne na príkaz Božieho anjela. Je to ale takto. Koruna bola vyhotovená ešte pre môjho otca. Rímski cisári, ktorí vládli v Konštantínopole, zvykli v tých časoch rozdávať takéto koruny spolu s kráľovskými hodnosťami. A preto buď ju cisár zvaný Konštantín Porfýrogenetos⁷ daroval môjmu otcovi, alebo si ju môj otec dal zhotoviť pre seba v Konštantínopole u daktorého gréckeho remeselníka, alebo ju vzal z hlavy niektorého gréckeho cisára,

³ Rímsko-nemecký cisár Fridrich III. Habsburský bol zvolený opozičnými veľmožmi za Matejovho protikráľa vo februári 1459. Podľa dohody uzavretej 3. apríla 1462 mal cisár vrátiť štefanskú korunu za odškodné 80 tisíc zlatých.

⁴ Vladislav II. Jagelovský dal svojho dvojročného syna Ľudovíta korunovať za uhorského kráľa v Stoličnom Belehrade 4. júna 1508. Ľudovít II. Jagelovský nastúpil na trón ako desaťročný 13. marca 1516.

⁵ Dňa 6. júna 1446 uhorské stavy zvolili na sneme za gubernátora krajiny Jána Huňadyho do čias plnoletosti kráľa Ladislava Pohrobka.

⁶ V roku 1784 dal cisár odviezť korunovačné klenoty z Bratislavy a uložiť ich do kráľovskej pokladnice vo Viedni.

⁷ Konštantín VII. Porfýrogenetos (905 – 959), byzantský cisár.

ktorého premohol.⁸ Dost' na tom, že ju nám posvätil pápež Silvester.⁹

Jozef: Ale prečo sa nazýva anjelská?

Štefan: Preto, lebo sú na nej vyryté obrazy anjelov.

Jozef: A prečo sa nazýva svätou?

Štefan: Pretože je posvätená, to jest oddelená a určená na to, aby bola znakom najvyššej kráľovskej hodnosti. Ako kráľ som ju mal prvý, moji predkovia ju však nosili ako kniežatá a vodcovia. Ale, veľký cisár, keďže ťa Boh priviedol k nám, rozprávaj nám svoje príbehy, o ktorých, kým si bol nažive, každá pošta prinášala noviny plné správ. Je čas, aby sme počuli niečo z tvojich úst.

Jozef: Vďaka, ale najprv by som chcel vidieť moju milú matku, kdeže je? Či už vie o tom, že som opustil svet? Bezpochyby nevel'mi bola spokojná s mojím vládnutím.

Štefan: Teraz koná svoju pobožnosť, keď ju skončí, hneď sem príde. I my sme ju len teraz vykonali. Príliš zavčasu, ó, veľký cisár, a v ranných hodinách si sa odobral zo sveta. Ty si bol nepochybne taký pohotový aj v práci. Tvoja matka ťa veľmi túži vidieť.

Jozef: Teda ani tu nezanechala ani nepoľavila v pobožnosti, v ktorej prevyšovala na svete kráľov a arcibiskupov. Ako to onen povestný ostrihomský arcibiskup František Barkóci¹⁰ vo svojom liste, ktorý jej poslal ohľadom protestantov, jasne potvrdil a dosvedčil.

Štefan: Pobožnosť sa na týchto miestach neumenšuje, ale prekvitá. Čo sa ale týka tvojho vládnutia, s ním však nevel'mi bola spokojná, ale potom zmenila svoju mienku. Tvoj otec František ju prehovoril.

Jozef: Ó, môj milý otče. Ja a moji bratia ti veľa dlhujeme. O našu výchovu si sa postaral tak, že sa za ňu nemusíme hanbiť

⁸ Grécki obyvatelia Byzantskej ríše označovali sami seba ako Rimanov.

⁹ Pápež Silvester II. korunoval uhorské knieža Štefana I. za kráľa roku 1000.

¹⁰ František Barkóci (1710 – 1765), uhorský cirkevný hodnosťár.

ani pred nebom ani pred svetom. Ó, keby som ťa len čím skôr mohol uvidieť a pobožkať ti ruku.

Matej: Hneď príde aj s matkou. Medzitým sa porozprávajme o našich záležitostiach. Opäť mi prichádza na um tá veľká podobnosť, ktorá je medzi mnou a tebou. Je trojaká. Najprv v spôsobe vládnutia a panovania, potom v osobnom živote a v konaní a ešte v odmene, ktorú sme dostali od sveta. Za života nie sme poznaní. Nevďačnosť bola odplata, ktorú sme získali. Mne sa len po smrti dostala spravodlivosť, a to sa bezpochyby stane i tebe. Len nám porozprávaj aspoň o niektorých udalostiach.

Jozef: Vďačne. Ale akým jazykom? Latinsky nerád rozprávam. Táto mŕtva reč sa mi nikdy nepáčila. Najradšej by som hovoril po nemecky. Toho jazyka sa ani teraz neľakám.

Matej: Tento jazyk síce poznám. Ale ostatní tu prítomní králi ho neovládajú. Prosím, hovor po slovensky. Ty tento jazyk ovládaš a ja tiež. So Slovákami som sa často stretával, zvlášť s Liptákmi. V Čechách som bol aj vo väzení, z ktorého ma povolali za kráľa.¹¹ Moja prvá manželka Katarína bola Česka, a tak som si na tento jazyk veľmi zvykol.¹² Aj môj nástupca Vladislav¹³ ti bude vďačný, ak sa s nami budeš rozprávať týmto jazykom.

Vladislav: Dobre, dobre.¹⁴

Ludovít: Ja som bol tiež poľským kráľom a hoci Poliakov som nemal veľmi rád, ale predsa po slovensky aj rozumiem aj viem hovoriť.¹⁵

Štefan: Ani mne tento jazyk nie je neznámy. Keď som bol uhorským kráľom, mal som pod svojou vládou viac Slovákov

¹¹ Matej Huňady bol zvolený za uhorského kráľa vo svojej neprítomnosti. Od jesene 1457 bol ako rukojemník kráľa Ladislava V. intervenovaný v Prahe.

¹² S Katarínou, dcérou českého kráľa Juraja Poděbradského uzavrel sobáš Matej Korvín 1. mája 1461.

¹³ Poľský a český kráľ Vladislav Jagellovský bol zvolený za uhorského kráľa 15. júla 1490.

¹⁴ Za túto často sa opakujúcu odpoveď si Vladislav vyslúžil prezývku kráľ Dobré.

¹⁵ Ludovít Veľký z Anjou bol uhorským kráľom v rokoch 1342 až 1382.

než tak zvaných Uhrov. Ani som nebol nepriateľom cudzích obyčajov a jazykov. Ustanoveniami a obyčajmi svojich predkov som sa veľmi neviazal. Ale čo, kde bolo dobré, buď u Nemcov alebo Slovákov, hneď som nasledoval a uviedol medzi mojich rodákov.

Jozef: Jeden učený muž¹⁶ za čias panovania mojej matky Márie Terézie zistil a podal dôkazy o tom, že si prebral svoje zákony od Frankov a odpísal ich od slova do slova.

Štefan: Povedal pravdu. Rozumný človek sa nezaväzuje k tomu, že bude robiť iba to, čo povedali a ustanovili jeho predkovia. Ľudské zákony a nariadenia sú a musia byť meniteľné ako všetky iné veci na svete. Tak čo vlastne bol svetský zákon Mojžišov a čo sa s ním stalo? Bol vydaný v mene Božom a bolo povedané, že bude trvať večne. Ale to „večne“ znamenalo dlho, potom aj ten skončil.

Matej: Keby okolnosti a potreby krajín a národov boli vždy jednaké a zostávali rovnaké, tak by ale nerobil dobre ten, kto by rušil múdre nariadenia predkov. Ale ustavičné premeny vo svete robia meniteľnými aj zákony.

Jozef: Ó, keby tak zmýšľali viacerí, tak by som bol určite vykonal môj dobrý úmysel a splnil plán, ktorý vyrozumiete z môjho rozprávania, ktoré vám podľa vášho prania prednesiem v slovenskom jazyku. Začiatok môjho panovania v Uhorsku bol neobvyklý, a preto sa mnohým nepáčil.¹⁷ Len čo moja milá matka skončila vládu spolu s pozemským životom, hneď som rozoslal po všetkých stolicích Uhorska listy a patenty, v ktorých som oznámil jej smrť krajinským stavom a potvrdil som, že som sa ujal vlády. Zároveň som tiež sľúbil, že ponechám ich slobody bez zmeny. Ale o krajinskom sneme za takých okolností potrebnom a bežnom som sa nezmienil. Áno, k nemu som nechcel privoliť

¹⁶ Adam F. Kollár je autorom latinského diela *O pôvode a nepretržitom užívaní kráľovskej moci v cirkevných záležitostiach apoštolskými kráľmi v Uhorsku, zaslaná Jej Veličenstvu a snemu kráľovstva* (1764).

¹⁷ Pozri poznámku 2.

ani neskôr. Mal som na to svoje dôvody, o ktorých sa aj teraz domnievam, že boli dobré.

Matej: Verím. Ale tu si sa zmýlil. Keby si snem nebol obišiel, bol by si azda viac vykonal. Prečo si sa nedal korunovať?

Jozef: Mne sa to zdala aj zbytočná aj škodlivá vec. Nikdy som nebol priateľom formalít a držal som sa príslovia: čo môže trvať krátko, načo sa má predlžovať. Vždy som išiel radšej kratšou cestou, hoci bola nebezpečná, než dlhšou. Tiež som si nechcel dať zviazať ruky prisahou pri náprave vecí, ktoré sa mi nezdali dobré.

Matej: Rozumiem. Ale čo sa korunovania týka, to by sa iste v niektorých krajinách mohlo zdať zbytočné. Kde však na ňom tak veľmi záleží pre zachovanie pokoja a spokojnosti poddaných, ako v mojej krajine, nemá sa vynechať. Pokiaľ možno musíme sa riadiť tradičnými názormi a mienkami ľudí. A prečo by sme vlastne tú radosť nedopriali národom, ktorú majú z korunovania a za ktorú sa odmeňujú oddanosťou? Ja som bol korunovaný dvakrát a súhlasil by som s tým aj viackrát, keby si to vyžadovalo šťastie mojich poddaných.

Jozef: A čo bude s prisahou?

Matej: Tá sa musí zachovať, nakoľko tomu nebránia pomery a zvyky okolitých národov a kráľovstiev ani rozličné zmeny vo svete.

Jozef: Aký bol ale začiatok tvojho kráľovania?

Matej: Taktiež neobvyklý. Za kráľa som bol zvolený pod nátlakom na Rákošskom poli. Palatín a niektorí veľkí páni boli proti tomu. Ale môj ujec Michal Siládi prišiel k voľbe za kráľa so štyridsaťtisícovým vojskom, ktoré obkľúčilo snem a zvolalo: „Nech žiješ kráľ Matej Korvín!“ A tak vzhľadom na začiatok panovania sme si dosť podobní.¹⁸

---

¹⁸ Za uhorského kráľa bol Matej Huňady zvolený v januári 1458 vo svojej neprítomnosti, lebo bol ako rukojemník internovaný v Prahe. Michal Siládi sa stal jeho gubernátorom.

Jozef: Keď som zasadol na trón, usiloval som sa všemožne prispieť k šťastiu mojich poddaných. Sledujúc tento cieľ pred-savzal som si, že sa postarám o nápravu celkovej situácie. Chcel som zlepšiť krajinské zákony a obnoviť spôsob riadenia podľa vtedajších potrieb a pomerov národov našej doby. Usiloval som sa zdokonaľiť, očistiť a upevniť náboženstvo, mravy, školy, remeslá, obchod, obrábanie pôdy a všetko, čím sa moji poddaní zaoberali alebo podľa mojej mienky mali zaoberať. Pre dosiahnutie tohto cieľa som vydal nespočetné nariadenia a rozkazy. Na to všetko som ja sám vynaložil veľa veľa úsilia, staral sa, namáhal sa a unavil sa. Môj kráľovský život nebol nič iné než práca a námaha. Zriekol som sa všetkého pohodlia. Slasti a radovánky bežné pre iných kráľov som si užíval iba veľmi zriedka alebo vôbec. Príjmy som nevynakladal na moje osobné potreby, na luxusný pokrm, nápoj, odev a kone, ale žil som skromne. Všetko len preto, aby som mojich poddaných urobil šťastnými.

Matej: Isté je, že dobre kraľovať neznamená pohodlie, ale veľa práce. Aj ja som toho zakúsil dosť. Tiež som chcel dostať Uhorsko na vyššiu úroveň, ako to bolo predtým. To sa mi sčasti podarilo. Náboženstvo som síce ponechal v takom stave, v akom som ho našiel, ale pri ostatnom som postupoval tak ako ty. Obnovil a povzniesol som učenosť, umenie a remeslá. Na to všetko som sám vynakladal obrovské úsilie, ba istý čas ma podporovala aj moja druhá manželka.¹⁹ Ó, keby mi len neboli prekážali časté a temer ustavičné vojny!²⁰

Jozef: Aj mne dielo, s ktorým som začal, prekazila vojna.²¹ Tak by som bol dokončil a upevnil aspoň tie tri hlavné veci a niektoré ďalšie s nimi spojené.

Matej: Ktoré sú to?

---

¹⁹ Druhou manželkou Mateja Huňadyho bola Beatrix Aragónska, dcéra neapolského kráľa.

²⁰ Matej viedol boje s bratríkmi, s Turkami, s cisárom Fridrichom III., s českým kráľom Jurajom Poděbradským, s poľským kráľom Kazimírom IV. a jeho synom, českým kráľom Vladislavom.

²¹ Rakúsko po boku Ruska viedlo vojnu s Tureckom (1781 – 1791).

Jozef: Tolerancia, náprava duchovného stavu a oslobodenie sedliakov z poddanstva. S toleranciou, ktorou sa navrátili protestantom cirkevné slobody bez ublíženia a poškodenia rímsko-katolíckej cirkvi, som prišiel hneď v prvý rok svojej vlády.

Matej: Prečo ale názov tolerancia? Zdá sa mi pre protestantov nevhodný, lebo už predtým mali slobody, potvrdené krajinskými zákonmi, a tak sa nemôžu nazývať tolerati.²²

Jozef: Viem. K tomu ma viedli nasledovné príčiny. Po prvé pod pojmom tolerancia som rozumel kresťanskú vzájomnú znášanlivosť a lásku, ktorá berie ohľad na vierovyznanie. Spočíva v tom, že ľudia rozdielneho náboženstva, učení a obradov, sa vzájomne neprenasledujú, nemajú v nenávisti, nerobia jeden druhému násilie na svedomí a že každá strana nerušene slúži Bohu, miluje blížneho a spolu s inými kresťanmi napomáha všeobecnému dobru. Teda táto tolerancia bola kresťanská, mala byť vzájomná a protestanti sa za ňu nemuseli hanbiť. Po druhé týmto označením som chcel urobiť náboženskú slobodu všeobecnejšou, aby mali na nej účasť nielen uhorskí, ale aj českí, moravskí, slovenskí, chorvátski a sedmohradskí protestanti. Po tretie som chcel upokojiť katolíkov a dosiahnuť to, aby ich to menej bolelo. Toleranciou som ešte chcel uľahčiť budúce spojenie protestantov a katolíkov, ktoré nebude možné, pokiaľ budú obidve strany nástojiť na svojich osobitných slobodách.

Matej: Tieto príčiny sú významné, ja s tebou úplne súhlasím. Označenie tolerancia sa mi veľmi páči, a keby som bol na svete, neurobil by som to inak. To sa nepochybne veľmi páčilo aj protestantom?

Jozef: Väčšine áno, len niektorí si ešte k tomu priali, aby ich slobody boli potvrdené krajinskými zákonmi. Túto požiadavku vyplnil môj brat a nástupca Leopold.²³ Ale, ó, kráľ, ako môžeš

²² tolerati (lat.) – trpení

²³ Patent predstavoval právnu úpravu, protestantské cirkvi nezrovnoprávnil s rímskokatolíckou cirkvou. Evanjelická cirkev sa stala recipovanou až na základe vydania zákonného článku č. 26 o slobode náboženského vyznania, ktorý podpísal Leopold II. (1791).

schvaľovať toleranciu, keď si ju na svete nedodržiaval? Viem, že si potlačil husitov, ktorí bývali v Uhorsku, a pre náboženstvo si bojoval proti svojmu vlastnému svokrovi.²⁴

Matej: Neznášanlivosť nevzišla odo mňa, ale od iných. Dost' to ľutujem, že som sa dal popudiť proti môjmu milému testovi Jurajovi Poděbradskému. Pritom však môžem povedať to, že som vojnu viedol proti nemu ani nie tak pre náboženstvo, ako skôr z iných príčin. Priviedla ma k nej túžba po moci. Lebo som chcel byť českým kráľom. Čo sa však týka uhorských husitov, ktorí bývali v horných krajochoch, najmä medzi Zvolenom a Košicami, u tých som tiež zachoval toleranciu. Lebo akonáhle sa mi podrobili, nielenže som ich nechal na pokoji, ale aj ich vodcu Jána Jiskru, ktorý môjho otca niekoľkokrát porazil, som povýšil na uhorského šľachtica a prijal za priateľa. Pravdaže, u mňa tolerancia taká dokonalá nebola ako u teba. To však v mojich časoch ani nebolo možné. Ani tvoja tolerancia nebola hneď dokonalá. Niektoré veci boli do nej vložené a neskôr vynechané, a opäť bolo niečo priložené, čo sa v nej na začiatku vôbec nenachádzalo. Áno, jednoducho bolo proti nej.

Jozef: Opatrnosť ma viedla k tomu, aby som sa riadil pri niektorých článkoch ľudskou nedostatočnosťou a so všetkým naraz nevyšiel vonku, tiež hneď toto, hneď ono zobral, dodal alebo zmenil. Ale samotná hlavná vec zostala vždy celá a nepohnutá. Tak napríklad, urobil sa rozdiel medzi súkromným a verejným výkonom viery. Prečo teda na tom záležalo? Protestanti vždy mali svoju slobodu, či sa nazývala tak alebo onak? Podobne bolo uložené, aby tí, ktorí sa chcú pridať k protestantom, podstúpili najprv skúšku. Aj sama vec, ktorú žiadali, bola obmedzená, totiž z náležitých príčin. Časom by som tiež zmenil to, čo ešte malo byť inak, ako som to potom dokázal skutkom, keď som im dovolil stavať veže, mať zvony a svätiť sviatky ich spôsobom, a tým som len súkromné vykonávanie obradov zmenil na verejné.

²⁴ Otcom prvej Matejovej manželky Kataríny bol český kráľ Juraj Poděbradský, ktorý dostal prezývku „husitský kráľ“.

Matej: Ale štóla²⁵ ich zaťažovala.

Jozef: Uznávam, ale nie mojím pričinením. Ja som ju nechal tak, ako som ju našiel, aspoň do času z náležitých príčin. Tolerancia by nebola mohla byť tak ľahko zavedená, keby bola odpadla štóla. Pritom som dúfal, že duchovný poriadok budeme mať v závažnejších veciach ústretovejší.

Matej: Azda v náprave, ktorú si zamýšľal a sčasti vykonal?

Jozef: Áno. Dotkol si sa i ty duchovného poriadku?

Matej: Pritrafilo sa to i mne. Pozberal som kňazské príjmy a vynaložil som ich na vojenské potreby, na pozdvihnutie vysokej školy v Budíne a tiež na nákup kníh, ktoré som zhľadúval po svete a uložil v Budíne.²⁶

Jozef: Či je pravda, že si jedného z najpoprednejších duchovných vsadil do žalára a druhého vybil päťami, áno i odsúdil na doživotie.

Matej: Je to pravda. Ten prvý bol môj učiteľ, ale potom sa s viacerými spolčil proti mne. Privolal som ho k sebe vľúdnymi a peknými slovami a potom som ho dal strážiť.²⁷ Druhý buď pre neznalosť písma, alebo nevernosť nestihol zapísať do kníh mieru uzavretého s Turkami niektoré im odobrané a mne patriace mestá, preto som ho potrestal. Býval som veľmi prísny a trestal som bez rozdielu stavu a veku. Ale aj o tvojej prísnosti som veľa počul.

Jozef: Tiež som bol a aj musel byť prísny. Pretože som zrušil hrdelné a doživotné tresty spolu i s mučením, bolo potrebné, aby som na druhej strane zabránil výtržnostiam.²⁸

---

²⁵ štóla – platba kňazom za niektoré cirkevné výkony (sobáše, pohreby a i.)

²⁶ V Budíne bola vybudovaná knižnica Biblotéka Corviniana, ktorej základ tvoria antické diela. Popri kráľovskom dvore sa šíriteľom vzdelanosti stala aj univerzita Academia Istropolitana v Bratislave (1467).

²⁷ Ján Vitéz zo Sredny (1408 – 1472), ostrihomský arcibiskup a kancelár Academie Istropolitany.

²⁸ Za vlády Jozefa II. vyšiel Občiansky zákonník (1786) a Trestný zákonník (1787), ktoré vychádzali zo zásady rovnosti všetkých vrstiev pred zákonom.

Matej: A aký si bol k nižším stavom, zvlášť k sedliakom?

Jozef: Tým som daroval telesnú slobodu, len to ľutujem, že som im musel uložiť vyššiu daň.²⁹ K tomu ma donútili neočakávané vojenské potreby.³⁰

Matej: So mnou to tiež tak bolo. Nižšie stavy som mal veľmi rád, ale tiež som od nich musel vyberať mimoriadne dane.

Jozef: Ale so súhlasom krajiny?

Matej: Pre ustavičné vojny som nemal čas na to, aby som sa veľa radil a prosil.

Jozef: A ako si vypovedal a začínal vojny, s vedomím a súhlasom stavov alebo bez nich?

Matej: Moja rada bola u mňa. Či bola niektorá dobrá alebo zlá, potvrdil a ukázal výsledok vecí. Pokým sa iní radili, ja som už bil a tlačil nepriateľov.

Jozef: Mohol si sa za takýchto mimoriadnych okolností vyhnúť mrzutosti a nenávisti?

Matej: Mrzutostí a nepriateľov som mal viac ako dost'. Ak by mi nebolo slúžilo vojenské šťastie, určite by som bol prišiel o kráľovstvo. Oporou mi boli moji čierni vojaci.³¹

Jozef: Mal si aj doma svojich protivníkov?

Matej: Viac ako dost'. Za života som nebol pochopený, iba po smrti sa mi dostalo spravodlivosti.

Jozef: Aké námietky vznášali proti tebe?

Matej: Spočiatku hovorili, že som mladý, a tak pre vek neschopný vládnuť. Keď potom proti mne tu a tam vypukla vzbu-
ra a i králi pritiahli do Uhorska na pomoc mojím protivníkom,³²
vyčítali mi, že sa neradím so stavmi a málo činím s ich vedomím, že bez ich súhlasu vypovedám vojny, ukladám a vymeriavam dane a že cirkevné príjmy vynakladám na svetské potreby.

²⁹ V auguste 1785 vydal Jozef II. patent o zrušení nevoľníctva. V novom daňovom poriadku (1789) poddanskú robotu nahrádzal peňažnou dávkou.

³⁰ Ide o vojnu s Tureckom na strane Ruska.

³¹ Do Matejovho čierneho vojska vstúpila časť porazených bratříkov.

³² Niekoľkomesačné boje viedol Matej so svojím protikráľom Fridrichom III. (1459), ktorého si zvolili opoziční veľmoži.

Jozef: To sú práve také isté námietky, ktorými útočili aj na mňa. Hľa, v tomto sme si rovní. Ako si si ale udržal priazeň nižších stavov, ktoré až po dnes nezabudli na teba. Majú vo zvyku hovoriť: „Zomrel kráľ Matej, zomrela s ním aj spravodlivosť.“ Kráľ Vladislav, toto príslovie obviňuje teba ako Matejovho nástupcu.

Vladislav: To príslovie chce povedať iba to, že po smrti Mateja vyššie stavy začali opäť utláčať nižšie. Ja som neublížil nikomu. Každému stavu som chcel dobre. Ale moju dobrotu zneužívali. Mňa si žiaden stav nevážil. V Budíne mi strieľali do okien, takže som musel utiecť do Čiech. Bol som taký chudobný kráľ, že som často nemal ani čo piť ani čo jesť.³³

Jozef: Je to možné?

Matej: Tak je, ako hovorí kráľ Vladislav. Čo sa ale mňa týka, zaťažoval som sedliakov daňami, ale na druhej strane som ich obhajoval, zaobchádzal som s nimi veľmi láskavo a vládne, a tak som zanechal u nich na seba dobrú spomienku. Mne to veľmi pomohlo, že som dlhý čas putoval v utajení medzi nimi, dozvedel som sa, čo si o mne myslia, vypočul ponosy, oddialil krivdy. Až dodnes si spomínam na mnohé také podivuhodné a humorné situácie, ktoré som s nimi a medzi nimi zažil. V prestrojení som u jedného nocoval, u druhého obedoval. Vydával som sa za pocestného alebo remeselníka alebo dôstojníka. Ó, aký to malo na tých ľudí účinkov, akú radosť a potešenie alebo strach a zármutok to spôsobilo, keď sa dozvedeli, kto bol u nich a akého hosta mali, čo ten a onen s ním hovoril o kráľovi, o jeho činoch a radách!

Raz som chodil po poli a zišiel som s mojimi druhmi zo správnej cesty. Natrafil som na jedného človeka, ktorý nakladal seno na voz, a to seno priťahoval veľkým drúkom, ktorý sedliaci volajú pavúz. To drevo mal v ruke. Opýtal som sa ho, kadiaľ vedie cesta. Ukázal mi ju tým drevom tak ako pocestný palicou, ktorú drží v ruke. Nad tým som sa veľmi čudoval, lebo to drevo

---

³³ Vláda Jagelovcov bola slabá a priviedla Uhorsko do anarchie a rozvrátených financií.

bol obrovský a ťažký drúk. I zastavil som sa pri ňom a rozprával rozličné veci, až nakoniec som ho prehovoril k tomu, aby išiel so mnou a stal sa mojím zbrojnošom. To bol ten povestný Mikuláš Toldi, človek neslýchanej sily, v ktorom som mal veľké zaľúbenie.³⁴

Opäť som prišiel raz v prestrojení na noc k jednému správcovi školy neďaleko Budína. Bol veľmi chudobný a považoval ma za budinského remeselníka. Vďaka ma síce prijal, ale na večeru mi nemohol nič iné predložiť okrem red'kvi, ktorej sa mu toho leta hojne urodilo. Po večeri ma obveseľoval muzikou a učil ma aj tancovať, pričom mi jeho žena bola tanečnicou. Neustále ma povzbudzoval k veselaniu sa hovoriac: Uti domi Domine Mathia.³⁵ Z jeho prívetivosti k hosťom som si tiež urobil žart. Radil som mu, aby svoju red'kev priviezol do Budína, od ktorého nebýval veľmi ďaleko, a uistil som ho, že ju dobre popredá. Pozval som ho k sebe domov a usmernil som ho, ako sa má na mňa pýtať. Skutočne prišiel a strážnici stojaci v bráne mesta ho na základe môjho príkazu priviedli ku mne aj s jeho vozom. Ó, ako som sa na tomto človeku zabával a aký bol vystrašený, keď sa dozvedel, kto som. Ale jeho cesta nebola zbytočná, moji dvorania si museli kúpiť jeho red'kev a dobre ju osoliť, navyše som ho ešte obdaroval. Takých kúskov som mal mnoho. S ľuďmi nižšieho stavu, som si rozumel, zvlášť s Liptákmi, ktorí spolu so svojimi krajanmi aj jeden veľký vrch nazvali podľa mňa Kráľovou hólou, pretože som tam s nimi chodieval na hon a jedával s nimi na jednom veľkom kameni, ktorí ukazujú až dodnes.

Jozef: Počul som, že je aj knižka, v ktorej sú zapísané tvoje žartovné činy a výroky.³⁶

³⁴ Miklós Toldi sa stal postavou národného eposu *Toldi* (1847) od maďarského Jánoša Aranya.

³⁵ Ako doma pán Matej.

³⁶ Taliansky humanista Marzio Galleoto, ktorý pôsobil ako učiteľ Matejovho syna, je autorom diela *Znamenité, múdre i žartovné výroky a činy kráľa Mateja* (*De egregie, sapienter et iocose dictis et factis Mathiae Regis*, 1484 – 1486).

Matej: Áno, býval som veselý a rád som aj rozprával aj počúval žartovné príbehy. Ale ani o tebe takéto knižky nebudú chýbať.

Jozef: Ja som tiež hodne putoval a na svojich cestách som mával a vídaval podivuhodné príhody. Keby som chcel vyrozprávať, čo som tu a tam videl, počul alebo učinil, nestačil by mi na to čas. Slovom, ľudia z nižších stavov vždy boli vážení a milí v mojich očiach. Vedel som, že sú základom všetkých iných stavov a zásobární, z ktorých berie každý svoj pokrm. Ó, keby len boli poznali moje dobré zmýšľanie! Keby aspoň teraz po mojej smrti uverili, čo mnohí za môjho života nepoznali, že som bol ich priateľom a že mi išlo len o ich dobro!

Matej: Tvoja túžba a pranie, ó, cisár veľký, sa určite naplní. Domnievam sa, že teraz po smrti budeš viac kraľovať vo svete ako za života.

Jozef: Ukáže to onedlho budúci krajinský snem. Jeden muž, ktorý so mnou prichádzal do krajiny mŕtvych a mal prorockého ducha, mi povedal, že sloboda, ktorú som dal protestantom a sedliakom, bude na nasledujúcom sneme potvrdená a že mnohé iné veci z mojich nariadení sa v budúcnosti pomaly zavedú. Ja som sa, pravda, tu a tam zmýlil. Do cieľa, ktorý som si vytýčil, mal som často ísť inou cestou. Ale čo robiť? Ľudia sú náchylní k omylom, a ja som vo svete tiež nebol iný než človek, ani som sa nikdy nepovažoval za neomylného. Králi sú tiež slabí ľudia.

Matej: Často slabší než ich poddaní.

Jozef: Niekedy sa stalo i to, že som niečo nariadil a prikázal dodržiavať, o čom som potom sám zistil, alebo ma o tom poučili iní, že to nebolo správne. Takéto nariadenia som odvolal a zrušil. Napríklad som rozkázal, aby mŕtve telá neboli pochovávané v truhlách, ale aby sa držali iba jedna alebo dve truhly a mŕtve tela by sa kladli do vriec a v truhlách sa odniesli na cintorín, spustili do hrobu a potom z nich vyložili, a tak zahrabali. Tým som chcel ušetriť zbytočné pohrebné výdavky a mŕtvemu telu čím skôr dopomôcť k tomu jednému, čo potrebuje, to jest dopomôcť čím skôr k jeho rozkladu. Potom, keď mi viedenská lekárska rada potvrdila, aké nebezpečenstvo je spojené s takýmto

pochovávaním, že by sa totiž mohli truhlami roznieť a rozšíriť medzi ľudí nákazlivé choroby, toto nariadenie som odvolal. Počas mojej poslednej choroby som sa na to zvlášť sústredil. Totiž zrušil som všetky nové nariadenia okrem tých troch vyššie spomínaných záležitostí.

Matej: Za odvolanie nariadenia sa rozumný človek nemusí hanbiť a nemá sa to počítať za hanbu ani kráľom. Z toho, čo si urobil, mohli tvoji poddaní jednoznačne usúdiť, že si nechcel byť ukrutný a násilný panovník a to, čo si nariadil, že si neurobil z túžby po vykonávaní moci, ale v nádeji, že to poddaným bude slúžiť na dobré. Tyrani neodstupujú od toho, čo prikázali a neprijímajú ponaučenia. Bol si skutočným otcom svojich poddaných.

Jozef: Premeny, ktoré som robil a bol prinútený robiť, nemohli sa stať bez ublíženia a dotknutia sa niektorých ľudí. Napríklad, keď som dal slobodu sedliakom, sťažovali sa na to niektorí zo šľachtického stavu. Keď som zaviedol toleranciu, spôsobila bolesť niektorým katolíkom. Keď som ponechal štólu katolíckym kňazom, sťažovali sa na to protestanti a tak ďalej. To som tiež vedel už dopredu, ale mal som preto upustiť od svojho predsavzatia?

Matej: Ani sám Boh nekoná a nečiní také premeny inak. Šťastie židovského národa bolo nešťastím Egypta a krajiny Kanaán a prijatie kresťanov na miesto židov bolo im na škodu. Všeobecnému dobru niektorého národa sa môže pomôcť iba ukrivením súkromných osôb a spoločenstiev.

Jozef: Tým som sa aj ja utešoval v srdci a teraz sa radujem z toho, že medzi tebou a mnou je taká zhoda v panovaní a okolnostiach.

Matej: Ja túto zhodu vidím ešte v iných veciach. Či nie je pravda, že sa ti páčil vojenský stav?

Jozef: Ach, pravdaže. Neviem, ako sa to mohlo stať, že som ho ešte nespomenul.

Matej: Bol som prvý z uhorských kráľov, ktorý som vydržoval stále vojsko. Moji čierni vojaci ma tešia ešte i teraz. Ó, ako hrdinsky bojovali so mnou. Lebo tam, kde som bol s nimi

a oni so mnou, nebolo vôbec strachu. A v ich prítomnosti som sa nebál smrti ani tam, kde guľky padali ako kvapky dažďa. Keď som dobýjal Nové Mesto³⁷ v Rakúsku, prišli za mnou vyslanci tureckého sultána, ktorí chceli jednať o mieri. Boli však nadmieru pyšní a nadutí. Ich vzburu som potrestal takto. Moji čierni vojaci mi postavili kráľovský stolec pod holým nebom na mieste, kde hrozilo najväčšie nebezpečenstvo nepriateľov, ktorí nás obliehali. Posadil som sa sebaisto a prikázal vpustiť vyslancov, ktorý až teraz skrotli, nechceli ísť do nebezpečenstva. Potom ale predsa museli, lebo som sa s nimi nechcel ináč rozprávať. Pre strach nevedeli predniesť svoju žiadosť a pre veľkú streľbu a hluk nemohli počuť ani moju odpoveď, a odišli takto potrestaní.

Jozef: Ja som bol tiež skutočným milovníkom vojenského stavu. Mojm najväčším potešením bolo vidieť vojaka a stretnúť sa s ním. Tento stav som doviedol na úroveň, na ktorej nebol ešte nikdy ani za jedného kráľa. Tiež som sa v čase vojny i pokoja príliš vydával nebezpečenstvu. Azda by som ešte nebol prišiel k vám, ó, kráľovia, ak by som nebol tiahol s vojskom do Banátu. Keď som ale táboril s vojskom pri Lugoši³⁸, prišiel na vojakov v noci náhly strach, hoci pred nimi nebol nepriateľ. Keď som chcel pomôcť z tohto zmätku, spadol som z koňa a utrpel som škodu na zdraví, ktorú mi nemohol nahradiť nijaký lekár.

Matej: Úprimne mi je to ľúto. Ale raz musíme predsa zomrieť. Skrátka i v tomto, čo sme spomenuli o vojenskom stave, sa na seba veľmi podobáme. Koľko si mal všetkého vojska?

Jozef: V čase mieru tristotisíc vojakov. Ale v čase vojny ešte oveľa viac.

Matej: To je veľký počet, ale načo toľko?

Jozef: To nemôže byť ináč. Veľmoci menšie od našej rakúskej majú veľké množstvo vojakov, a preto musí mať i ona.

---

³⁷ Wiener Neustadt – mesto v Dolnom Rakúsku

³⁸ Lugoš – mesto na západe Rumunska

Matej: A odkiaľ pochádzajú náklady na tak veľa vojakov?

Jozef: Náklady sú nespočetné, ale totiž v terajších pomeroch sveta nevyhnutné. Mnohomiliónové príjmy som mal, pravda, od mojich poddaných. Tie všetky som vynaložil na všeobecné potreby krajiny. Na môj vlastný, osobný pôžitok a pohodlie som nič nepoužil. Môj odev bol celkom jednoduchý a skromný, môj pokrm a nápoj obyčajný.

Matej: Ja som tiež málo dbal o pokrm, nápoj a okázalý odev. Moja druhá manželka ma, pravda, priviedla k tomu, že som mal okázalejší dvor ako predtým. Šperky som neobľuboval. Ale rád som chodil čisto a upravené. Raz som sa nechal upraviť podľa módy, ale to nedopadlo pre mňa dobre. Môj nástupca Vladislav o tom dobre vie.

Vladislav: Azda to, keď si musel stáť predou mnou bez klobúka?

Matej: Práve to.

Jozef: Ako sa to stalo?

Matej: Vladislav a ja sme mali mimoriadnu schôdzku v Sliezske. Napohľad bol krajší ako ja, ale nie taký múdry, a preto som si ho veľmi nevážil. I nevidelo sa mi vhodné, aby som pri prvom pozdrave zložil pred ním klobúk z hlavy, a predsa sa patrilo, aby som ho pozdravil. Preto som si dal urobiť účes, aby som pri tejto príležitosti nemusel mať na hlave klobúk, ale podľa zvyku takto upravených mužov držal ho v ruke. Preto, keď môj úmysel zbadali Česi, ktorí prišli s Vladislavom, svojmu pánovi nasadili na hlavu klobúk, ktorý sa priväzuje pod bradou, a dolu sa nemôže sňať. To bol dôvod, že keď sme sa spolu stretli, nezdvihol klobúk na pozdrav, ale ja som musel stáť pred ním bez neho. To ma veľmi mrzelo.

Vladislav: Tvoj úmysel prezradili tvoji vlastní dvorania mójim. Vôbec som to ale nezneužil, že si bol takto oklamáný.

Matej: Jozef, koľko rokov si žil na svete?

Jozef: Nedovršil som ani 49 rokov.

Matej: Ja som zomrel ako 47-ročný vo Viedni. A tak ani vekom sa veľmi neodlišujeme.

Jozef: Ako som sa dočítal, narodil si sa roku 1443. Ja som však prišiel na svet v mesiaci februári roku 1741.³⁹

Matej: Narodil som sa tiež v tomto mesiaci.⁴⁰ Ani rok nášho narodenia sa veľmi nelíši.

Jozef: Aj v tom je medzi nami zhoda, že sme svoj život ukončili vo Viedni.

Štefan: A práve to je niečo zvláštneho a neobyčajného. Vládnutie a spravovanie jednaké, okolnosti rovnaké, zvyky a záujmy podobné, odmena tá istá, čas narodenia a dĺžka života takmer totožné, miesto smrti to isté.

Vladislav: Teším sa z toho, že medzi vami nachádzame takú podobnosť. Však azda vieš, ó, veľký cisár a kráľ, že dom rakúsky sa dostal k vláde v Uhorsku cezo mňa.

Jozef: To ja dobre viem, a teba ako jedného z mojich predkov si veľmi vážim.

Matej: A ja si zo srdca prajem, aby svet čím skôr spoznal, ó, veľký cisár, tvoju usilovnosť a veľkú poctivosť. Nepochybujem, že sa to aj skutočne stane. Medzitým ale, prosím ťa, rozpovedz nám v krátkosti priebeh tvojho života. Mám nejaké nejasnosti.

Jozef: Vďačne. Narodil som sa 13. februára 1741. Môj otec bol cisár František I., matka uhorská a česká kráľovná Mária Terézia. Otec sa usilovne staral o moju správnu výchovu. Do manželského stavu som vstúpil dvakrát, a stal som aj otcom jednej dcéry. To všetko predchádzalo mojej smrti. Za rímskeho kráľa som bol zvolený ešte za života môjho otca a po jeho smrti, ktorá nasledovala čoskoro potom, stal som sa cisárom.⁴¹ Moja matka ma učinila spoluvládcom a regentom dedičných krajín. Po jej smrti, ktorá nasledovala roku 1780, som zasadol na jej trón a vládol ako nekorunovaný až do roku februára 1790. Roku 1788 sa začala vojna s tureckým a ruským dvorom, do ktorej som sa i ja

---

³⁹ Jozef II. sa narodil 13. marca 1741.

⁴⁰ Matej I. sa narodil 23. februára 1443.

⁴¹ Za rímsko-nemeckého kráľa bol korunovaný roku 1764 a cisárom Svätej rímskej ríše nemeckého národa bol od roku 1765.

musel zapojiť podľa zmluvy uzavretej s ruskou cisárovnou.⁴² To je príčina mojej smrti, ako som už povedal.

Matej: Či je to pravda, že ťa tvoja matka držala na rukách, keď v prvej pruskej vojne žiadala pomoc od Uhrov proti nepriateľom?⁴³

Jozef: Áno, to je pravda a nebolo to zbytočné. Len škoda, že to dobrodenie mi stále vyhadzovali na oči. Lebo, kto preukázané dobro vyhadzuje na oči, ten si tým zaň sám sebe platí.

Matej: Niektorí hovorili, že ty sám si bol príčina poslednej tureckej vojny.

Jozef: Dost práce som mal doma. Načo by mi bola taká záťaž doliehajúca na mňa zvonka? To je o ničom. Ajhľa, tamto vidím dáky slávny sprievod... Prichádza k nám... Kto to vlastne je?

Matej: Bezpochyby cisár František a kráľovná Mária Terézia so svojimi dvoranmi. Skôr než prídu, poviem ti krátko príbeh môjho života. Môj otec bol známy uhorský vládca Ján Korvín, nazývaný inak Huňady, matka Alžbeta Siládiová. Týmto rodičom som sa narodil 13. februára 1443.⁴⁴ V roku 1456 zomrel môj otec a ja som sa dostal do väzenia, do ktorého ma posadil kráľ Ladislav V. pre údajné podozrenie, že som vraj napomohol zabitiu jeho uja grófa Ulricha, ktorého usmrtil môj starší brat Ladislav Korvín. Bol som v Prahe v žalári, v ktorom ma Juraj Poděbradský, český miestokráľ opatroval ako otec a zvolil za svojho zaťa. Z väzenia som nastúpil na kráľovský trón. Pokým som na ňom sedel, mal som ustavičné vojny. S moji dvoma manželkami som nesplodil deti. Mimo manželstva som mal syna, statočného muža, Jána Korvína, ktorým môj rod vymrel. Moja druhá manželka sa volala Beatrix, vzdelaná žena a veľká milovníčka vedy a umenia. Niektorí hovoria, že

⁴² Rusko-turecká vojna vypukla v rokoch 1787 – 1792. Rakúskej armáde velil sám cisár.

⁴³ Mária Terézia prišla na zasadnutie snemu, ktorý zvolala do Bratislavy, s Jozefom na rukách žiadať uhorské stavy o mimoriadnu vojenskú pomoc na obranu proti Prusom.

⁴⁴ Správne 23. februára 1443.

mi až do konca života nezostala verná a že sa zamilovala do kráľa Vladislava. Niektorí sa domnievajú, že som na jej rozkaz dostal jed. Akokoľvek to je, v roku 1490 som dostal porážku vo Viedni a zomrel som. V ten deň zahynuli tiež dva levy, ktoré som mal v Budíne.

Jozef: Tvoja smrť bola náhla, a tak lepšia ako moja. Dlho som sa trápil s chorobou.⁴⁵

Matej: Ale ty si mohol zanechať po sebe lepší poriadok a predsa šťastnou smrťou zísť zo sveta.

Jozef: Pravda, čo som nemal vo svete i v úrade kráľa a cisára, to som tu dosiahol, pokoj a úplne šťastie, za čo naveky budem vzdávať vďaka Bohu.

---

⁴⁵ Jozef II. zomrel na tuberkulózu, ktorou sa nakazil počas bojov proti Osmanskej ríši.

**Kalendárium života a diela
Ladislava Bartolomeidesa**

1754 – 16. novembra prichádza na svet v Klenovci ako prvý zo siedmich detí evanjelického farára Daniela a Alžbety, rodenej Kubíniovej; 18. novembra je pokrstený Matejom Holkom st., v tom čase farárom v Hnúšti.

1760 – začína navštevovať miestnu školu v Klenovci.

1769 – od januára vyzbrojený základmi vzdelania, získanými v klenovskej cirkevnej škole pod vedením učiteľa Jána Fröhliche, študuje na vyššej škole v Dobšinej v triede Jána Gottharda; učí sa tu po latinsky a nemecky a získava základy rétoriky.

1772 – od októbra pokračuje v štúdiu na evanjelickom lýceu v Kežmarku v triede profesora Jozefa Bencúra, vďaka ktorému sa formuje jeho vzťah k histórii, geografii a prírodopisu.

1777 – v septembri nasleduje Bencúra do Bratislavy (Prešporuku), ktorý je tam už od konca januára 1776 a zastáva miesto senátora v bratislavskej mestskej rade; uchádza sa o štúdium na miestnom lýceu, ale štipendijné miesta sú už obsadené; preto sa vracia k rodičom do Kraskova, kde sa rodina presťahovala už r. 1770; pre zlý zdravotný stav a nedostatok finančných prostriedkov zostáva doma a venuje sa štúdiu teológie.

1778 – istý čas pôsobí v rodine svojho príbuzného Michala Kubíniho a učí jeho syna Antona základom evanjelického náboženstva; je to jeho prvé platené zamestnanie.

1779 – od septembra zastupuje chorého učiteľa Mateja Weniča v Rimavskej Bani; od novembra pôsobí ako kantor v evanjelickom zbore a druhý učiteľ na maďarskej škole v Ožďanoch, čo pre slabú znalosť maďarčiny je dosť náročné; obdobie rokov 1777 – 1779 označuje za najťažšie vo svojom živote jednak pre telesnú slabosť a nalomené zdravie, jednak pre nedostatok prostriedkov potrebných na univerzitné štúdium.

1780 – v marci z Ožďan odchádza na radu Juraja Feješa, ktorý mu prisľúbi vybaviť cestovný pas a prispieť finančne na ďalšie štúdium; preto v máji nastupuje na miesto vychovávateľa syna svojho mecenáša, pre ktorého vykonáva aj prácu patvaristu (právnického praktikanta), v Nižnom Skalníku zotrvá až do odchodu na univerzitu; pracuje tiež na latinskom *Doplnku* k Pro-

tokolu malohontského seniorátu týkajúcom sa rokov 1670 – 1681 a na príspevku k dejinám cirkvi v Tisovci a Píle, ktoré zostali v rukopise.

1781 – v auguste odchádza na univerzitu do Wittenbergu; cestu z Lučenca absolvuje spolu s Jánom Bilským, na miesto prichádza až 23. septembra; zdržanie spôsobili ďalší spoločníci, ktorí sa k nim neskôr pridali; na univerzite, na ktorú sa zapísal 24. septembra, navštevuje prednášky Karla Christiana Tittmana, Johanna Friedricha Hirta a Friedricha Wilhelma Dresdeho z teológie a filozofie, a Johanna Matthiasa Schröckha, vnuka Mateja Bela, z histórie.

1783 – zo štipendia určeného na cestovanie po Nemecku vydáva vo Wittenbergu školskú dizertáciu *De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica* (Historická rozprava o malohontských Čechoch v minulosti a súčasnosti), 24. marca štúdium končí a 26. marca z Wittenberga odchádza pre nedostatok prostriedkov; na miesto súkromného učiteľa v rodine Sirmaiovcov v Čečejovciach sprostredkované Jozefom Bencúrom nenastúpi, lebo zemepán nemá povolenie zamestnávať domáceho kazateľa; v máji začína učiť v Ratkovej; v júli po vysvätení za kňaza v Dobšinej nastupuje na miesto kazateľa v Ochťinej, kde zaujíma miesto po Samuelovi Kellnerovi; volí si rovnaké povolanie ako sedem generácií jeho predkov; v Ochťinej pôsobí tiež ako učiteľ.

1784 – koncom roka uzatvára manželstvo s Katarínou Mártovou zo Štítnika; vydáva veršovanú satiru *Spis užitečný a velmi potřebny od Doktora Grobiana* a príručku kresťanskej náuky *Summa křesťanského evanjelického náboženství* v Banskej Bystrici.

1787 – 6. januára sa mu narodil syn Ján Ladislav, evanjelický farár, spisovateľ a historik.

1790 – vydáva prózu *Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním, Korvínus* řečeným v Prahe.

1792 – vydáva spis *Útrpný los, který nevinní kazatelé evanjeličtí z Uher od r. 1672 až do r. 1776 jak ve své vlasti, tak zvláště na španělských galeiach znášeli a zažili, hodnověrne vypsany* v Berlíne.

1794 – vydáva popularizačnú knižku *Historiu o Americe* v Bratislave a príručku kresťanskej náuky *Jadro kresťanského evanjelického náboženství* v Budapešti, ktorá je upraveným vydaním učebnice z roku 1784.

1795 – sa stáva dekanom evanjelických škôl v Štítniku a jeho okolí.

1796 – na podnet gemerských stoličných úradníkov a za finančnej podpory Jána Feješa vydáva pozmenené a rozšírené vydanie spisu *De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica* v Bratislave.

1798 – vydáva *Jadro kresťanského evanjelického náboženství* v Budíne, a tiež dve učebnice, ktoré sú prvé s prírodovedným zameraním napísané v domácom jazyku: *Kratičká historie přirození* v Budíne a *Geografia aneb vypsání okršlku zemského* v Banskej Bystrici; na konvente v Ratkovej je zvolený za notára.

1799 – 17. februára sa mu narodila dcéra Apolónia; vydáva monografiu *Memorabilia provinciae Csetnek* (Pamätihodnosti Štítnika a jeho okolia) a *Řeči Písma sv. znějící o člancích náboženství křest. pro mládež* v Banskej Bystrici.

1803 – vydáva *Užitečný spis od Doktora Grobiána*.

1804 – vydáva spis *Tractatus historico-philologicus de nomine Gumur* (Historicko-filologická rozprava o názve Gemer) v Levoči.

1805 – vydáva český preklad diela Jozefa Flavia *O válce židovské knihy sedmery* v Levoči.

1806 – 1808 – vydáva svoje vrcholné dielo *Incltyti Superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica* (Historická, zemepisná a štatistická znalosť o slávnej Gemerskej stolici v hornom Uhorsku) v Levoči.

1807 – na zhromaždení v Čiernej Lehote je zvolený za konsejora; v Banskej Bystrici vydáva znovu *Jadro kresťanského evanjelického náboženství*.

1808 – vydáva spis *De Sajone amne natura navigero* (O Slanej, rieke od prírody splavnej) v Levoči.

1810 – vydáva politicky zacielený spis *Brevis tractatus, quo disquiritur an nomina Ungaricum et Magyaricum apud veteres fue-*

rint propria vel adpellativa (Krátka rozprava, v ktorej sa rozoberá, či mená uhorský a maďarský v starých prameňoch boli vlastné alebo prídavné) v Levoči a *Pohrební kázání při poslední poctivosti mnohovažného Davida Györky*.

1815 – stráca manželku, ktorá zomiera na pľúcny edém.

1816 – sa mu narodil vnuk Ladislav Bohuslav, ktorému venoval skladbu *Radost ctných predků*.

1822 – 18. júna je zvolený za seniora evanjelickej a. v. cirkvi v Ochtinej.

1825 – 18. apríla zomiera v Ochtinej vo veku 70 rokov a 5 mesiacov; 21. apríla je pochovaný; pohrebný obrad vykonal syn Ján a kázne predniesli Ján Madarás z Roštára a Adam Bodický z Gočaltova.

1828 – Syn Ján Ladislav vydáva v Pešti spis venovaný životu a účinkovaniu svojho otca *Memoria Ladislai Bartholomaeides* (Spomienky na Ladislava Bartolomeidesa), ktorý skoncipoval na základe otcových zápiskov a opatril jeho medirytinovým autoportrétom.

1834 – Vychádza prvé vydanie *Užitečného spisu od Doktora Grobiána* v Skalici.

1860 – Vychádza druhé vydanie *Užitečného spisu od Doktora Grobiána* v Skalici.

Pramene a literatúra

Pramene

- Amicam AMICO VIRO CARISSIMO DOCTISSIMOque DOMINO LADISLAO BARTOLOMEIDO. SNK – Literárny archív SNK v Martine, sign. 108 B 6.
- BAJZA, Jozef Ignác: Dielo. Prel. J. Nižnánsky. Ed. E. Brtáňová. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009.
- BARTHOLOMAEIDES, Joannes Ladislaus: Memoria Ladislai Bartholomaeides, Ecclesiae Ochтинensis V. D. Ministri. Pesthini : 1828, <https://medit.lutheran.hu/files/Memoria.pdf>
- [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Muza se Slowenskych Hor. In: Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten, 1802, č. 48, stl. 383.
- BARTOLOMEIDES, Ladislav: Privatum et Domesticum Protocon Ladislai Bartolomaeides. SNK – Literárny archív, sign. 108 B 5.
- [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Rozmlauwánj Josefa Druhého s Matěgem Prwnjm Korwýnus řečeným, w králowstvj zemřelých při přjtomnosti některých gýných Uherských králů držané. W Praze, wytisštěné Roku 1789.
- [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Spis vžitečný a welmi potřebny od Doktora Grobiana z vpřimnosti včinený w němž npomjná pilně k ostřjhanj swých mrawůw a znamenitých ctnostj, kterémužto kdo by dobře wrozumel, gisté nemalý vžitek sobě wzyti může. W B. Bistrycy, v Jana Jozefa Tumlera, 1784.
- [BARTOLOMEIDES, Ladislav]: Ueber slawische Literatur in Ungarn, ihre Schicksale und Producte von 1780 – 1800. In: Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten, 1802, č. 49, stl. 389 – 392; č. 50, stl. 393 – 398; č. 51, stl. 401 – 405; č. 52, stl. 409 – 412.
- BARTOLOMEIDES, Ladislav: Zoznam kníh a časopisov. SNK – Literárny archív, sign. 108 B 13.
- DOLEŽAL, Augustín: Weselost rolj božj hybské pod Rakauským Sskřiwan-kem. In: [TABLIC, Bohuslav, ed.]: Slowensstj Werssowcy. Swazek druhý. We Wacowě, v Antonjna Gotljba prywil. Kněhtlačitele. 1809, s. 92 – 100.
- Ewergete, to gest dobrotiwá panj. Která we Swětě lidem welké Dobrodinj včini-la, ale sspatné Poděkowánj za to nabyla. Prwnj a druhý Djl. W Baňské Bystřjcy, Wytisštěná v Jána Jozefa Tumlera, 1790.
- JOSEPHUS FLAVIUS. Flawia Jozeffa. O Wálce Židovské Knjhy Sedmery. Nynj teprw wsseckny w Českau řeč z Latjnské přeloženy od Pawla Aquilina Hradeckého. W Městě Prostěgowě, v Jana Günthera, [1553].

- JOSEPHUS FLAVIUS. Flawia Jozefa O Wálce Židovské Knihy Sedmery, spolu s gehu Žiwotem, a gak Spisowatele, tak y Země a Města toho Národu wyobrazenjm, znouu na swětlo wydany. W Lewoči : Karl Jozef Mayer, 1805.
- KELLNER, Samuel. Den Milostiwého Leta, aneb Prwný radostné Kázanj, které Když tá drahá Swoboda, aneb, Milostná Resolucie, o stawenj Domů Modlitebných, a wведенj sobě Slova Božjho Kazatelů, od gehu Gasnosti Cýsarsko-Králowské Jozefa Druhého dáná skrze Slawnu Stolicy Gömörsku publikowáná byla, k wzdelánj společnému W Cyrkwy Ewangelické, Welko-Rewucké dne dewátého Czerwence, práwe, w druhý Swátek Turičný z običegného Textu predložil Samuel Kellner w ten čas Cyrkwy Ewang. Ochťinské, gžž pak nynj, Cyrkwy Ewang. Welko-Rewucké Slova Božjho Kazatel. Roku Páně 1783. dne 9. Czerwence. WE WACOWE Leta Páně 1785. Kniha Jozefowa. Sepsaná od gistého spatřugjcýho osmnácté stoletj. Djlem již stálé wěcy, a djlem proroctwj. Na způsob Biblj. Wydaná od M. W. Kraméryusa. W Praze : u Rosenmüllerských, za Jana Beránka Faktora, 1784. [Kniha Jozefowa.] In: Presspůrské Nowiny, 9. 3. 1785, s. 152.
- FÁNDLY, Juraj: Rozprávky rozmarné a poučné. Prel. J. Nižnanský. Bratislava : Tatran, 1973.
- [DOLEŽAL, Augustín]: Pamětná celému swětu Tragoedie anebožto Weršowné wypsání žalostného prwnjch rodičů pádu (...) od gednoho Skalického ADaMoWEHo SyNa. W Uherské Skalicy wytisštěná w Jozeffa Antonj-na Škarnycla, 1791.
- RICHTER, Joseph: Warum wird Kaiser Joseph von seinem Volke nicht geliebt? Wien : Im Verlag Georg Philipp Wucherer, 1787.
- SEMIAN, Michal. Při dobyť Budinského zámku, do zagetj křesťanského padlé, Kartigam řečené, (potom Krystýna nazwané,) Turecké slečny, Kišasoňky řjdké a pamatné případnosti, které w vherském gazyku Pán Ignác Mésáros; w slowenském pak Michal Semian, při Cýrkwi Ewang. Pezýnské, Slowenský Slova B. Kazatel wydal. W Prešpůrku, nákladem Antonj-na Löwe, Knihokupce. 1790.
- SEMIAN, Michal. Kratičké Hystorycké Wypsání, Knjžat a Králů Vherských. Od neydáwněgssjch až do přjtomných časů, z hodnowěrných hystoryckých Pjsem včinené a w slowenském gazyku, Prácý Michala Semian (...) wydané. W Presspurku, v Frantisska Augustýna Patzko, 1786.
- Wděčný Protesstant naproti swému snáseliwému Cýsaři. W Německým gazyku sepsaný od J. A. W. Nynj pak do Slowenčiny přeložený. [B. m. v. : B. v.], 1782.
- [Wieland, Johann Andreas]: Der dankbare Protestant gegen seinen dulden-den Kaiser. Von J. A. v. W. Wien : Gräffer 1781.

Literatúra

- BAKOŠ, Ján: Aktuálny význam estetického princípu v textológii. In: BAKOŠ, Ján: *Literárna história a historická poetika*. Príspevky k metodológii literárnej vedy. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973, s. 61 – 66.

- BÉDER, Ján: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963.
- BEUTEL, Albrecht: *Aufklärung in Deutschland*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.
- Beyträge zum gelehrten Oesterreiche. Von noch lebenden Gelehrten. In: *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*, č. 29, 1803, stl. 227 – 231.
- Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Constant von Wurzbach (ed.). Erster Theil. Wien : Verlag des Univeristäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1856.
- BOČKOVÁ, Hana: K tak zvané Stoveršové marokánské písni. In: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*. Boskovice : Albert, 1999, s. 241 – 246.
- BREDECZKY, Samuel: *Beyträge zur Topographie des Königsreichs Ungarn*. Zweyte verbesserte und vermehrte Auflage. Wien : In der Camesinischen Buchhandlung, 1805, s. 157 – 160.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Bartolomeidesov obraz osvietenského panovníka [Bartholomeides 's Portrayal of an Enlightenment Ruler]. In *Poznańskie studia slawistyczne*, 2018, roč. 8, č. 15, s. 65 – 76. Dostupné na: <https://doi.org/10.14746/pss.2018.15.4>
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Doležalov pokus o veľkú epiku. In: Dalibor Tureček – Peter Zajac a kol.: *Český a slovenský literární klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno : Host, 2017, s. 245 – 271.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Možnosti edičného sprístupnenia textov Ladislava Bartolomeidesa (1754 – 1825). In: *Slovenská literatúra*, 2020, roč. 67, č. 5, s. 467 – 477.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Pojmoslovie historie litterarie v reflexii regionálnych monografií Ladislava Bartolomeidesa. In: *Na margo staršej literatúry*. Zo žánrovej problematiky 11. – 18. storočia. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012, s. 102 – 114.
- Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2002.
- ČAPEK, Jan Blahoslav: *Československá literatura toleranční 1781 – 1861*. Svazek první. Praha : ČIN, 1933.
- ČAPEK, Jan Blahoslav: *Záření ducha a slova. Literární stati a studie československé*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1947.
- DANĚLKA, Jiří: *Textologie a starší česká literatura*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2013.
- DOBROTKOVÁ, Marta: Zemepanské mestečko Sarvaš a Samuel Tešedík. In: *Zemepanské mestá a mestecká v priebehu stáročí*. Eds. Annamária Kónyová – Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020, s. 277 – 291.
- ĎUROVIČ, Ján P.: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Martin : Matica slovenská, 1940.
- FELIX, Jozef: O vydávaní klasikov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 69, 1953, s. 1133 – 1164.

- Frantové a grobiáni. Z mravokárných satir 16. veku v Čechách.* K vydání připravil a úvod napsal Jaroslav Kolár. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.
- GÁFRIKOVÁ, Gizela: Z textologickej problematiky slovenskej literatúry 17. a 18. storočia. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 21 – 62.
- GREIF, Stefan: *Literatur der Aufklärung*. Paderborn : Wilhelm Fink Verlag, 2013.
- HANUŠ, Josef: Ze slovenských knihoven I. In: *Sborník filozofické fakulty University Komenského v Bratislave*, roč. 3, 1925, č. 29, s. 3 – 22.
- HÄSNER, Bernd: „Dialog“. In: LAMPING, Dieter (ed.): *Handbuch der literarischen Gattungen*. Stuttgart : Alfred Körner Verlag, 2009, s. 121-122.
- HURBAN, Jozef Miloslav: Slovensko a jeho život literárny. In: *Slovenské pohľady*, diel 1., 1847, zv. 2, s. 3 – 29.
- Jozef Miloslav Hurban. *Dielo II*. Zostavila a chronológiu autorovho života a diela napísala Viera Bosáková. Textologicky upravil a poznámky spracoval Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1983.
- Jozef Škultéty. *Dielo 3*. Zo staršej a obrodeneckej literatúry. Zostavil a edične pripravil Michal Eliáš. Martin : Matica slovenská, 1988.
- KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443 - 1490) : uherský a český král*. České Budějovice : Vedita, 2009.
- KIŠŠ, Igor: Protireformácia a doba Tolerančného patentu v zemiach českých a na Slovensku. Porovnanie. In: *Čeští evangelíci a toleranční patent*. Praha : Kalich, 1982, s. 143 – 150.
- KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografía územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. Zv. I. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008.
- KLAČKO, Rudolf: *Ladislav Bartholomeides, vlastivedný priekopník*. Martin 1956.
- KOMOROVSKÝ, Ján: Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1957.
- KÓNYA, Peter: Osobitosti rekatolizácie v Hornom Uhorsku. In: KÓNYA, Peter (ed.): *Rekatolizácia a uhorská spoločnosť v 17. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 13 – 27.
- KÓNYA, Peter: Dejiny ECAV na Slovensku v rokoch 1610 – 1791. In: UHORSKAI, Pavel a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2002, s. 26 – 62.
- KOWALSKÁ, Eva: *Evanjelicé a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : Veda, 2001.
- KOWALSKÁ, Eva: Miesto Ladislava Bartolomeidesa v dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In: *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 25, 1994, č. 1, s. 12 – 14.
- KOWALSKÁ, Eva: *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. stor.* Bratislava : Veda, 1987.
- KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrození (1780 – 1817)*. Bratislava : Veda, 1990.

- KRAUS, Cyril: *Začiatky slovenskej kritiky. Literárna kritika v slovenskom klasicizme a romantizme*. Bratislava : Veda, 1991.
- Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997.
- Lexikón svetových dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997.
- MACHOVEC, Milan: Předrevoluční jakobín aneb život plný paradoxů. In: MACHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 9 – 24.
- MARTINKA, Jožo: *Ladislav Bartolomeides, vlastivedný pracovník*. Martin : Osveta, 1956.
- MINÁRIK, Jozef: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Staršia slovenská literatúra (800 – 1780). Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.
- MINÁRIK, Jozef: K problematike staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 37, 1990, č. 2, s. 172 – 194.
- MÍŠIANIK, Ján: *Bibliografia slovenského písomníctva do konca 19. storočia*. (Doplnky k Riznerovej Bibliografii, zv. I. – VI.). Zv. VII. 2. opr. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1971.
- MÍŠIANIK, Ján a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Osveta, 1962.
- MÍŠIANIK, Ján: *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava : Veda, 1974.
- MRVA, Ivan: *Mária Terézia, vladárka a matka*. Bratislava : Perfekt, 2018.
- NESSELRATH, Heinz-Günther: Lukian: Leben und Werk. In: *Lukian: Die Lügenfreunde oder: Der Ungläubige*. 2., unveränderte Auflage. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2002, s. 11 – 31.
- PATERA, Adolf: *Josefa Dobrovského korespondence IV*. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a J. Ribaye z let 1783 – 1810. Praha : ČAVU, 1913.
- PETRÍK, Borislav: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : BoPo, 2001.
- PETRÍK, Ján: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Bratislava : Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta, 1969.
- POJAR, Miloš: Reformace i protireformace ve střední Evropě. In: MACHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 44 – 75.
- POVAŽAN, Ján: *Bernolák a bernolákovci*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1990.
- PRIKRYL, Ľubomír Viliam: *Dejiny speleológie na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1985.
- RAPANT, Daniel: Politický hanopis slovenský z doby Josefa II. In: Prúdy, roč. 14, 1930, č. 1, s. 46 – 48.
- ROSENBAUM, Karol a kol.: *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. 1. zv. Bratislava : Obzor, 1984, s. 265 – 280.
- ROSENBAUM, Karol: Úlohy našej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 265 – 280.
- ROSENSTRAUCH-KÖNIGSBERG, Edith (ed.): *Literatur der Aufklärung 1765-1800*. 1. Aufl. Berlin : Volk und Welt, 1988.
- RUMY, [Karol]: Ladislaus Bartoholomides. In: *Neuer Nekrolog der Deutschen*, roč. 3, 1825, s. 1412 – 1413.

- SEGEŠ, Vladimír – MRVA, Ivan: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012.
- SLIACKY, Ondrej: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007.
- SOKOLOVSKÝ, Leon: Ladislav Bartolomeides a Malohont. In: *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 25, č. 1, s. 25 – 28.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana: Formovanie školskej osvietenskej literatúry pre deti a mládež. In: SEDLÁK, Imrich a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin : Matica slovenská – Bratislava, Literárne informačné centrum, 2009, s. 253 – 255.
- SVEJKOVSKÝ, František: Poznámky k studiu diela Ladislava Bartolomeida. In: *Slovenská literatúra*, roč. 5, 1958, č. 2, s. 197 – 210.
- ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Severozápadní Slovania. 3. zv. Z nem. jazyka preložili, edične pripravili a poznámky napísali V. Betáková a R. Beták. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963.
- ŠAMALÍK, František: Josefínské osvícenství v pohledu moderních historiků. In: MACHOVEC, Milan: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : Academia, 1995, s. 94 – 113.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry II*. (19. storočie a prvá polovica 20. storočia). Bratislava : Národné literárne centrum, 1999.
- ŠTAIF, Jiří: *Modernizace na pokračování. Společnost v českých zemích*. Praha : Argo, 2020.
- TIBENSKÝ, Ján a kol.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1986.
- TIHÁNYIOVÁ, Monika: *Páni zo Štútnika*. Putovanie kultúrnymi a hospodárskymi dejinami horného Gemera. Rožňava : o. z. Georgius Bubek, 2019.
- TKÁČIKOVÁ, Eva: Niekoľko poznámok k vydávaniu textov staršej slovenskej literatúry. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 11 – 20.
- UHORSKAI, Pavel a kol.: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002.
- URBANCOVÁ, Viera: Ladislav Bartholomeides a jeho dielo o živote gemerského ľudu. In: *Gemer. Národopisné štúdie*, roč. 1, 1973, s. 39 – 66.
- URVÁLKOVÁ, Zuzana: Dialogy Lúkiána zo Samosaty v súradnicích českého literárneho klasicizmu. In: Dalibor Tureček – Peter Zajac a kol.: *Český a slovenský literární klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno : Host, 2017, s. 272 – 301.
- VALASKÝ, Pavel: *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra tempora delineatus*. 2. vyd. Budín : Univerzitná tlačiareň, 1808.
- VÁŠÁK, Pavel a kol.: *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Praha : KAROLINUM, 1993.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.

- VODIČKA, Felix: Počátky krásné prózy novočeské. (Príspevek k literárním dějinám doby Jungmannovy.) Praha : H&H, 1994.
- VYSOKÝ, Zdeněk K.: Lukiánova utopická satira, její předchůdci a pokračovatelé. In: *Lukianos: Pravdivé příběhy*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963, s. 7 – 24.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: *Juraj Palkovič (1769 – 1850)*. [Kapitoly k ideovému formovaniu osobnosti a pôsobeniu v národnom hnutí]. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.
- WURZBACH, Constantin von : Richter, Joseph. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 26. Theil. Wien : Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1874, s. 57 – 62.

Ladislav Bartholomeides's Writing of Enlightenment

Due to the spreading Counter-Reformation, the living conditions for the Evangelical Church of the Augsburg, and also of the Helvetic Confession were very unfavourable in the Kingdom of Hungary. The attitude of the Habsburg court to the non-Catholic did not change until Joseph II's reign. His religious policy was based on the edict about religious toleration issued in October of 1781 and known as the Patent of Toleration. The Patent brought the non-Catholic population greater religious freedom. Restoring of Evangelicals' religious life manifested itself also in the development of the education system and the revival of publishing. This boom manifested itself clearly in larger and more varied book production. More favourable circumstances motivated authors to elaborate new topics and themes that they used to react not only to the needs of their church community but also to mirror the events within the whole society.

One example is the Evangelical preacher Ladislav Bartholomeides (1754 – 1825), who, with his literary production related to a wider range of scientific disciplines – to pedagogy, ethics, history, geography, natural science, and theology, won recognition in the Habsburg state already in his lifetime. His fictional production can be presented only through his single preserved work *Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých (Rozhovor Jozefa II. s Matejom I. Korvínom v kráľovstve mŕtvych v prítomnosti niektorých iných uhorských kráľov) / The Conversation of Joseph II with Matthias I, Called Corvinus in the Kingdom of the Dead in Presence of Some Other Hungarian Kings, (1790)*. Through this work, thematising events

from Hungarian history, Bartholomeides conceives his vision of a new direction of Slovak literature. In the first place, he wanted the Slovak to remember Joseph II as a “*great emperor*” / “*velký cisár*” for as long as possible. He exalts the benefits of Joseph’s reign in the form of a stylised conversation while using the ancient dialogue, a very popular form in the Classicism period, as a model. The work’s title refers to the dialogues by the Syrian satirist Lucian of Samosata (around 120 – 180 AD) and his *Dialogues of the Dead*. Apart from the dialogue preserved Bartholomeides their setting, that is, the underworld, and the mythical character of Charon. However, he changed the satirical and polemic tone into an exalting one.

Apart from Matthias Corvinus (1443 – 1490), appearing as Joseph’s ally and defender, other Hungarian kings representing the Hungarian ruling dynasties take part in the conversation as well: the first Hungarian king, Stephen I (1000/1001 – 1038) from the Árpád dynasty, Louis the Great (1342 – 1382) from the House of Anjou and Vladislaus II from the Jagello dynasty (1490 – 1516). As requested by the rulers, Joseph thinks back on his earthly life and reign. With his devotion to transpersonal ideals and a great degree of self-reflection, he is a character representative of Classicism. He reflects upon the consequences of his actions, points out his sincere effort to improve the situation of the country in all areas of life in every possible way and to modernize it. Bartholomeides portrays Joseph’s character from a psychological angle. He analyses his state of mind, describes his inner motives. *Rozmlouvání* can be used very well to demonstrate the work’s classicistic multifunctionality consisting in patriotic, national, and religious education.

We find it vital that the material foundation of older Slovak literature is extended by including a text that refers to the Renaissance and ancient literature and represents its new stage within the history of Slovak literature, a stage of modernization. A new edition brings this work an opportunity to become the object of interest for the scientific and expert community, and, in its trans-

lation into contemporary Slovak, also for the wider readership. Two ways of making *Rozmlouvání* accessible – its translation into contemporary Slovak and the transcribed version, both applied within one edition at once, aim at contributing to the work's objective appraisal as a valuable literary monument.

Menný register

- Alberty, Július 43
Ambrózy, Samuel 17, 28-29
Aquilinas Hradecký, Pavel 41, 53, 128
Arany, János 115
Augustínová, Eva 75, 131
- Bajza, Jozef Ignác 26, 55, 75-76, 128
Bakoš, Ján 76, 129
Barkóci (Barkoczi) , František 96, 105
Bartolomeides, Daniel 34, 124
Bartolomeides, Ján Ladislav 33-35, 37, 44-45, 51-52, 125, 127
Bartolomeides, Ladislav Bohuslav 127
Bartolomeidesová, Alžbeta 124
Bartolomeidesová, Apolónia 126
Beatrix Aragónska 100, 109, 121
Béder, Ján 16, 130
Bel, Matej 29, 125
Bencúr, Jozef 124-125
Beták, Rudolf 16, 41, 133
Betáková, Valéria 16, 41, 133
Betlen, Gabriel 10
Beutel, Albrecht 2, 130
Bilský, Ján 38-40, 125
Bočkaj, Štefan 10
Bočková, Hana 57, 130
Bodický, Adam 127
Bodo, Matej 21
Bosáková, Viera 41, 131
Brant, Sebastian 46
Bredecký, Samue l 31, 36
- Čapek, Ján Bohuslav 12, 41, 52, 57, 130
Čičaj, Viliam 10
Deáki, Ján 28
- Daniel Adam z Veleslavína 62
Daňhelka, Jiří 75, 130
Díogenes zo Synopy 61
Dobrotková, Marta 15, 130
Dobrovský, Josef 24, 132
Doležal, Augustín 8, 25, 55, 58, 128-130
Dresde, Friedrich Wilhelm 125
- Đurovič, Ján P. 12, 21, 130
- Eliáš, Michal 41, 131
Erazmus Rotterdamský 61
- Fándly, Juraj 26, 55, 75-76, 129
Feješ, Ján 126
Feješ, Juraj 124
Felix, Jozef 50, 76, 130
Fénelon, François de Salignac 62
Fontenelle, Bernard de 62
František I. Lotrinský 86, 99, 105, 120-121
Frák, Gustáv 43
Fridrich III. 84, 104, 109, 113
Fröhlich, Ján 124
- Gáfriková, Gizela 50, 76, 131
Galleoto, Marzio 115,
Gellert, Christian Fürchtegott 32
Goldberger, Juraj 28
Gotthard, Ján 124
Gottsched, Johann Christoph 62
Greif, Stefan 8, 131
Günther, Jan 53, 128
- Hanuš, Josef 45, 131
Häsner, Bernd 61, 131
Hirt, Johann Friedrich 125

- Holko, Matej st. 124
 Hostinský, Otakar 63
 Hrdlička, Ján 58
 Huňady (Hunyades), Ján 104, 121
 Hurban, Jozef Miloslav 40-41, 131
- Cháron 63, 68, 77, 79, 102
 Chmel, Rudolf 41, 131
- Institutoris Mošovský, Michal 41
Ján Korvín 99-100, 121
 Jakobei, Pavel 22
 Jiskra, Ján 90, 111
 Josephus Flavius 51-54, 128-129
 Juraj Poděbradský 106-109, 111, 121
- Kalous, Antonín 131
 Kant, Immanuel 8
 Karol IV. 57
 Katarína Poděbradská 72, 86, 106, 111
 Kazimír IV. 109
 Kellner, Samuel 14, 43, 125, 129
 Kišš, Igor 15, 131
 Klanica, Martin 21-22
 Klimeková, Agáta 75, 131
 Kohútová, Mária 10
 Kolár, Jaroslav 46-47, 131
 Kollár, Adam František 107
 Komenský, Jan Ámos 52
 Komorovský, Ján 63-64, 131
 Konštantín VII. Porfyrogenetos 104
 Kónya, Peter 12, 15, 130-131
 Kónyová, Annamária 15, 130
 Kowalská, Eva 14-15, 29, 43, 131
 Kramerius, Matěj Václav 56
 Kraus, Cyril 17-19, 26, 28, 48, 132
 Kreutzberg, Amadeus 22
 Kubíni, Anton 124
 Kubíni, Michal 124
 Kubíniová, Alžbeta 124
 Kusý, Ivan 50, 131, 133
- Ladislav Korvín 100, 121
 Ladislav V. Pohrobok 104, 106, 121
- Lamping, Dieter 61, 131
 Lauček, Martin 21
 Lehotský, Daniel 22
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 8
 Leopold I. 10
 Leopold II. 9, 14, 90, 110
 Leška, Štefan 12, 17
 Lúkiános zo Samosaty 60-63
- Ludovít I. Veľký 68, 72, 86, 103-106
- Madarás, Ján 127
 Machovec, Milan 10-11, 52, 58-59, 132-133
 Mária Alžbeta 83, 102
 Mária Terézia 73, 85-87, 97, 99, 120-121
 Martinka, Jozef 28-29, 31, 37-38, 42-44, 46, 67, 132
 Mártonová, Katarína 38, 125
 Menippos z Gadaru 61, 63
 Mészáros, Ignác 23
 Miélot, Jean 61
 Mikitová, Taňa 43,
 Mikoláš Konáč z Hodiškova 68
 Minárik, Jozef 42, 74, 132
 Mišianik, Ján 32-34, 41-42, 52, 57, 132
 More, Thomas 61
 Mrva, Ivan 9, 11, 73, 132
- Nesselrath, Heinz-Günther 61-62, 132
 Nižnánsky, Jozef 26, 75, 128
- Ondroušková, Janka 75, 131
- Palkovič, Juraj 19, 48
 Parenička, Pavol 43
 Patera, Adolf 24, 132
 Pojar, Miloš 10-11, 59, 132
 Pongráč, Baltazár 21-22
 Ponický, Samuel 38
 Považan, Ján 56, 132
 Prikryl, Ľubomír V. 43, 132
 Prónay, Gabriel 30

- Rákoci, František 10
 Rapant, Daniel 59, 132
 Reuchlin, Johann 61
 Ribay, Juraj 21, 24, 32, 35
 Richter, Joseph 59-60, 129
 Rizner, Ľudovít Vladimír 32, 34, 52
 Robertson, William 28
 Rosenbaum, Karol 43, 50, 76, 132
 Rosenstrauch-Königsberg, Edith 60, 132
 Rumy, Karol 28, 132

 Sedlák, Imrich 42, 133
 Segeš, Vladimír 11, 73, 132
 Seidt, Caspar 46
 Semian, Michal 23, 55, 57, 64-65, 129
 Sextius, Juraj 38
 Schröckh, Johann Matthias 29, 125
 Siládi (Szilagyi), Michal 108
 Siládiová, Alžbeta 121
 Silvester II. (pápež) 105
 Sixtus IV. (pápež) 65
 Sliacky, Ondrej 42, 132
 Sokolovský, Leon 31-32, 43, 132
 Stanislavová, Zuzana 42, 133
 Sturm, Christoph Christian 22
 Svejkovský, František 44-46, 55, 133

 Šafárik, Pavol Jozef 16, 41, 133
 Šamalík, František 52, 133
 Šimo, Igor 43
 Škultéty, Jozef 41
 Štaif, Jiří 9, 133
 Štefan I. 68, 72-73, 84-87, 98, 103-107, 120
 Štefan V. 72
 Šubar Landškrounský, Valentín 63

 Tablic, Bohuslav 40, 50, 58, 128
 Tataj, Pavol 38
 Tešedík, Samuel 15
 Tibenský, Ján 40, 43, 133

 Tihányiová, Monika 44, 133
 Tittman, Karl Christian 125
 Tkáčiková, Eva 50, 133
 Toldi (Toldy), Mikuláš 71, 96, 115
 Tóth, Ivan 43
 Tököly, Imrich 10
 Tureček, Dalibor 60, 130, 133

 Uhorskai, Pavel 12, 131, 133
 Ulrich (Ulrik) Celjský 100, 121
 Urbancová, Viera 43, 133
 Urválková, Zuzana 60-62, 133

 Valaský, Pavel 40, 50, 133
 Vašák, Pavel 77, 133
 Vešeláni, František 10
 Vladislav II. (Jagellovský) 68, 72, 84, 86, 93, 97-98, 100, 103-106, 109, 114, 119-121
 Vlček, Jaroslav 41, 133
 Vodička, Felix 68, 133
 Vojtěch z Pernštejna 53
 Vysoký, Zdeněk K. 61, 133
 Vyvíjalová, Mária 31, 134

 Wenich, Matej 124
 Wieland, Johann Andreas 12-13, 129
 Wieland, Christoph Martin 62
 Wurzbach, Constantin von 45, 59, 130, 134

 Záborský, Ladislav 59
 Zajac, Peter 60, 130, 133
 Zíbrt, Čeněk 63
 Ziegler, Josef Liboslav 62
 Zmeškal, Jób 21
 Zollikofer, Georg Joachim 32

 Žigo, Pavol 43
 Žilák, Ján 43
 Žudel, Juraj 43